

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

«Εναλλακτικοί χώροι πολιτικοποίησης σε περιβάλλοντα περιορισμένης δημοκρατίας: η περίπτωση των οργανωμένων οπαδών στην Τουρκία κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΡΑΓΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

(ΑΜ: 119Μ034)

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Σεραφεΐμ Σεφεριάδης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο (Επιβλέπων)

Μαριλένα Σημίτη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πειραιά

Λουκία Κοτρωνάκη, Εντεταλμένη Διδασκαλίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright © Δημήτρης Ραγιάς, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα

στο κουνούπι...

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
Abstract	7
Εισαγωγή	8
Δημοκρατία και Μεταδημοκρατία	11
A. Ο όρος Δημοκρατία	11
B. Τα δημοκρατικά καθεστώτα σήμερα	14
Γ. Μεταδημοκρατία	16
Κοινωνικά κινήματα και εναλλακτική χώροι δράσης	18
A. Κοινωνικά Κινήματα	18
B. Κοινωνικά Κινήματα και Μεταδημοκρατία	21
Γ. Εναλλακτικοί Χώροι Δράσης	23
Το πολιτικό περιβάλλον της Τουρκίας	26
A. Ιστορική ανασκόπηση της εσωτερικής ανασφάλειας στην Τουρκία	34
B. Η εργατική τάξη στην Τουρκία	36
Γ. Η κοινωνία πολιτών στην Τουρκία	40
Η πολιτική στο ποδόσφαιρο και το ποδόσφαιρο στην πολιτική	47
A. Ποδόσφαιρο, αντίσταση και κοινωνικά κινήματα	48
B. Η δράση των ultras στην Αίγυπτο	52
Ποδόσφαιρο στην Τουρκία	55
A. Ιστορική ανασκόπηση του ποδοσφαίρου στην Τουρκία	55
B. Διεκδίκηση, Ποδόσφαιρο και Πολιτική στην Τουρκία	57
Γ. Το Gezi Park και ο ρόλος των οπαδών	60
Δ. Η εποχή μετά το Gezi	63
Συμπεράσματα – Συζήτηση	66
Παράρτημα Φωτογραφιών	69
Βιβλιογραφία	73

Γραφήματα

Γράφημα 1. Αριθμός ατόμων που αντιμετωπίζουν αγωγές από το τουρκικό κράτος.....	32
Γράφημα 2. Βαθμός πολιτικών ελευθεριών στην Τουρκία.....	34
Γράφημα 3. Αριθμός ιδρυμάτων/ οργανώσεων στην κοινωνία των πολιτών της Τουρκίας...	41
Γράφημα 4. Πόσο κοντά αισθάνεστε σε κάποιο από τα υπάρχοντα πολιτικά κόμματα.....	65

Πίνακες

Πίνακας 1. Αριθμός απεργιών στην Τουρκία 1977- 2016.....	38
--	----

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται το οπαδικό κίνημα της Τουρκίας υπό το πρίσμα της συγκρουσιακής πολιτικής, στον τομέα της παραγωγής πολιτικού λόγου αλλά και ως ένας χώρος πολιτικοποίησης και κινητοποίησης στη χώρα αυτή. Η χώρα της Τουρκίας αποτέλεσε την επιλογή του γράφοντος καθώς αποτελεί ένα δημοκρατικό καθεστώς το οποίο ωστόσο έχει πολλά χαρακτηριστικά τα οποία και δεν θα έπρεπε να υπάρχουν σε ένα δημοκρατικό καθεστώς. Η εργασία ανοίγει με μία συζήτηση περί δημοκρατίας και δημοκρατικών χαρακτηριστικών η οποία είναι πάντα επίκαιρη, καθώς όροι όπως μεταδημοκρατία ή αυταρχική δημοκρατία εμφανίζονται όλο και πιο συχνά στην επιστημονική βιβλιογραφία, ωστόσο χωρίς να αναφέρονται με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει ένα καθεστώς ώστε να μπορέσει να χαρακτηριστεί έτσι. Η θεωρία της συγκρουσιακής πολιτικής και των κοινωνικών κινήματων, αποτελεί ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο στα χέρια του ερευνητή, για την εμβάθυνση στη θεωρία των κοινωνικών κινήματων, τους εναλλακτικούς χώρους πολιτικοποίησης και κινητοποίησης αλλά και την ανάδειξη των νέων κινήματων. Με αυτά τα εργαλεία, στην παρούσα εργασία γίνεται μία παρουσίαση των εναλλακτικών χώρων κινητοποίησης και πολιτικοποίησης και πως αυτά αναφέρονται στην επιστημονική βιβλιογραφία.

Το πολιτικό περιβάλλον της Τουρκίας, σε συνδυασμό με τα γεγονότα του Gezi Park το 2013, τα οποία ουσιαστικά και αποτέλεσαν ένα γεγονός στο οποίο οι οπαδοί είχαν ένα πολύ ενεργό πολιτικό ρόλο, παρουσιάζονται μέσα από τη βιβλιογραφία αλλά και τις προσωπικές επικοινωνίες δύο Τούρκων οργανωμένων οπαδών, οι οποίοι και συμμετείχαν σε πολιτικές διαδικασίες, υπό την ομπρέλα του οπαδού.

Η παρούσα εργασία, φιλοδοξεί να προβληματίσει την επιστημονική κοινότητα, προσπαθώντας να αναζητήσει πιο συμπαγείς και καθαρούς όρους ως προς τα καθεστώτα τα οποία χαρακτηρίζονται είτε δημοκρατικά, είτε μη δημοκρατικά, αλλά και ταυτόχρονα μέσα από τους οργανωμένους οπαδούς και τις δομές τους, να αναθεωρηθεί ο όρος «εναλλακτικός», ο οποίος δεν φαίνεται να λειτουργεί σε καθεστώτα τα οποία εφαρμόζουν βίαια καταστολή ή οι πολιτικές δομές τους είναι κλειστές.

Λέξεις κλειδιά: Τουρκία, Μεταδημοκρατία, περιορισμένη δημοκρατία, ultras, Gezi, Çarsı, εναλλακτικοί χώροι πολιτικοποίησης, οργανωμένοι οπαδοί.

Abstract

This paper examines the Turkish ultras movement in the light of conflict politics, in the field of contentious politics but also as a place of politicization and mobilization in Turkey. The country of Turkey was the choice of the writer as it is a democratic regime which, however, has many characteristics which are not compatible with the widely acceptable definition of a democratic regime. The paper opens with a discussion of democracy and democratic characteristics which is always relevant, as terms such as post-democracy or authoritarian democracy appear more and more frequently in the scientific literature, but without specifying the characteristics that a regime must have in order to be characterized as such. The theory of conflict politics and social movements is a very useful tool in the hands of the researcher, for the deepening of the theory of social movements, the alternative spaces of politicization and mobilization but also the emergence of new movements. With these tools, in the present work, a presentation of the alternative places of mobilization and politicization is made and how they are mentioned in the scientific literature.

The political environment of Turkey, in combination with the events of Gezi Park in 2013, which were in fact an event in which the followers had a very active political role, are presented through the literature and the personal communications of two Turkish ultras, who also participated in political processes, under the umbrella of the ultras.

The present work aims to challenge the scientific community, trying to find more compact and clear terms for regimes that are characterized as either democratic or non-democratic, but also through organized followers and their structures, to revise the term "Alternative", which does not seem to work in regimes that use violent repression or whose political structures are closed.

Keywords: Turkey, Post-democracy, limited democracy, ultras, Gezi, Çarşı, alternative politicization sites.

Εισαγωγή

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, πραγματοποιείται έρευνα σχετικά με τις εναλλακτικές μορφές πολιτικοποίησης και κινητοποίησης σε καθεστώτα περιορισμένης δημοκρατίας. Πιο συγκεκριμένα στη συγκεκριμένη εργασία, ερευνώνται οι εναλλακτικές μορφές κινητοποίησης στον κοινωνικό ιστό της Τουρκίας, μέσα από τις δομές των οργανωμένων οπαδών του ποδοσφαίρου.

Η συζήτηση η οποία αναπτύσσεται στην εργασία αφορά τη δημοκρατία, τη μεταδημοκρατία αλλά και τα καθεστώτα που υιοθετούν ένα μοντέλο περιορισμένης δημοκρατίας, το οποίο φαίνεται να ακολουθεί τη μεταδημοκρατία. Η συζήτηση για δημοκρατία οφείλει να περιλαμβάνει ερωτήματα σχετικά με το ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά ενός τέτοιου πολιτεύματος τα οποία όταν εκλείπουν παύει να υπάρχει δημοκρατία. Επιπλέον, η συγκεκριμένη εργασία ασχολείται και με το ποια είναι τα χαρακτηριστικά μία περιορισμένης δημοκρατίας μέσα από την περίπτωση της Τουρκίας, η οποία και δεν μοιάζει μοναδική.

Τα συστατικά στοιχεία της φιλελεύθερης είναι από τη μία, η κατοχύρωση δημοκρατικών διαδικασιών μέσω της αναγνώρισης πολιτικών δικαιωμάτων σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες, καθώς και η βαρύνουσα θέση που καταλαμβάνει η αρχή της διάκρισης των εξουσιών, με έμφαση στην ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Από την άλλη, εξίσου σημαντικό στοιχείο είναι η προστασία ορισμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, όπως ιδίως η ελευθερία της έκφρασης και του τύπου, οι θρησκευτικές ελευθερίες, η αρχή της δίκαιης δίκης, ο ιδιωτικός βίος, η αξιοπρέπεια του ατόμου, η ατομική ιδιοκτησία, καθώς και οι οικονομικές ελευθερίες.

Η διάκριση, βέβαια, ανάμεσα σε φιλελεύθερα δημοκρατικά και αυταρχικά καθεστώτα (είτε μη δημοκρατικά, είτε θεοκρατικά, είτε ολοκληρωτικά) τείνει τα τελευταία χρόνια να θολώνει όλο και περισσότερο, λόγω της ανάδυσης των λεγόμενων «αυταρχικών δημοκρατιών». Πρόκειται για καθεστώτα, που ενώ επιφανειακά κηρύσσουν πίστη στις αρχές της Δημοκρατίας και ενίοτε και στις αρχές του φιλελευθερισμού, φροντίζουν συστηματικά να διαστρεβλώνουν το πνεύμα τους.

Κατά παράβαση του δόγματος του Montesquieu, τείνουν στην όλο και μεγαλύτερη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια του κυβερνώντος κόμματος, ιδίως δια της χειραγώγησης της δικαιοσύνης, διατηρώντας ένα προκάλυμμα μόνο δημοκρατίας και ελευθερίας. Με τη μεθοδική, αλλά συχνά συγκαλυμμένη καταπάτηση των δικαιωμάτων των πολιτικών τους αντιπάλων, την απόπειρα εξάλειψης κάθε αντίθετης φωνής, και την προσχηματική προσφυγή σε αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες (όπως τα δημοψηφίσματα, και τις συνεχείς νίκες σε εκλογικές διαδικασίες, που μόνο τύποις είναι ανόθευτες) καταστρατηγούν εν τέλει τις αρχές της ίδιας της δημοκρατίας αλλά και των φιλελεύθερων κατά τα άλλα συνταγμάτων, τα οποία ενδεχομένως διατηρούν σε ισχύ και διατείνονται ότι σέβονται.

Η συρρίκνωση της δημοκρατίας, συνεπάγεται και με τη συρρίκνωση των κοινωνικών χώρων μέσα στους οποίους το άτομο συλλογικά μπορεί και διεκδικεί και πολιτικοποιείται, τέτοιοι

χώροι μπορεί να είναι, πολιτικές συλλογικότητες, εργατικά συνδικάτα, κοινωνικά κινήματα, αυτοδιαχειριζόμενοι χώροι. Μία υγιής δημοκρατία οφείλει να διατηρεί αυτούς τους χώρους «ανοιχτούς» στην κοινωνία. Σε μεταδημοκρατικά καθεστώτα, οι διάλογοι προς αυτούς τους χώρους φαίνονται να «κλείνουν», ενώ στα καθεστώτα περιορισμένης δημοκρατίας, οι διάλογοι προς τους παραδοσιακούς κοινωνικούς χώρους είναι τελείως «κλειστοί», με ποικίλους τρόπους, όπως η κρατική καταστολή. Η συρρίκνωση των παραδοσιακών χώρων πολιτικοποίησης και κινητοποίησης, έχει ως συνέπεια την ανάπτυξη εναλλακτικών χώρων, οι οποίοι εκ πρώτης όψεως, είναι μη πολιτικοί. Ωστόσο η συγκεκριμένη εργασία αναδεικνύει τους συγκεκριμένους εναλλακτικούς χώρους, ως το χώρο που η κοινωνία δραστηριοποιείται σε συνθήκες κλειστού πολιτικού περιβάλλοντος και μέσα από αυτούς διεκδικεί και πολιτικοποιείται.

Η ονομασία των συγκεκριμένων χώρων ως «εναλλακτικούς» δεν θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να συγχέεται με τη χρήση «εναλλακτικός» που υπάρχει στην επιστημονική βιβλιογραφία και αφορά δράσεις που πραγματοποιούνται σε δυτικές φιλελεύθερες δημοκρατίες, οι οποίες σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως κλειστά πολιτικά περιβάλλοντα. Οι δράσεις στις παραπάνω δημοκρατίες αποτελούν έναν άλλο διαφορετικό χώρο στον οποίο εκδηλώνονται πολιτικές δράσεις πέρα από τον παραδοσιακό. Ωστόσο οι εναλλακτικοί χώροι δράσης σε περιβάλλοντα τα οποία είναι στο στάδιο μίας περιορισμένης δημοκρατίας, δεν αποτελούν ακόμη ένα χώρο δράσης αλλά αποτελούν τον κύριο τόπο δράσης των κινημάτων, καθώς οι παραδοσιακοί χώροι είναι είτε περιορισμένοι είτε κλειστοί από το κράτος.

Στην περίπτωση της Τουρκίας, ερευνάται ο χώρος των οργανωμένων οπαδών του ποδοσφαίρου (ultras), μέσα από την ματιά της συγκρουσιακής πολιτικής και των κοινωνικών κινήματων. Η περίοδος Ερντογάν στην Τουρκία, έχει φέρει μεγάλες ανακατατάξεις στη χώρα σε επίπεδο εξουσιών, δημιουργώντας ένα πολύ ισχυρό κέντρο με πυρήνα τον ίδιο. Η πολιτική δράση των οργανωμένων οπαδών στην Τουρκία, χωρίς να είναι ώριμη σε τελικό στάδιο, υπάρχει και υπήρξε παρούσα στις διαδηλώσεις του Gezi το καλοκαίρι του 2013, αλλά και καθημερινά μέσα από τα στάδια, τα οποία και αυτά βρίσκονται στο στόχαστρο της πολιτικής καταστολής. Παράλληλα, οι δύο προσωπικές επικοινωνίες με ανθρώπους οι οποίοι συμμετείχαν στα γεγονότα του Gezi και παράλληλα θεωρούν τον εαυτό τους ultra, θα βοηθήσουν σε μία πιο ολοκληρωμένη σκιαγράφηση του πολιτικού και του γενικού ρόλου των δομών τους.

Μέσα από τη συγκεκριμένη εργασία, τονίζεται η σημασία της αναγνώρισης των εναλλακτικών χώρων σε περιβάλλοντα περιορισμένης δημοκρατίας, ως ένας κύριος χώρος πολιτικής δράσης και όχι ως εναλλακτική των κινήματων. Η συζήτηση για την ποιότητα της δημοκρατίας είναι εκτενής και πολλές φορές ατέρμονη, ωστόσο, η μεταδημοκρατία είναι παρούσα και καταλήγει σε περιορισμένη δημοκρατία, εμποδίζοντας την ανάπτυξη οποιασδήποτε αντιπολίτευσης ή διεκδίκησης, είτε με βίαιη είτε με μη βίαιη καταστολή. Η ανάδειξη εναλλακτικών και

φαινομενικά μη πολιτικών χώρων, είναι μία ισχυρή ένδειξη για την ποιότητα της δημοκρατίας μίας χώρας.

Δημοκρατία και Μεταδημοκρατία

A. Ο όρος δημοκρατία

Η έννοια της δημοκρατίας, είναι κάτι που απασχολεί τους πολιτικούς επιστήμονες και όχι μόνο, εδώ και πολλούς αιώνες. Η δημοκρατία σαν πολίτευμα, είναι αυτή που συχνά ο αυτοαποκαλούμενος σύγχρονος δυτικός κόσμος, ισχυρίζεται ότι έχει και συνεχώς εξελίσσει, ειδικότερα από τον 19^ο αιώνα και έπειτα. Ανέκαθεν η δημοκρατία αλλά και η διεύρυνσή της, από τη στιγμή της γέννησής της μέχρι και σήμερα βρίσκεται διαρκώς ως αίτημα στα στόματα διαφόρων κοινωνικών κινημάτων, πολιτών, κομμάτων ακόμα και του ίδιου του πολιτικού προσωπικού μίας χώρας. Η τρέχουσα δημοκρατική νομιμοποίηση γεννήθηκε στις τέφρες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μέσα από τη μαζική συνειδητοποίηση του ατελέσφορου των αυταρχικών επαγγελιών και της φρίκης του ναζισμού. Στις ίδιες συνθήκες αναβαπτίστηκε και η κατανόηση της τεράστιας σημασίας του δημοκρατικού εννοιολογικού πυρήνα: της πολιτικής ισοτιμίας. (Σεφεριάδης, 2014).

Σύμφωνα με τον Merkel (2004) κατά τον 20^ο αιώνα έχει σημειωθεί μία εντυπωσιακή πρόοδος στην δημοκρατία παγκοσμίως. Το «τρίτο κύμα» του εκδημοκρατισμού, το οποίο ξεκίνησε με την πτώση των τελευταίων δεξιών δικτατοριών στην Ευρώπη (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία) στα μέσα της δεκαετίας του 1970, συνεχίστηκε και στη Λατινική Αμερική τη δεκαετία του 1980 ενώ συνεχίστηκε στην ανατολική Ασία, και επηρέασε τα έθνη της Σοβιετικής Ένωσης και άγγιξε ακόμη και μερικές αφρικανικές χώρες. Είναι χωρίς σύγκριση στην ιστορία, ειδικά μέσα από μία μακρο προοπτική, μία περίοδος, όπου ο ολοκληρωτισμός και η απαίτηση για δημοκρατία ήταν περισσότερο έντονος από ποτέ. Με το λεγόμενο «τρίτο κύμα εκδημοκρατισμού» ο 20^{ος} αιώνας, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο αιώνας της δημοκρατίας, και ειδικότερα το τελευταίο μισό αυτού. Ωστόσο είναι σήμερα γνωστό ότι το τέλος της μεταπολεμικής άνθησης και η κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ –το «τέλος του Ψυχρού Πολέμου»– όχι μόνο δεν έφεραν τη δημοκρατική άνθηση αλλά, σε συνθήκες μεγάλων κρίσεων, είτε οικονομικών είτε πολιτικών, τα δημοκρατικά νεοφιλελεύθερα καθεστώτα της δύσης, ήταν διατεθειμένα να «ελαττώσουν» ή να περιορίσουν τις δημοκρατικές αξίες του πολιτεύματος.

Στη σκιά του τρίτου κύματος εκδημοκρατισμού, το έργο Freedom House έγραψε τη δική του ιστορία επιτυχίας. Το Freedom House έχει γίνει η προτιμώμενη πηγή δεδομένων σχετικά με τον εκδημοκρατισμό για δημοσιογράφους, , ερευνητές και πολιτικούς επιστήμονες σε όλο τον κόσμο παρέχοντας στο διαδίκτυο, προσβάσιμα δεδομένα για χώρες παγκοσμίως και χρονοδιαγράμματα για τη δημοκρατική ανάπτυξη κάθε χώρας κατά τις τελευταία τρεις δεκαετίες. Η ελάχιστη απαίτηση για ένα κράτος να αναφέρεται ως δημοκρατικό από το Freedom House είναι εκείνο της λεγόμενης εκλογικής δημοκρατίας.. Αυτός ο όρος, ωστόσο, δεν είναι ικανοποιητικός τόσο από θεωρητική όσο και από κανονιστική άποψη. Είναι μια

ακόμη στενότερη κατανόηση της δημοκρατίας από την έννοια της πολυαρχίας του Robert Dahl. Η εκλογική δημοκρατία συνεπάγεται απλώς ότι η εκλογή της άρχουσας ελίτ βασίζεται στο επίσημο, καθολικό δικαίωμα ψήφου, έτσι ώστε οι εκλογές να είναι γενικές, ελεύθερες και τακτικές, ενώ η δίκαιη και σωστή εκτέλεση των εκλογών είναι δύσκολο να προσδιοριστεί εμπειρικά. Αν και αυτοί οι παράγοντες αμφισβητούνται σε μεγάλο βαθμό σε πολλές εκλογικές δημοκρατίες, το Freedom House δεν λαμβάνει υπόψη αυτό το πρόβλημα. Επιπλέον δεν λαμβάνει υπόψιν περαιτέρω σκέψεις σχετικά με το νόημα των «δημοκρατικών εκλογών». Στη συγκεκριμένη εργασία, η γενικότητα του όρου δημοκρατία η οποία εμπίπτει στο Freedom House, δεν ικανοποιεί το υπό εξέταση πλαίσιο χώρας που θα ερευνηθεί. Ένα δημοκρατικό πολίτευμα έχει ως χαρακτηριστικό γνώρισμα τις ελεύθερες, δίκαιες και καθολικές εκλογές, ωστόσο από μόνη της η εκλογική διαδικασία δεν είναι ένα γνώρισμα το οποίο μπορεί και χαρακτηρίζει καθεστώς ως δημοκρατικά. Με άλλα λόγια ένα καθεστώς μπορεί να διοργανώνει ελεύθερες, δίκαιες και καθολικές εκλογές, αλλά σε καμία των περιπτώσεων να μην αποτελεί δημοκρατία.

Ο παραπάνω προβληματισμός σχετικά με τον όρο δημοκρατία, είναι κάτι που έχει απασχολήσει και τον γράφων, καθώς, στην υπάρχουσα επιστημονική βιβλιογραφία υπάρχει πολύ πλούσιο υλικό σχετικά με το τι εμπεριέχει ένα δημοκρατικό καθεστώς αλλά όχι ποια είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός δημοκρατικού καθεστώτος, τα οποία πρέπει να υπάρξουν για να χαρακτηριστεί ένα πολίτευμα ως δημοκρατικό. Η παραπάνω πεποίθηση, η οποία θέλει ως μόνη προϋπόθεση την ύπαρξη εκλογικής διαδικασίας για ένα δημοκρατικό καθεστώς, πηγάζει από την πεποίθηση, ότι η δημοκρατία είναι πλήρως συνυφασμένη με τον καπιταλισμό και το νεοφιλελεύθερο οικονομικό σύστημα το οποίο και κυριεύει τον δυτικό κόσμο, και συνεπώς η μόνη «αληθινή» δημοκρατία είναι αυτή η οποία υπάρχει στον δυτικό κόσμο. Η πεποίθηση αυτή έγινε ακόμα πιο έντονη μετά το 1989 όπου και η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και του υπαρκτού σοσιαλισμού, βοήθησε στην σύζευξη των δύο αυτών εννοιών (καπιταλισμού-δημοκρατίας). Σύμφωνα με την παραπάνω παραδοχή, όσο πιο ελεύθερη είναι η αγορά, τόσο πιο ελεύθερος είναι ο λαός, του οποίου η ελευθερία επικοινωνεί κατά μία έννοια με την οικονομική ανάπτυξη. Η παγκόσμια οικονομική κρίση ωστόσο του 2008 η οποία συνεχίζεται ως και σήμερα, βιώνοντας πλέον τις συνέπειές της, φανέρωσε πολλά «δημοκρατικά» προβλήματα τα οποία είχε η νεοφιλελεύθερη οικονομία στην Ευρώπη. Η δημοσιονομική κρίση έφερε στο προσκήνιο οικονομικά μέτρα τα οποία και στράφηκαν κατά του δήμου, ο οποίος δήμος, είδε και τις δημοκρατικές του ελευθερίες να μειώνονται ή και να χάνονται, ως θυσία για την οικονομική επιβίωση του νεοφιλελεύθερου συστήματος. Ο Σεφεριάδης (2014) εξηγεί ότι το ορθό ερώτημα που θα πρέπει να έχει κατά νου οποιοσδήποτε αποφασίζει να μελετήσει την τρικυμιάδη θάλασσα όρων που κρύβεται πίσω από το λήμμα δημοκρατία, είναι όχι το «τι είναι δημοκρατία;» αλλά το «τι προϋποθέτει μία δημοκρατία;».

Σύμφωνα με το παραπάνω ερώτημα, γίνεται προσπάθεια καταγραφής και ανάδειξης των τεσσάρων σύνθετων καθοριστικών γνωρισμάτων ενός δημοκρατικού πολιτεύματος, όπου σύμφωνα με τον Σεφεριάδη (2014) αν ένα από αυτά δεν τηρείται τότε το πολίτευμα δεν είναι δημοκρατία.

Ως πρώτη προϋπόθεση, για να χαρακτηριστεί ένα πολίτευμα δημοκρατικό, είναι οι συνταγματικά κατοχυρωμένες πολιτικές ελευθερίες. Οι πολιτικές ελευθερίες, προϋποθέτουν μία ελεύθερη κοινωνία με πλήρη ελευθερία δράσης σε πολιτικό επίπεδο, καθώς μόνο έτσι συντελείται πραγματικά η πραγματική ελευθερία λόγου. Το δεύτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα, είναι ο ανεμπόδιστος ανταγωνισμός ανάμεσα στα υφιστάμενα πολιτικά μορφώματα, κάτι το οποίο δεν εξαντλείται στην εκλογική διαδικασία και στις ελεύθερες εκλογές, που στον δυτικό κόσμο θεωρούνται δεδομένες. Ως τρίτη προϋπόθεση, είναι το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι το οποίο φαίνεται δεδομένο στον δυτικό κόσμο, ωστόσο η έννοια του είναι πολύ βαθύτερη, καθώς τα καθολικά πολιτικά δικαιώματα, δεν θα πρέπει να αφήνουν έξω «τους εκατομμύρια homini sacer, denizens και margizens ανθρώπους χωρίς πολιτικά ή άλλα δικαιώματα (Agamben 1995, στο Σεφεριάδης, 2014), που επαφίενται αποκλειστικά στην επίκληση των –κατά κανόνα αμφίβολης πολιτειακής πιστοποίησης– ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους» (Σεφεριάδης, 2014, σελ 28). Το τέταρτο καθοριστικό γνώρισμα το οποίο αναφέρει ο Σεφεριάδης ως ένα από αυτά τα οποία είναι απαραίτητα για ένα δημοκρατικό πολίτευμα είναι η λογοδοσία. Η λογοδοσία ωστόσο μέχρι και τις μέρες μας, θεωρείται ότι εξαντλείται στην εκλογική διαδικασία, δηλαδή τη στιγμή που οι πολιτικές ελίτ ζητάνε τον έλεγχο από τον λαό, το οποίο και συμβαίνει ανά κάποιες χρονικές περιόδους. . Όμως αυτό αφήνει πλειάδα άλλων τομέων που είναι κρίσιμοι για την κοινωνική οργάνωση και αναπαραγωγή (κυρίως στο χώρο της οικονομίας) έξω και πέρα από τον κοινωνικό έλεγχο: τεράστιες περιοχές του δημόσιου βίου που, ενώ επιδρούν καθοριστικά στη ζωή των πολιτών, βρίσκονται εντούτοις υπό την εποπτεία φορέα που δε λογοδοτούν. Θεωρώ πως ο κοινωνικός έλεγχος αποτελεί και αυτός καθοριστικό γνώρισμα που για να υλοποιηθεί απαιτούνται θεσμοί που να επιτρέπουν στον λαό να ασκεί έλεγχο προς τους εκάστοτε κυβερνώντες οποιαδήποτε στιγμή θελήσει σε οποιοδήποτε τομέα, ο οποίος επηρεάζει την πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό του βίο.

Η συζήτηση περί ορισμού της δημοκρατίας, είναι μία συζήτηση η οποία δεν εξαντλείται μόνο στα καθοριστικά γνωρίσματα του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά έχει πτυχές σε πολλούς τομείς, οι οποίοι είναι αδύνατον και να ερευνηθούν σε λίγες μόνο σελίδες. Ωστόσο, το κρίσιμο διακύβευμα είναι η αναζήτηση για το τι προϋποθέτει μία δημοκρατία αλλά και το τι δεν προϋποθέτει. Η μη επαρκής απάντηση του παραπάνω ερωτήματος στην επιστημονική βιβλιογραφία αφήνει τον χώρο για τον χαρακτηρισμό καθεστώτων ως δημοκρατικά, μη τηρώντας ουσιαστικά καμία λειτουργία τους αγαθού της δημοκρατίας.

B. Τα δημοκρατικά καθεστώτα στο σήμερα

Τα σύγχρονα δημοκρατικά καθεστώτα αποτελούν πολύπλοκες ενσωματωμένες δομές, στις οποίες κυριαρχεί ένα δαιδαλώδες κάθετο σύστημα διάχυσης της εξουσίας από πάνω προς τα κάτω.

Σύμφωνα με τον Merkel (2004) η έννοια της ενσωματωμένης δημοκρατίας [embedded democracy] ακολουθεί την ιδέα ότι οι σταθερές συνταγματικές δημοκρατίες ενσωματώνονται με δύο τρόπους. Εσωτερικά, η συγκεκριμένη αλληλεξάρτηση / ανεξαρτησία των πέντε «μερικών καθεστώτων» [partial regimes] που διασφαλίζουν την κανονιστική και τη λειτουργική τους ύπαρξη (το εκλογικό, το συμμετοχικό, αυτό που αφορά τα πολιτειακά δικαιώματα, την οριζόντια λογοδοσία και την ικανότητα των εκλεγμένων αντιπροσώπων να κυβερνούν). Εξωτερικά, αυτά τα καθεστώτα είναι ενσωματωμένα σε σφαίρες ευνοϊκών συνθηκών για τη δημοκρατία που την προστατεύουν από εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες αλλά και αποσταθεροποιητικές τάσεις. Οι εξωτερικές ζώνες οι οποίες περιβάλλουν τον πυρήνα της δημοκρατίας, είναι η τελευταία και η μοναδική δικλείδα ασφαλείας του δημοκρατικού πολιτεύματος από τάσεις αποσταθεροποίησης. Σύμφωνα με τον Merkel (2004) και της τυπολογίας της οποίας προτείνει, σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό καθεστώς υπάρχει η οριζόντια λογοδοσία, και αποτελεσματική διακυβέρνηση και η κάθετη νομιμότητα. Οι παραπάνω τρεις διαστάσεις της δημοκρατίας παίρνουν σάρκα και οστά στα προαναφερθέντα πέντε καθεστώτα τα οποία και μετρούν με δείκτες το «ποσοστό» της δημοκρατίας. Όταν κάποιος από αυτούς τους δείκτες είναι λειψός τότε μιλάμε για ένα ελαττωματικό δημοκρατικό πολίτευμα ή «λιγότερο» δημοκρατικό.

Στην επιστημονική βιβλιογραφία, έχει αναλυθεί το παράδειγμα της Ουγγαρίας ως μία Ευρωπαϊκή χώρα, της οποίας ωστόσο το δημοκρατικό πολίτευμα παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις (Bogaards, 2018). Το νέο σύνταγμα περιόρισε τις ευκαιρίες για άμεση δημοκρατία, καθιστώντας πιο δύσκολο για τους πολίτες να παρακάμψουν το ελεγχόμενο κοινοβούλιο. Αφαίρεσε το δικαίωμα κάθε πολίτη να αμφισβητήσει τη συνταγματικότητα ενός κοινοβουλευτικού νόμου στο συνταγματικό δικαστήριο της χώρας, το οποίο ουσιαστικά αφαιρεί το μοναδικό δικαίωμα πέρα των εκλογών, ελέγχου των πολιτικών από τον λαό. Επιπλέον το μερικό καθεστώς των δικαιωμάτων πολιτικής συμμετοχής μετράται με δύο κριτήρια: την ελευθερία του συνεταιρίζεσθε και την ελευθερία της γνώμης, αλλά και την ελευθερία του τύπου και των μέσω μαζικής ενημέρωσης. Οι δύο παραπάνω τομείς, σύμφωνα με τους δείκτες του Freedom House¹ βρίσκονται σε εξαιρετικά οδυνηρή θέση στην δημοκρατία της Ουγγαρίας. Διεθνείς εκθέσεις² αναφέρουν μια κυβερνητική εκστρατεία ενάντια σε

1 <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2017/hungary>. Πρόσβαση στις 9/12/2020

2 <https://www.bti-project.org/en/reports/country-report-HUN-2020.html> πρόσβαση στις 9/12/2020

κορυφαίες οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ΜΚΟ (μη κυβερνητικές οργανώσεις) από το 2013 και μια αστυνομική έρευνα σε πολλές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών από το 2014. Η ελευθερία του τύπου στην Ουγγαρία επιδεινώνεται σταθερά από το 2010 και τώρα είναι η χειρότερη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Από το 2017, η ουγγρική κυβέρνηση ενέτεινε την επίθεσή της σε ΜΚΟ που χρηματοδοτούνται από το εξωτερικό, αναγκάζοντας τα Open Society Foundations να εγκαταλείψουν τη Βουδαπέστη. Η εκδίωξη των ΜΚΟ αλλά και ο περιορισμός της δράσης τους είναι κάτι το οποίο θα μας απασχολήσει και στην συγκεκριμένη εργασία, καθώς η παρουσία τους τα τελευταία χρόνια συγγέεται, πολλές φορές και λανθασμένα, με την ύπαρξη μίας ελεύθερης κοινωνίας πολιτών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η προσέγγιση του Tilly ως προς τα δημοκρατικά καθεστώτα και την συνύπαρξή τους με τον καπιταλισμό και την ανισότητα. Σύμφωνα με τον Tilly (2003) όλες οι κυβερνήσεις, δημοκρατικές ή μη, αναπόφευκτα προχωρούν στην παραγωγή ανισότητας, αυτό γίνεται με τρεις διαφορετικούς τρόπους: ασφαρίζοντας τα πλεονεκτήματα των μεγάλων και ισχυρών υποστηρικτών τους, δημιουργώντας τα δικά τους συστήματα εξαγωγής και κατανομής πόρων και με την ανακατανομή πόρων μεταξύ διαφορετικών τμημάτων του πληθυσμού. Σε σύγκριση με τις μη δημοκρατικές κυβερνήσεις, οι δημοκρατικές κυβερνήσεις προσφέρουν προστασία σε πλεονεκτήματα που λαμβάνονται από μεγαλύτερα μερίδια των θεματικών πληθυσμών τους, δημιουργούν συστήματα εξαγωγής και κατανομής που ανταποκρίνονται πληρέστερα στον λαϊκό έλεγχο, παράγουν περισσότερα συλλογικά οφέλη και αναδιανέμουν πόρους υπέρ ευάλωτων πληθυσμών εντός της χώρας τους. Ο Tilly για να μπορέσει να περιγράψει καλύτερα την αιτιώδη σχέση ανάμεσα σε ανισότητα και δημοκρατία και πιο συγκεκριμένα για να μπορέσει να χαρακτηρίσει μία κυβέρνηση δημοκρατική ή μη, προσδίδει στις κυβερνήσεις πέντε διαστάσεις. Σαν πρώτη διάσταση καταγράφεται η κυβερνητική ικανότητα, η έκταση δηλαδή του ελέγχου των κρατικών υπαλλήλων στους πόρους, και σε κάθε πάσης φύσεως δραστηριότητα η οποία εκτελείται εντός γεωγραφικών ορίων της εκάστοτε κυβέρνησης. Η δεύτερη διάσταση είναι το πλάτος, το ποσοστό δηλαδή του συνολικού πληθυσμού που αλληλοεπιδράει τακτικά με την κυβερνητικούς παράγοντες. Η τρίτη διάσταση είναι η ισότητα, ο βαθμός στον οποίο τα άτομα έχουν παρόμοια και ίση πρόσβαση στους κυβερνητικούς δρώντες. Τέταρτη διάσταση ορίζεται ως η διαβούλευση, η οποία περιέχει τον βαθμό στον οποίο οι πολιτικοί συμμετέχοντες ασκούν δεσμευτικό έλεγχο στους κρατικούς υπαλλήλους και αλλά και στους πόρους και τις δραστηριότητες. Πέμπτη και τελευταία διάσταση σύμφωνα με τον Tilly, είναι η προστασία, ο βαθμός προστασίας των πολιτικών συμμετεχόντων από αυθαίρετες εν γένει δράσεις των κυβερνητικών δρώντων. Σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία ο Tilly ταξινομεί τα διάφορα παγκόσμια καθεστώτα ως δημοκρατικά ή μη, δημιουργώντας δείκτες ποσοστών στις παραπάνω πέντε διαστάσεις. Καμία χώρα, μέχρι στιγμής δεν έχει πετύχει τις πιο ψηλές βαθμολογίες, στις διαστάσεις της ισότητας,

διαβούλευσης, και προστασίας το οποίο και θα σήμαινε το «τέλειο» δημοκρατικό καθεστώς. Παρόλο που ο Tilly κατέγραψε ένα λεπτομερέστατο σύστημα ταξινόμησης των καθεστώτων, παραμένουν αρκετές χώρες οι οποίες δεν μπορούν να ταξινομηθούν με ακρίβεια ακροβατώντας πολλές φορές ανάμεσα σε δημοκρατικά ή μη καθεστώτα αμφιβόλου ποιότητας, όπως για παράδειγμα η Ινδία, το Ισραήλ και η Αργεντινή.

Γ. Μεταδημοκρατία

Ο όρος μεταδημοκρατία, είναι ένας όρος, ο οποίος έχει απασχολήσει ιδιαίτερα όλους τους πολιτικούς επιστήμονες και όχι μόνο, από τις αρχές του 21ου αιώνα. Πιο συγκεκριμένα στις αρχές του τρέχοντος αιώνα, παρατηρήθηκε το γεγονός ότι σε πολλές χώρες παρόλο που το αγαθό της δημοκρατίας θεωρούνταν κάτι δεδομένο και τις περισσότερες φορές θεσμοθετημένο, παρατηρείται μία σωρεία φαινομένων που δε συνάδουν με τις βασικές αρχές της ισονομίας και ισοπολιτείας, οι οποίες είναι ταυτόσημες της δημοκρατίας. Στο πλαίσιο αυτό, όλο και περισσότερα στοιχεία της οικονομικής ζωής κερδίζουν έδαφος έναντι της άσκησης πολιτικής και της διεκδίκησης δικαιωμάτων. Οι ελίτ κυριαρχούν και οι μάζες περιορίζονται στην άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Τα στοιχεία αυτά ομαδοποιεί ο Crouch (2006) κάτω από έναν όρο, αυτόν της μεταδημοκρατίας. Το βασικό στοιχείο της μεταδημοκρατίας, είναι το ότι δεν αποτελεί ένα μη δημοκρατικό καθεστώς, καθώς διατηρεί θεμελιακά στοιχεία της φιλελεύθερης δημοκρατίας, όπως η εκλογική διαδικασία και η κατ' όνομα προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ωστόσο διαμορφώνονται καταστάσεις και πλαίσια μέσα στο οποία αίρεται κάθε δημοκρατική αξία και συμβάλλουν στην πλήρη παρακμή και της σημασίας της λέξης αλλά και της πραγματικής αξίας της δημοκρατίας.

Η αντίθεση δημοκρατίας και μη-δημοκρατίας φαίνεται ανεπαρκής για να περιγράψει τους σημερινούς όρους ύπαρξης και λειτουργίας της δημοκρατίας. Έτσι, ο Crouch χρησιμοποιεί το πρόθεμα «μετά» για να σκιαγραφήσει μια νέα ποιοτική κατάσταση, όπου τα βασικά μορφολογικά γνωρίσματα της δημοκρατίας εξακολουθούν να υφίστανται, ωστόσο το περιεχόμενό της μεταβάλλεται, δανειζόμενο μάλιστα αρκετά στοιχεία της προ-δημοκρατικής περιόδου. Ένα από τα χαρακτηριστικά της μεταδημοκρατίας είναι ο όλο και περισσότερος περιορισμός της ισότητας, η οποία και αποτελεί δομική συνθήκη της δημοκρατίας, αλλά και ο ολοένα αυξανόμενος έλεγχος του πολιτικού και οικονομικού συστήματος από τις κυρίαρχες ελίτ παραγκωνίζοντας ουσιαστικά οποιαδήποτε δικαίωμα από τον λαό (Crouch, 2006). Συνοψίζοντας σε τρεις προτάσεις τα όσα ισχύουν σε ένα μεταδημοκρατικό καθεστώς, εμπεριέχεται η πλήρης επιβολή της ισχύος των οικονομικά ισχυρών προς τον λαό, την αποδυνάμωση και τον περιορισμό των συστατικών στοιχείων της δημοκρατίας, και ο περιορισμός του λαού σαν απλός παρατηρητής, αλλά και ο έλεγχος των πολιτικών και της

κυβέρνησης από τις οικονομικές ελίτ, κάτι το οποίο παραβαίνει άμεσα και στον πυρήνα της έννοιας της δημοκρατίας.

Το παράδοξο το οποίο συμβαίνει στον δυτικό κόσμο, ο οποίος φαίνεται, σύμφωνα με τον Crouch, να είναι και ο πυρήνας της μεταδημοκρατίας, είναι ότι φαινομενικά η δημοκρατική διαδικασία προχωράει σε πολύ έντονους ρυθμούς, καθώς όλο και περισσότερες χώρες κυβερνούνται από εκλεγμένες κυβερνήσεις, ο κόσμος έχει λιγότερο υποτακτική στάση απέναντι στους πολιτικούς, και ο πλουραλισμός στα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι πλέον κάτι δεδομένο. Ωστόσο, παρά τα παραπάνω, η σύγχρονη δημοκρατία φαίνεται να νοσεί. Σε αυτό συνηγορεί το παζλ που συναπαρτίζουν τα εξής φαινόμενα. Ο τρόπος που λειτουργούν οι πολιτικοί, που προσδιορίζεται από τις σύγχρονες τεχνικές χειραγώγησης και την εμπνευσμένη από τη σφαίρα του μάρκετινγκ και της διαφήμισης πολιτική επικοινωνία. Η ανάδειξη του προσωπικού παράγοντα σε καθοριστικό εις βάρος της πολιτικής ουσίας, και εν γένει η υποβάθμιση του περιεχομένου και των πραγματικών εναλλακτικών προς όφελος της μορφής και του μέσου. Στον αντίποδα το σώμα των πολιτών το κατακλύζει μία τάση αδιαφορίας ως προς τα κοινά, καθώς έχει χαμηλές προσδοκίες από την πολιτική. Επιπλέον, τονίζονται συνεχώς τα αρνητικά δικαιώματα του πολίτη, όπως η ποινική και η αστική του ευθύνη απέναντι στην κοινωνία και παραγκωνίζονται τα θετικά, όπως το δικαίωμα στη ψήφο, της συμμετοχής του στα κοινά μέσα από πολιτικές οργανώσεις. Πολύ σημαντικό είναι να αναδειχθεί και κάτι το οποίο θα μας απασχολήσει στη συγκεκριμένη εργασία, ως μία ένδειξη μεταδημοκρατίας φαίνεται να είναι η εμφάνιση και η δραστηριοποίηση μονοθεματικών ομάδων και οργανώσεων οι οποίες αποκηρύττουν πλήρως την έννοια της πολιτικής, και πολλές φορές έχουν έναν αναπληρωματικό ρόλο στις λειτουργίες τις οποίες συντελούσε το κράτος πρόνοιας. Η ανάπτυξη τέλος του κράτους ασφάλειας, με αφορμή την τρομοκρατία και την εγκληματικότητα, το οποίο εδράζεται σε αδιαφανείς και απόρρητες διαδικασίες και ναρκοθετεί συμβάλλει στον περιορισμό αρκετών ελευθεριών του λαού για χάριν της δημόσιας ασφάλειας. Στην προσπάθεια εννοιολόγησης των σημερινών καθεστώτων κυρίως του δυτικού κόσμου, ως προς το ποσοστό δημοκρατίας τους, το έργο του Crouch σε συνδυασμό με όσα αναφέρθηκαν από Tilly και Σεφεριάδη, αποτελούν σημαντικά εργαλεία στην ανάδειξη και την ταξινόμηση των καθεστώτων στη συζήτηση περί δημοκρατίας η οποία ωστόσο δεν γίνεται σε καμία των περιπτώσεων να ολοκληρωθεί σε μερικές εκατοντάδες γραμμές, καθώς οι διαστάσεις της αγγίζουν εξαιρετικά πολλούς επιστημονικούς κλάδους και έννοιες.

Παρόλ'αυτά στη συγκεκριμένη εργασία με γνώμονα όλα τα παραπάνω θα επιχειρηθεί η ανάδειξη του πολιτικού περιβάλλοντος της Τουρκίας, ως ένα περιορισμένο/ μεταδημοκρατικό καθεστώς, αναλύοντας και περιγράφοντας όλα αυτές τις μεταβλητές οι οποίες το χαρακτηρίζουν.

Κοινωνικά Κινήματα και εναλλακτικοί χώροι δράσης

A. Κοινωνικά Κινήματα

Για να μπορέσει να αναλυθεί στην συγκεκριμένη εργασία ο ρόλος των οργανωμένων οπαδών αλλά και η πολιτική τους σημασία, ως εναλλακτικοί χώροι δράσης των κοινωνικών κινημάτων, μέσα στα πλαίσια των σύγχρονων δημοκρατιών σήμερα, θα πρέπει να απαντηθεί σε όλες τις διαστάσεις το ερώτημα τι είναι ένα κοινωνικό κίνημα και τι περιλαμβάνει ένα κοινωνικό κίνημα.

Στον ορισμό των κοινωνικών κινημάτων του Tilly (2004) γίνεται αναφορά στον συνδυασμό τριών στοιχείων τα οποία θα πρέπει να υπάρχουν ώστε να χαρακτηριστεί ένα κοινωνικό κίνημα: (α) παρατεταμένες διεκδικήσεις που απευθύνονται στις αρχές, (β) νεωτερικές συλλογικές δράσεις όπως η δημιουργία οργανώσεων, η διανομή προπαγανδιστικού υλικού κ.ά. και (γ) συλλογικές αποδείξεις αξιοσύνης, ενότητας, πολυάριθμου και αφοσίωσης. Στον συγκεκριμένο ορισμό, ένα από αυτά τα στοιχεία που το χαρακτηρίζει είναι ότι ένα κοινωνικό κίνημα οφείλει να εναντιώνεται απέναντι στο κράτος. Οι διεκδικήσεις τους και τα αιτήματά του, αλλά και ο συγκρουσιακός του χαρακτήρας πρέπει να είναι απέναντι στις αρχές και το κράτος. Αυτό είναι που το κίνημα το κάνει πολιτικό.

Ο ορισμός του Neveu (2002) σχετικά με τα κοινωνικά κινήματα περιλαμβάνει τα εξής: «πολιτική διάσταση έχει ένα κίνημα το οποίο απευθύνεται στις αρχές (στην κυβέρνηση, την τοπική αυτοδιοίκηση, σε τομείς της δημόσιας διοίκησης) για να τις αναγκάσει μέσω μιας δημόσιας παρέμβασης να πάρουν θέση ως προς μια διεκδίκηση, επιρρίπτει δηλαδή στις αρχές την ευθύνη για τα προβλήματα που βρίσκονται στη βάση της κινητοποίησης». Ο Neveu τοποθετείται με σαφήνεια στο θέμα του «απέναντι», θεωρώντας ότι καθοριστικό στοιχείο των κοινωνικών κινημάτων είναι ο προσδιορισμός ενός αντιπάλου, όπως η πολιτική εξουσία, η εργοδοσία, η δημόσια διοίκηση κ.λπ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει (2002: 58), «υπάρχει ένα χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί αυτή τη μορφή συλλογικής δράσης (σ.σ. τα κοινωνικά κινήματα) από άλλες, στις οποίες ενώ πληρούνται άλλα κριτήρια (σ.σ. του ορισμού των κοινωνικών κινημάτων), οι ομάδες προσπαθούν να ανταποκριθούν σε ένα πρόβλημα ή σε μια διεκδίκηση αναζητώντας στο εσωτερικό τους, και μόνο εκεί, τα μέσα για την απάντηση».

Ένας πολύ σημαντικός λίθος στην εννοιολόγηση του όρου κοινωνικό κίνημα, είναι ο ορισμός των DellaPorta & Diani (2006) στον οποίο αναφέρονται ότι τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν «μια διακριτή κοινωνική διαδικασία που συνίσταται σε μηχανισμούς μέσω των οποίων δρώντες που ασχολούνται με τη συλλογική δράση (α) εμπλέκονται σε συγκρουσιακές σχέσεις με σαφώς προσδιορισμένους αντιπάλους, (β) συνδέονται με πυκνά άτυπα δίκτυα και (γ) μοιράζονται μια διακριτή συλλογική ταυτότητα». Η σημαντική καινοτομία στον παραπάνω ορισμό, αποτελεί η αναφορά σε άτυπα δίκτυα. Τα οποία και δίκτυα μπορούν να εντοπιστούν

σε διάφορους μηχανισμούς οι οποίοι και αναπτύσσονται μέσω αυτών των άτυπων δικτύων. Η εμφάνιση των συγκεκριμένων δικτύων, είναι και κάτι το οποίο είναι πολύ εμφανές και διάχυτο στις τάξεις των οργανωμένων οπαδών οι οποίοι χρησιμοποιούν τα δικά τους δίκτυα επικοινωνίας και δράσης για την εκδήλωση των δικών τους αιτημάτων.

Ο Touraine (1981) ορίζει τα κοινωνικά κινήματα «ως οργανωμένες συλλογικές συμπεριφορές ενός ταξικού υποκειμένου που αγωνίζεται ενάντια στον ταξικό του εχθρό για τον έλεγχο της ιστορικότητας σε μια συγκεκριμένη κοινωνία». Ως ιστορικότητα θεωρεί τη δράση μέσω της οποίας οι κοινωνίες μετασχηματίζουν τον εαυτό τους. Σε αντίθεση με τη θεωρία της κινητοποίησης των πόρων, ο Touraine (1981: 51) θεωρεί ότι τα κινήματα δεν δρουν αποκλειστικά στο πολιτικό πεδίο, αλλά και στο πολιτισμικό, αναγνωρίζοντας ότι η εξουσία δεν ενυπάρχει μόνο στο πολιτικό, αλλά μπορεί «να ανιχνευθεί όπου η κοινωνική συμπεριφορά οργανώνεται από κάποιο κέντρο λήψης των αποφάσεων, και αυτό ισχύει όχι μόνο στα εργοστάσια, αλλά και στην τηλεόραση, τα νοσοκομεία, τις δημοτικές υπηρεσίες και τα πανεπιστήμια».

Στο έργο του Melucci (1989) ως προϋποθέσεις της κινηματικής δράσης ορίζονται (α) η αλληλεγγύη, δηλαδή ένα σύστημα «κοινωνικών σχέσεων που συνδέει και ταυτίζει εκείνους που συμμετέχουν σε αυτό» και η οποία συγκροτείται όχι κυρίως στη βάση κοινών συμφερόντων, αλλά κοινών νοημάτων, (β) η σύγκρουση, η οποία «προϋποθέτει την πάλη μεταξύ δύο δρώντων, που καθένας προσδιορίζεται από μια ειδική αλληλεγγύη, οι οποίοι αντιπαράθενται για την ιδιοποίηση και τον προορισμό κοινωνικών αξιών και πόρων» και (γ) ο αντισυστημικός χαρακτήρας της δράσης.

Τέλος, ο Σεφεριάδης (2006), θεωρεί ότι τα κοινωνικά κινήματα, πρέπει (α) να έχουν παρατεταμένες διεκδικήσεις (εξωθεσμικές, μη κανονικοποιημένες, συλλογικές εκστρατείες (β) να συμμετέχουν δρώντες χωρίς θεσμικούς πόρους ή πρόσβαση σε αυτούς και (γ) να αποσκοπούν στην ενδυνάμωση των απλών ανθρώπων και τον εκδημοκρατισμό μέσω της διάδοσης του πραγματικού αγαθού της δημοκρατίας. Στον παραπάνω ορισμό αυτό το οποίο ξεχωρίζει είναι ότι ο Σεφεριάδης κάνει μία άμεση σύνδεση των κοινωνικών κινήματων με το αγαθό της δημοκρατίας και τη διαδικασία του εκδημοκρατισμού. Ο εκδημοκρατισμός, προϋποθέτει την ύπαρξη διεκδικήσεων και κοινωνικών κινήματων, ενώ αντιθέτως η υποχώρηση κοινωνικών διεκδικήσεων ουσιαστικά σημαίνει τη καθυστέρηση της δημοκρατίας συνεπώς και την εμφάνιση της μεταδημοκρατίας, της συρρίκνωσης δηλαδή της δημοκρατικής αίσθησης., όπως και αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Ένα κρίσιμο σημείο στη θεωρία της συγκρουσιακής πολιτικής και των κοινωνικών κινήματων, είναι η συζήτηση που έχει εισαχθεί από τους πολιτικούς επιστήμονες, περί της εμφάνιση νέων

κοινωνικών κινημάτων, όπου τα χαρακτηριστικά τους, είναι σε αρκετά σημεία διαφορετικά σε σχέση με τον παραδοσιακό ορισμό του όρου.

Σύμφωνα με τον Tilly, οι μορφές, οι δρώντες αλλά και τα αιτήματα των κοινωνικών κινημάτων εξελίσσονται ιστορικά, συνεπώς τα αιτήματα των κινημάτων στις αρχές του 20ου αιώνα δεν είναι τα ίδια με αυτά σήμερα, όπως και αντίστοιχα ο τρόπος οργάνωσης και δράσης τους. Οι πρώτες συζητήσεις για τα νέα κοινωνικά κινήματα άρχισαν να εμφανίζονται στο τέλος της δεκαετίας του 1960. Ο Neveu (2002) διακρίνει τέσσερις βασικές διαφορές ανάμεσα στα νέα κοινωνικά κινήματα και τα παραδοσιακά. (α) Μορφές οργάνωσης και ρεπερτόριο δράσης. Τα νέα κοινωνικά κινήματα ασχολούνται με μία συγκεκριμένη διεκδίκηση (μονοθεματικά) και επιδιώκουν συχνά νέες μη παραδοσιακές μορφές συλλογικής δράσης (π.χ. καθιστικές διαμαρτυρίες, καταλήψεις χώρων, απεργίες πείνας). (β) Αξίες και διεκδικήσεις. Τα κλασικά κοινωνικά κινήματα έδιναν έμφαση στην αναδιανομή του πλούτου, ενώ τα νέα στον κοινωνικό έλεγχο και στην αυτονομία. (γ) Ταυτότητα μελών. Οι νέες κινητοποιήσεις δεν αυτοπροσδιορίζονται ως έκφραση των τάξεων ή κοινωνικό-επαγγελματικών κατηγοριών ενώ χαρακτηριστική είναι η εμφάνιση μεσαίων μισθωτών τάξεων στα νέα κοινωνικά κινήματα. (δ) Σχέση με το πολιτικό. Στα νέα κοινωνικά κινήματα δεν έχει τόση σημασία η κατάκτηση της κρατικής εξουσίας, όσο η δημιουργία χώρων αυτονομίας απέναντι στην κρατική εξουσία. Σε αντίθεση με όσα αναλύθηκαν παραπάνω, με την παρουσία του «απέναντι», στα νέα κοινωνικά κινήματα, ο «απέναντι» ως κράτος απουσιάζει και ο σκοπός είναι η δημιουργία εναλλακτικών χώρων, ως χώροι αυτονομίας από το κράτος.

Στην προσπάθεια μελέτης και απόδοσης χαρακτηριστικών των νέων κοινωνικών κινημάτων, δεν μπόρεσε να συμβάλει η σκέψη των μαρξιστών επιστημόνων, καθώς πλέον το δίπολο σύγκρουσης κεφάλαιο – εργατική δεν ήταν αρκετό να αιτιολογήσει και να δώσει μια σαφή εξήγηση των κινημάτων της σύγχρονης εποχής. Από τη στιγμή που η κινητοποίηση ξέφυγε από τα όρια της εργατικής τάξης κι άρχισε να λαμβάνει νέες μορφές, οι θεωρητικοί του μαρξισμού διαπίστωσαν την άμεση κι επιτακτική ανάγκη να επαναπροσδιορίσουν τις ιδέες τους κι αρκετοί προέβαλαν το μοντέλο των νέων κοινωνικών κινημάτων (NSM paradigm) ως εναλλακτικό τρόπο προσέγγισης που αναπλήρωνε τα θεωρητικά κενά που είχαν δημιουργηθεί.

Μια από τις βασικότερες ιδέες, η οποία και εξηγεί την εμφάνιση και τη σύσταση των νέων κοινωνικών κινημάτων, είναι αυτή που θεωρεί ότι τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι προϊόν της μετάβασης στην μεταβιομηχανική οικονομία και συνεπώς είναι ποιοτικά διαφορετικά από τα κινήματα της βιομηχανικής εποχής κι αναπαριστούν ένα είδος ρήξης με αυτά. Παρόλο που τα «παλιά» εργατικά κινήματα υποστήριζαν ότι η τάξη ήταν το κυριότερο πεδίο κοινωνικής σύγκρουσης, βασική κατηγορία ανάλυσης και πολιτικό θέμα, με το πέρασμα σε μια άλλη εποχή η πάλη μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου υποχωρεί και νέες συγκρουσιακές καταστάσεις

έρχονται στο προσκήνιο. Τα νέα κοινωνικά κινήματα εμφανίζονται σε έναν κόσμο όπου υπάρχουν υλικά αποθέματα και πλούτος κι έτσι σταμάτησαν να ενδιαφέρονται για οικονομικά ζητήματα κι εστιάζουν την προσοχή τους σε νέα θέματα. Στη σημερινή πολύπλοκη κοινωνία η παραγωγή των υλικών αγαθών αντικαταστάθηκε από την παραγωγή συμβόλων και κοινωνικών σχέσεων. Μέσα σε αυτό το κλίμα τα κινήματα είναι ετερογενή, εύθραυστα και σύνθετα, σε αντίθεση με τα προηγούμενα που ήταν ενωμένα κι ομογενοποιημένα. (Martin, 2002) Ωστόσο, ο παραπάνω συλλογισμός έφερνε ένα τέλος στην αέναη μάχη μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, κάτι το οποίο μέσα από την ιστορική ματιά των γεγονότων τον 21ο αιώνα αποδείχθηκε λανθασμένο, όπως και η πλήρης συσχέτιση ποιότητας ζωής και οικονομικής αναδιανομής.

Μέσα από τις νέες συλλογικές ταυτότητες που δημιουργούνται στα νέα κοινωνικά κινήματα, αμφισβητούνται οι υλιστικοί στόχοι των βιομηχανικών κοινωνιών αλλά, αμφισβητούνται και οι δομές των αντιπροσωπευτικών δημοκρατιών που μειώνουν την συμμετοχή των πολιτών στη διακυβέρνηση αντί να συνηγορούν υπέρ της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της συνεργασίας μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής οργάνωσης. Αγονίζονται για εκδημοκρατικοποίηση και για αυτοάμυνα απέναντι σε ένα κράτος που δεν λαμβάνει υπόψιν του τους πολίτες του. Η ταυτότητα συνεπώς φαίνεται πως έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για αυτά τα κινήματα. Μέσω των νέων συλλογικών ταυτοτήτων που γεννιούνται μέσα στα κινήματα, έχουν πολιτικοποιηθεί χώροι, οι οποίοι ως τώρα δεν είχαν. Εξυπηρετούν όχι μόνο στην εκπλήρωση του στόχου της συμμετοχής, αλλά μέσω της καθημερινής πρακτικής η κοινωνική συγκρουσιακότητα διαχέεται και σε άλλες σχέσεις. Με τη διατήρηση των συγκρούσεων συγκροτούνται «νέα κοινωνικά υποκείμενα» τα οποία, όντας σε πολλές και διαφορετικές κοινωνικές καταστάσεις, περιπλέκουν τις ερμηνείες της πολιτικής δράσης, η οποία είναι βασισμένη στο νόημα μιας και μοναδικής ταυτότητας. Έτσι, λοιπόν, τα σημερινά κινήματα που θέτουν συμβολικές προκλήσεις, ακολουθώντας εναλλακτικούς τρόπους ζωής και που ζητούν από την υπόλοιπη κοινωνία να αναγνωρίσει και να αποδεχτεί τη διαφορετικότητά τους, πετυχαίνουν αυτόν τον σκοπό τους μέσω της κατασκευής συλλογικών ταυτοτήτων, μέσω των οποίων τα δρώντα υποκείμενα φτιάχνουν νοήματα που βασίζονται σε πολιτιστικά γνωρίσματα, έτσι ώστε να αποφευχθούν πιθανές συγκρούσεις κι εντάσεις.

B. Κοινωνικά Κινήματα και Μεταδημοκρατία

Η νέα πραγματικότητα η οποία υπάρχει μέσα στο πλαίσιο της μεταδημοκρατίας και της υποβάθμισης κάθε δημοκρατικής αξίας, παράλληλα με την εμφάνιση των κομμάτων καρτέλ, και την νέα διάρθρωση των κοινωνικών τάξεων απαιτεί από τα κοινωνικά κινήματα να παίξουν έναν διαφορετικό ρόλο στην πολιτικοποίηση και κινητοποίηση της κοινωνίας. Από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα τα κοινωνικά κινήματα όπως αναφέρθηκε και παραπάνω δεν

αυτοπροσδιορίζονται μόνο από την κοινωνική τάξη που εκπροσωπούν αλλά και υπό το πρίσμα μεταυλιστικών στόχων. Αυτό συμβαίνει, καθώς δομικά, στη μεταδημοκρατία, οι κοινωνικές τάξεις δεν υφίστανται όπως στην βιομηχανική εποχή, και συνεπώς η μεσαία τάξη παρουσιάζει μία ποικιλομορφία, που καθιστά αδύνατη τη συσπείρωση της υπό τη πρίσμα της κοινωνικής τάξης, όπως και συνέβη παλαιότερα με το εργατικό κίνημα ή το κομμουνιστικό εργατικό κίνημα. Το παραπάνω ωστόσο δεν σημαίνει, ότι στο σήμερα τα συλλογικά αιτήματα και οι κοινωνικές διεκδικήσεις εκλείπουν. Η μεσαία τάξη, είναι πλέον πρωταγωνίστρια στον δυτικό κόσμο και στο νέο εργασιακό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται νέες συλλογικές διεκδικήσεις αλλά και νέες ταυτότητες με περισσότερο βαρύτητα στο πολιτισμικό στοιχείο. Τα νέα κοινωνικά κινήματα παρουσιάζουν μία σχετική ευελιξία ως προς αυτό. Η θεωρία των νέων κοινωνικών κινήματων συνολικά τονίζει την πολιτισμική φύση τους και την προσπάθειά τους να ελέγξουν την κατασκευή νοήματος και τη συγκρότηση καινούργιων συλλογικών ταυτοτήτων μέσα από την ανάδειξη μεταϋλικών αξιών που αναδύονται στη μεταβιομηχανική ή μετανεωτερική κοινωνία (Ψημίτης, 2006). Πολλές διεκδικήσεις εκκινούν από πολιτισμικές ταυτότητες και όχι από κοινωνικούς ρόλους, όπως για παράδειγμα το φεμινιστικό κίνημα, τα κινήματα των πλατειών στην Ευρώπη όπου και στα δύο αυτά κινήματα οι ταυτότητες οι οποίες τα αποτέλεσαν συγκροτήθηκαν με βάση την ποικιλομορφία τους.

Κατά την προσέγγιση της αμφιλεγόμενης συλλογικής δράσης στη Μέση Ανατολή και στην Τουρκία, το πρώτο ερώτημα που τίθεται, είναι πότε οι κινητοποιήσεις είναι πιθανότερο να προκύψουν, ιδίως σε αυταρχικά πολιτικά πλαίσια. Ενώ πολλοί μελετητές δίνουν έναν κεντρικό ρόλο στη δυσαρέσκεια, ωστόσο δεν αρκεί για να μετατραπεί σε μια διαρκή διαμαρτυρία και πρέπει να περιλαμβάνει τη διαθεσιμότητα των πόρων (υλικών και συμβολικών) στους αντιπάλους του καθεστώτος, τις αλλαγές στο διεθνές πλαίσιο, και τις αλλαγές στη δομή των πολιτικών ευκαιριών. Σύμφωνα με τον Gibril (2015) η εμφάνιση και η παρουσία ρωγμών μεταξύ της άρχουσας ελίτ συνοδεύεται συχνά από την εμφάνιση ελίτ συμμάχων που επιθυμούν να δημιουργήσουν μια "συμμαχία" με τις κοινωνικές ομάδες. Το κράτος καθίσταται λιγότερο πρόθυμο ή λιγότερο ικανό να αναπτύξει καταστολή, πράγμα που σημαίνει ότι η αμφισβήτηση της εξουσίας είναι λιγότερο δαπανηρή και πιο πιθανό να επιτύχει. Η συλλογική δράση είναι συχνότερη όταν η πιθανότητα πως η κοινωνικές δράση διαμαρτυρίας θα οδηγήσει στην επιτυχία και στην επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος (Σεφεριάδης, 2006 , Ψημίτης, 2006).

Στο σύγχρονο μεταδημοκρατικό περιβάλλον, συναντάμε κοινωνικά κινήματα τα οποία συγκροτούνται με δομικό στοιχείο την ποικιλομορφία των ταυτοτήτων των δρώντων με κοινωνικές διεκδικήσεις οι οποίες όμως ακολουθούν εναλλακτικούς τρόπους διεκδίκησης και δράσης. Τα κοινωνικά κινήματα σε περιβάλλον μεταδημοκρατίας ή περιορισμένης δημοκρατίας χρησιμοποιούν εναλλακτικούς χώρους δράσεις οι οποίοι ουσιαστικά αποτελούν

μία ακόμα στρατηγική των κοινωνικών κινήματων. Μια στρατηγική η οποία επιστρατεύεται κάτω από κάποιες συγκεκριμένες συνθήκες, όταν οι διάυλοι κινητοποίησης και πολιτικοποίησης είναι περιορισμένοι και κλειστοί αλλά και όταν το κράτος καταστέλλει με επιτυχία τα κοινωνικά κινήματα. Η κατανόηση του παραπάνω ζητήματος δεν μπορεί να γίνει αν πρώτα δεν αναλυθεί τι είναι ένας εναλλακτικός χώρος δράσης και πως χρησιμοποιείται από τα κοινωνικά κινήματα σήμερα.

Γ. Εναλλακτικοί χώροι δράσης

Ο όρος πολιτικοποίηση συναντάται πολύ συχνά τόσο στην επιστημονική βιβλιογραφία όσο και στον απλό καθημερινό λόγο. Ο όρος πολιτικοποίηση σημαίνει την αναγωγή ενός προβλήματος από την ιδιωτική σφαίρα στη δημόσια, με ότι αυτό συνεπάγεται. Ωστόσο, ο παραπάνω απλός ορισμός του όρου δεν καλύπτει τα ερωτήματα που τίθενται ως προς το πότε συμβαίνει, με τι μέσα και κάτω από ποιες συνθήκες. Η βιβλιογραφία έχει αναπτύξει μια ευρέως κοινή κατανόηση της έννοιας πολιτικοποίησης. Ο Zürn (2019) προτείνει ότι μπορεί γενικά να οριστεί ως «μετακινώντας κάτι στη σφαίρα της δημόσιας επιλογής», ενώ οι Hutter και ο Grande (2014) ορίζουν την πολιτικοποίηση «ως επέκταση του πεδίου εφαρμογής του σύγκρουση εντός του πολιτικού συστήματος». Επιπλέον ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσέγγιση στους Hutter & Kiesl (2019) όπου τονίζεται ότι εάν η πολιτική περιλαμβάνει τη χρήση εξουσίας για την επίλυση συγκρούσεων και δυσaráσκειας, η πολιτικοποίηση είναι η διαδικασία αμφισβήτησης προηγουμένως αναμφισβήτητων σχέσεων εξουσίας.

Στο συγκεκριμένο σημείο μελετώνται οι εναλλακτικοί χώροι δράσης και πολιτικοποίησης, τους οποίους η συχνότητα ολοένα και αυξάνεται. Η παρουσία τους και η δραστηριότητά τους αυξάνεται στον «δυτικό» κόσμο σε μία παράλληλη σχέση με τον αυξανόμενο βαθμό «κακής» ποιοτικά δημοκρατίας. Οι παραπάνω ορισμοί και εννοιολογήσεις της πολιτικοποίησης συμβαίνουν στην κανονικότητα των καθεστώτων τα οποία και φαντάζουν ιδεατά. Η πολιτικοποίηση και τα μέσα όπως που χρησιμοποιεί στις μεταδημοκρατικές, καπιταλιστικές κοινωνίες, φαντάζουν εντελώς διαφορετικά χρησιμοποιώντας κάθε διαθέσιμο μέσο ως φορέα πολιτικοποίησης και κινητοποίησης.

Οι εναλλακτικοί χώροι δράσης και πολιτικοποίησης όμως πότε υπάρχουν και πως ορίζονται είναι ένα καίριο ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί. Με τον όρο εναλλακτικό ορίζουμε την διαφοροποίηση των δράσεων και της στρατηγικής από το κυρίαρχο, όπως τις κυρίαρχες κρατικές οικονομικές πολιτικές ή κοινωνικές πολιτικές. (Καβαλάκος & Γκρίτζας, 2015). Τα εναλλακτικά εγχειρήματα ουσιαστικά αποστασιοποιούνται από το κράτος και στη σημερινή εποχή αποστασιοποιούνται από την κυρίαρχη οικονομική πολιτική, τον καπιταλισμό. Μία ειδοποιός διαφορά τους με άλλες οργανώσεις που υπάγονται στην κοινωνία πολιτών, είναι ότι

τα εναλλακτικά εγχειρήματα δεν προάγουν απλά αντιπολιτευτικό λόγο απέναντι στο κράτος αλλά προωθούν ένα εναλλακτικό μοντέλο είτε στον τομέα της οικονομίας είτε στον πολιτικοκοινωνικό τομέα. Η προοπτική με λίγα λόγια η οποία προωθούν, είναι η επιβίωση και η παρότρυνση προς έναν μετακαπιταλιστικό κόσμο.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις στην επιστημονική βιβλιογραφία σχετικά με τους εναλλακτικούς χώρους δράσης, υποστηρίζουν από τη μία ότι οι εναλλακτικοί χώροι δράσης αποτελούν από μόνοι τους, αυτόνομα, κοινωνικά κινήματα, ενώ από την άλλη ότι αποτελούν ουσιαστικά μία στρατηγική των κοινωνικών κινήματων στην μεταδημοκρατική εποχή.

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι η έρευνα δράσης που προτείνει η Gibson-Graham (2006, στο Καβαλάκος & Γκρίτζας, 2015) η οποία επιχειρεί ουσιαστικά να ταυτίσει τους εναλλακτικούς χώρους δράσεις με τα κοινωνικά κινήματα σε μία εναλλακτική μορφή μετακαπιταλιστικού μέλλοντος. Στο εναλλακτικό αυτό μέλλον τα εναλλακτικά εγχειρήματα έχουν μία πολιτική συλλογική δράσης, η οποία και δομικά είναι ένα καθοριστικό γνώρισμα των κοινωνικών κινήματων ενώ μία συγκεκριμένη πολιτική γλώσσα η οποία και ουσιαστικά αποτελεί τις πλαισιώσεις που λαμβάνουν χώρα στη θεωρία των κοινωνικών κινήματων. Σημαντικό είναι να κατανοηθεί πλήρως ότι κοινωνικά κινήματα και εναλλακτικοί χώροι συνυπάρχουν και αλληλοεπιδρούν. Η εργαλειακή χρήση των εναλλακτικών εγχειρημάτων από τα κοινωνικά κινήματα, είναι αυτό που θα μας απασχολήσει στη συγκεκριμένη εργασία. Πολλά μέλη τα οποία ανήκουν σε εναλλακτικά εγχειρήματα αποτελούν ή αποτελούσαν μέλη ευρύτερων κοινωνικών κινήματων. Το τοπικό και εναλλακτικό επίπεδο που δρουν αυτά τα εγχειρήματα, δίνουν την ευκαιρία στα μέλη τους να αμφισβητούν την κυρίαρχη τάξη και να επιδιώκουν την κοινωνική αλλαγή, μέσω της προώθησης των δικών τους αξιών από το τοπικό επίπεδο και στη συνέχεια σε ευρύτερο μέσω των κινήματων.

Για να μπορέσουμε να εξετάσουμε τα εναλλακτικά εγχειρήματα ως μία πρόεκταση και στρατηγική των κοινωνικών κινήματων θα πρέπει πρώτα να αναλύσουμε τι σημαίνει και τι προϋποθέτει η έννοια της πολιτικής ευκαιρίας στην επιστημονική βιβλιογραφία της συγκρουσιακής πολιτικής. Σύμφωνα με τον Tarrow (1998) Η μετάβαση από την άμεση κοινωνική δράση στην πολιτική διαμάχη αντιμετωπίζεται παραδοσιακά από τη βιβλιογραφία σχετικά με τα κοινωνικά κινήματα ως αποτέλεσμα μιας αλλαγής στο πλαίσιο, ιδίως σε σχέση με τη δομή των πολιτικών ευκαιριών. Η κυρίαρχη τάση σχετικά με τη δομή των πολιτικών ευκαιριών είναι σχετικά με το πόσο ανοιχτό ή κλειστό είναι το πολιτικό σύστημα. Αναλυτικότερα, κατά πόσο οι δίαυλοι κινητοποίησης και πολιτικοποίησης και πρόσβασης στη δημιουργία κοινωνικών κινήματων, είναι ανοιχτοί από τον κρατικό μηχανισμό. Επιπλέον η κατασταλτική ικανότητα του κράτους αλλά και η μεταρρυθμιστική ικανότητα του σε σχέση με

τα αιτήματα των κινημάτων, είναι κάτι που συμβάλλει στο πλαίσιο του πολιτικού περιβάλλοντος. (McAdam, 1996, Σεφεριάδης, 2006).

Στις δυναμικές, συγκυριακές μεταβολές θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψιν ότι συμπεριλαμβάνονται όλες οι πρόσκαιρες ρωγμές που μπορεί να εμφανιστούν στο πολιτικό σύστημα, αλλά και η πρόσκαιρη μείωση της κατασταλτικής δύναμης του κράτους απέναντι στα κινήματα. Σε αυτό το σημείο ωστόσο είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί ότι οι συλλογικές διεκδικήσεις και τα κοινωνικά κινήματα ουσιαστικά δεν αποτελούν ανακλαστικά φαινόμενα από τις ευκαιρίες που προκύπτουν από το πολιτικό περιβάλλον. Σύμφωνα με τον Σεφεριάδη, η κατανόηση του πολιτικού πλαισίου και τον πολιτικών ευκαιριών περνά πάντα μέσα από νοηματικές πλαισιώσεις, με άλλα λόγια η πραγματικότητα διαμεσολαβείται μέσα από διάφορα υποκείμενα όπως Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Συνυπολογίζοντας όπως τα εννοιολογούν οι Tilly και Goldstone (στο Σεφεριάδης, σημειώσεις μαθήματος) το κόστος δράσης και το κόστος αδράνειας που έχουν να αντιμετωπίσουν τα κινήματα αν αποφασίσουν τις διεκδικήσεις τους ή όχι αντίστοιχα, προκύπτει μέσα από μία «εξίσωση» της δομή των πολιτικών ευκαιριών για το κατά πόσο είναι ευνοϊκές οι συνθήκες εκδήλωσης κινημάτων. Φυσικά, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η πολιτιστική διαμεσολάβηση και η πλαισίωση που λαμβάνει χώρα στις δράσεις και στις διεκδικήσεις είναι εξίσου σημαντικές.

Τα εναλλακτικά λοιπόν εγχειρήματα, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, προκύπτουν όταν η δομή των πολιτικών ευκαιριών είναι κλειστή ως προς την εκδήλωση κινημάτων ή διεκδικήσεων, διότι είτε το κόστος καταστολής για το κράτος είναι ιδιαίτερο μικρό, είτε γιατί το κόστος δράσης για τα κινήματα είναι πολύ μεγάλο. Επιπλέον, εναλλακτικά εγχειρήματα φαίνεται να παρουσιάζονται όταν οι παραδοσιακοί τρόποι δράσης φαίνονται να μην αποδίδουν ή να μην έχουν την απαιτούμενη απήχηση στην κοινωνία. Η επιστράτευση τότε εναλλακτικών εγχειρημάτων είναι καθοριστική, και οι δράσεις οι οποίες υιοθετούνται είναι προς μία πιο ομαλή σύγκρουση προς το κράτος.

Η ύπαρξη εναλλακτικών εγχειρημάτων δράσης σε μία κοινωνία φανερώνει κλειστούς διαύλους κινητοποίησης και πολιτικοποίησης. Το κλείσιμο των παραπάνω διαύλων πολλές φορές μπορεί να είναι κλειστό από το κράτος, το οποίο και καταστέλλει κάθε κινηματική διαδικασία της κοινωνίας αφού το κόστος καταστολής μπορεί να είναι μηδαμινό σε σχέση με την μεταρρυθμιστική ικανότητά του, αλλά επιπροσθέτως μπορεί και να οφείλεται σε πρόβλημα των κινηματικών διαδικασιών και οργανώσεων. Όταν η κινητοποίηση συμβαίνει μέσα από παραδοσιακά δίκτυα, τότε συμβαίνει η ομαλή πορεία της συγκρουσιακής πολιτικής, ωστόσο η παρουσία μη τυπικών δικτύων, όπως αυτά που περιεγράφηκαν παραπάνω, φανερώνουν πέραν του προβλήματος της δομής των πολιτικών ευκαιριών και το κλειστό ή το ανοιχτό σύστημα,

το πρόβλημα του πολιτικού κενού που προκύπτει, στο οποίο οι πολιτικοί φορείς δεν μπορούν να αντιπροσωπεύσουν επαρκώς την κοινωνία.

Το πολιτικό περιβάλλον της Τουρκίας

Η μετάβαση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στο κράτος της Τουρκικής Δημοκρατίας, έγινε το 1923, όταν μετά από μία σειρά διπλωματικών ενεργειών και συνθηκών αλλά και μία επιτυχημένη στρατιωτική εκστρατεία, ο Μουσταφά Κεμάλ κατάφερε να ιδρύσει το τουρκικό κράτος. Η μετάβαση από μία πολυεθνική αυτοκρατορία σε ένα κράτος το οποίο θα έπρεπε να έχει μία εθνική ομοιογένεια, δεν ήταν καθόλου εύκολη. Η γλώσσα, η θρησκεία και ο πολιτισμός ήταν στην πρώτη γραμμή ώστε οι πολίτες του νεοσύστατου κράτους να αποκτήσουν μία στοιχειώδη ομοιογένεια.

Από τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του Μουσταφά Κεμάλ, ο οποίος και υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, η δύναμη του κράτους απέναντι στους πολίτες, δεν υπόκειντο σε κάποια όρια. Το καθεστώς μέχρι και το 1950 ήταν μονοκομματική δημοκρατία. Το σύγχρονο τουρκικό κράτος, και πιο συγκεκριμένα κατά την περίοδο διακυβέρνησης από το κυβερνών κόμμα AKP (2002- σήμερα) (Adalet ve Kalkinma Partisi) («Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης») μπορεί να υποστηριχθεί ότι το τουρκικό πολίτευμα είναι περισσότερο πολύπλοκο από τους όρους «χουντικό» ή «δικτατορικό». Η ανάλυση και η διαπίστωση των στρεβλώσεων, των περιορισμών και της καταπίεσης ανάμεσα σε κράτος και κοινωνία μας δίνει την δυνατότητα να το χαρακτηρίσουμε το καθεστώς ως «ημι-δημοκρατικό» «καχεκτική δημοκρατία» ή «χωλή δημοκρατία», όροι δηλαδή που εμπεριέχονται στην εννοιολογική ομπρέλα του όρου «μεταδημοκρατία». Σύμφωνα με την ανάλυση που θα ακολουθήσει, κανείς με σιγουριά δεν μπορεί να αποδώσει μονοδιάστατους χαρακτηρισμούς στο τουρκικό πολίτευμα, καθώς η διαμάχη μεταξύ του δυτικού εκσυγχρονισμού και των παραδοσιακών ισλαμικών δομών μαινεται ακόμη. Ο εκσυγχρονισμός, που ταυτίστηκε με τη δυτικοποίηση και αποτυπώθηκε με την επιβολή του ευρωπαϊκού νομικού συστήματος σε μια μουσουλμανική κοινωνία, συμβαδίζει, εν τέλει, με τη στρέβλωση κλασικών δυτικών συνταγματικών αξιών, κατά πρώτον της δικαιοκρατικής αρχής. Αποτέλεσμα είναι το ίδιο το συνταγματικό οικοδόμημα να εμπεριέχει αντιφάσεις που επιτρέπουν την αναίρεση θεμελιωδών εγγυήσεων, την καταστρατήγηση βασικών διατάξεων, ακόμη και τη de facto παραγκώνισή του. (Κανελλοπούλου, 2004).

Ο χαρακτηρισμός «περιορισμένη δημοκρατία» οφείλεται στις κύριες λειτουργίες του κράτους όπως θα φανεί και στην παρακάτω ανάλυση, όπου ο υβριδικός χαρακτήρας του τουρκικού πολιτεύματος, περιέχει πολλά στοιχεία ενός αυταρχικού πολιτεύματος αλλά παράλληλα

υπάρχουν στοιχεία και μίας νεοφιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αλλά και στοιχεία στο κράτος δικαίου, τα οποία εξασφαλίζουν, ως ένα βαθμό τις πολιτικές ελευθερίες και τα ατομικά δικαιώματα εντός της χώρας.

Ένας λόγος δυσκολίας εντοπισμού της ακριβούς φύσης του τουρκικού καθεστώτος, υπό την διακυβέρνηση Ερντογάν έγκειται και στη ρευστή αλλά και ταχέως εξελισσόμενη φύση του. Συνθήκες του πολιτικού και θεσμικού περιβάλλοντος της χώρας θα έχουν διαφορετικά αποτελέσματα αν ληφθούν υπόψιν πριν ή μετά τη νίκη του AKP το 2011, πριν ή μετά τις μεγάλες διαδηλώσεις στο Gezi, τις διπλές εκλογές του 2015, την εσωκομματική διάσπαση του AKP το 2014, ή την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος το 2016. Στην επιστημονική βιβλιογραφία μέχρι και το 2015 και τις διπλές εκλογές, όλοι οι αναλυτές της Τουρκίας συμφωνούσαν σε έναν χαρακτηρισμό του τουρκικού καθεστώτος ως μία «λανθασμένη δημοκρατία», ωστόσο οι φωνές οι οποίες μιλούσαν για ένα αυταρχικό καθεστώς μετά το 2015 και ειδικότερα την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος το 2016, ολοένα και πληθαίνουν. Ένα σημαντικό κομμάτι σχετικά με τα «ποσοστά» δημοκρατίας της κάθε χώρας, είναι η συνάρτηση ανάμεσα στην αίσθηση ασφάλειας και στις ατομικές ελευθερίες. Το συγκεκριμένο θέμα έγινε πολύ πιο έντονο στην Τουρκία, ειδικά μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος το 2016, όπου το κράτος με το πρόσχημα της ασφάλειας αύξησε τα επίπεδα παρεμβατικότητας του σε υψηλό βαθμό. Ωστόσο το αίσθημα της ανασφάλειας και του πολιτικού περιβάλλοντος στην Τουρκία είναι κάτι που συμβαίνει διαχρονικά από την αρχή της ίδρυσης του τουρκικού κράτους και είναι κάτι το οποίο συντελεί έναν από τους κύριους δείκτες της ιδιότυπης «περιορισμένης τουρκικής δημοκρατίας» (Akkoyunlu & Öktem, 2016). Με άλλα λόγια, οι δημοκρατίες είναι εκείνα τα πολιτικά συστήματα όπου οι δρώντες δεν χρειάζεται να φοβούνται για τη φυσική τους ευημερία και την ασφάλειά τους, ένα χάσουν ή πετύχουν κάποια σημαντική νίκη. Αντιθέτως, το αίσθημα ανασφάλειας σε καθεστώτα όπου η ανασφάλεια σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο είναι μεγάλη, οι δρώντες πολλές φορές περιορίζουν τις δυνατότητες τους (Akkoyunlu & Öktem, 2016). Ως αποτέλεσμα, ο εκλογικός ανταγωνισμός σε τέτοια συστήματα είναι πολύ περιορισμένος και έχει κλίση για να ευνοεί τους ανθρώπους που βρίσκονται ήδη στην εξουσία.

Οι φόβοι αυτοί μπορούν να περιλαμβάνουν μία ξένη εισβολή, μία απόπειρα πραξικοπήματος, πλήρης καταστολή δικαιωμάτων, απειλή φυλάκισης ή και άλλες απειλές. Ο φόβος μπορεί να χρησιμοποιηθεί και να καταχραστεί από τους δρώντες για τη διατήρηση της πειθαρχίας των κομμάτων, την κινητοποίηση της λαϊκής υποστήριξης ή τη νομιμοποίηση μη δημοκρατικών ενεργειών. Σε κάθε περίπτωση, ο αντίκτυπος της ανασφάλειας στην πολιτική είναι σημαντικός.

Σύμφωνα με τους Esen & Gumuscu (2016) υπάρχουν τρία στοιχεία τα οποία φανερώνουν την ύπαρξη μίας περιορισμένης δημοκρατίας. Στα τρία αυτά στοιχεία περιλαμβάνονται, οι άδικες

εκλογές, η καταπάτηση ελευθεριών, και το άνισο πολιτικό πεδίο. Η παρουσία και των τριών αυτών στοιχείων στην τουρκική πολιτική σκηνή τα τελευταία χρόνια αλλά και από την ίδρυση της, είναι σχεδόν συνεχής, κάτι που εξηγεί την «παράδοση» της τουρκικής πολιτικής σκηνής στην ανασφάλεια αλλά και σε ένα είδος αυταρχικότητας.

Οι Levitsky και Way (2010) υποδηλώνουν ότι οι εκλογές είναι άδικες σε περιπτώσεις όπου απαγορεύεται τουλάχιστον ένας σημαντικός υποψήφιος για πολιτικούς λόγους, η κεντρική συντονισμένη και ανεκτή εκλογική κατάχρηση επιβεβαιώνεται από αξιόπιστες ανεξάρτητες πηγές (σοβαρή κομματική χειραγώγηση των ψηφοφόρων, μεγάλης κλίμακας εκφοβισμός ψηφοφόρων, παραποίηση αποτελεσμάτων), σημαντικά επίσημα ή ανεπίσημα εμπόδια τα οποία εμποδίζουν την αντιπολίτευση να αγωνιστεί ισότιμα. Αν και οι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι τουλάχιστον ένα από τα τέσσερα είναι επαρκές για τον καθορισμό ενός καθεστώτος ως μία περιορισμένη δημοκρατία ή πιο συγκεκριμένα ως ένα καθεστώς αυταρχικού ανταγωνισμού, η Τουρκία εμφανίζει πολλούς τέτοιους δείκτες.

Κατ' αρχάς, κανένας σημαντικός υποψήφιος δεν έχει αποκλειστεί για αποκλειστικά πολιτικούς λόγους βάσει της ρητορικής του AKP. Ούτε υπάρχουν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία που να δείχνουν την παρουσία κεντρικά συντονισμένων εκλογικών καταχρήσεων. Τούτου λεχθέντος, η εκλογική διαδικασία υπόκειται σε μεγαλύτερο έλεγχο τα τελευταία χρόνια. Μετά το δημοψήφισμα του 2010, η σύνθεση του Ανώτατου Εκλογικού Συμβουλίου (YSK) - του οποίου τα μέλη εκλέγονται από το Ανώτατο Δικαστήριο και το Συμβούλιο της Επικρατείας - άλλαξε με τρόπο που αύξησε την επιρροή της κυβέρνησης (Esen & Gumuscu, 2016). Στις εκλογές που ακολούθησαν, το YSK απέφυγε να απαντήσει και να πάρει θέση σε όλες τις καταγγελίες που έγιναν από την αντιπολίτευση για νοθεία και παραποίηση των αποτελεσμάτων. Οι φόβοι για την χειραγώγηση και την παραποίηση των εκλογικών αποτελεσμάτων αυξήθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό στην κοινωνία. Ως απάντηση σε αυτούς τους φόβους ήρθε μία οργάνωση με το όνομα Oy ve Otesi η οποία επιχειρήσε να παρακολουθήσει την εκλογική διαδικασία στις διπλές εκλογές το 2015 (Esen & Gumuscu, 2016). Η οργάνωση Oy ve Otesi κατάφερε να παρακολουθήσει το 76% των εκλογικών αποτελεσμάτων. Μετά τις εκλογές, η οργάνωση ανέφερε μόνο αναντιστοιχία 0,02% μεταξύ του ανεπίσημου αριθμού και των αποτελεσμάτων των εκλογών που δημοσίευσε το YSK. Συνεπώς, όπως φανερώνει και το παραπάνω γεγονός, συστημική εκλογική χειραγώγηση δεν υπάρχει στον πολιτικό στίβο της Τουρκίας. Ωστόσο, η απουσία νοθευμένων εκλογών δεν σημαίνει απαραίτητα ότι οι εκλογές είναι δίκαιες. Οι εκλογικοί νόμοι στην Τουρκία δεν επιτρέπουν στα κόμματα να κάνουν εκστρατεία για παρατεταμένες περιόδους. Αυτό δημιούργησε ένα τεράστιο πλεονέκτημα για το κυβερνών AKP, το οποίο στην πραγματικότητα άρχισε να αγωνίζεται ανεπίσημα σε δημόσιες εκδηλώσεις. Αντίθετα, αυτή η σύντομη περίοδος δεν ήταν αρκετή για την αντιπολίτευση - ήδη αποκλεισμένη από πολλά μέσα ενημέρωσης και

με περιορισμένους πόρους- για να μεταφέρει το μήνυμά της στους νέους ψηφοφόρους. Σε αρκετές περιπτώσεις όταν συνέπεσε μία ομιλία της αντιπολίτευσης με μια εκδήλωση που χρηματοδοτείται από την κυβέρνηση (ειδικά εκείνες που παρευρέθηκαν από τον πρωθυπουργό ή τον πρόεδρο) στο ίδιο σημείο, ζητήθηκε από το κόμμα της αντιπολίτευσης να αναπρογραμματίσει την εκδήλωση (Esen & Gumuscu, 2016). Ειδικότερα, στο Δημοκρατικό Κόμμα των Λαών (HDP), το οποίο πρόκειται για φιλοκουρδικό κόμμα, κατά τη διάρκεια των προεκλογικών εκστρατειών του Ιουνίου και του Νοεμβρίου, η επίθεση εις βάρος του από παρακρατικές οργανώσεις ήταν έντονη και απολύτως στοχοποιημένη. Στις 18 Μαΐου 2015, δύο βόμβες πυροδοτήθηκαν στην επαρχιακή έδρα του HDP στο Mersin και στα Adana. Στις 4 Ιουνίου μια μεγάλη ομάδα επιτέθηκε σε μία προεκλογική εκστρατεία του HDP, τραυματίζοντας 38 άτομα, ενώ την επόμενη μέρα δύο εκρήξεις σε εκστρατεία του HDP στο Diyarbakir σκότωσαν τρία άτομα και τραυμάτισαν πάνω από 100. Μια έκθεση της Ένωσης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (IHD)³ αποκαλύπτει ότι μεταξύ Μαρτίου 2015 και Ιουνίου του 2015 σημειώθηκαν 176 επιθέσεις στο HDP, σκοτώθηκαν πέντε άτομα και τραυματίστηκαν 522. Ένα μήνα μετά τις εκλογές του Ιουνίου, μια ομάδα ακτιβιστών του HDP δέχτηκε βομβιστική επίθεση αυτοκτονίας στη νοτιοανατολική πόλη Suruc, όπου 33 σκοτώθηκαν και πάνω από 100 τραυματίστηκαν. Αυτή η επίθεση σηματοδότησε την επιστροφή στη βία στο κουρδικό ζήτημα της Τουρκίας, καθώς οι δύο πλευρές τελείωσαν αμοιβαία την κατάπαυση του πυρός, που ήταν σε ισχύ από το 2013. Το γεγονός ότι η κυβέρνηση του AKP αποδείχθηκε αργή στην αντίδραση σε αυτά τα γεγονότα και στην προσαγωγή των δραστών στη δικαιοσύνη απέτυχε να αποτρέψει περαιτέρω επιθέσεις, ενώ ενδυνάμωσε τις φωνές που μίλαγαν για συστημική κρατική επίθεση προς το φιλόκουρδικό HDP.

Το άνισο πολιτικό πεδίο μπορεί να οφείλεται και αυτό με τη σειρά του σε πολλούς δείκτες, οι οποίοι εμφανίζονται σε ένα καθεστώς είτε όλοι μαζί είτε ο καθένας μεμονωμένα. Ένας πολύ σημαντικός δείκτης για την ανάδειξη του άνισου πολιτικού πεδίου είναι οι πολιτικοποιημένοι κρατικοί θεσμοί. Πιο συγκεκριμένα η χρησιμοποίηση κρατικών θεσμών από την κυβέρνηση για την επίτευξη διαφόρων στόχων. Η συγχώνευση του κράτους και του κόμματος υπό την κυριαρχία του AKP έχει δημιουργήσει βαθιά πολιτικοποιημένους κρατικούς θεσμούς. Μετά την εκλογή του ως νέου προέδρου, ο Ερντογάν αρνήθηκε να συμμορφωθεί με το συνταγματικά ουδέτερο ρόλο του και πραγματοποίησε εκστρατείες σε όλη τη χώρα κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου του 2015 με το πρόσχημα των δημόσιων εγκαινίων κατασκευαστικών έργων (Esen & Gumuscu, 2016). Το Ανώτατο Εκλογικό Συμβούλιο απέρριψε πολλές επίσημες καταγγελίες από τα κόμματα της αντιπολίτευσης, επιτρέποντας έτσι στον Ερντογάν να

³ <https://t24.com.tr/haber/hdpye-yapilan-saldirilar-ve-cezasizlik-sistemli-mi,296981> ημερομηνία επίσκεψης 2/01/2021

βρίσκεται δίπλα στο πρόγραμμα εκστρατείας του πρωθυπουργού Νταβούτογλου. Αυτή η υποστήριξη άφησε τους πρωταγωνιστές της αντιπολίτευσης με την εντύπωση ότι ανταγωνίζονταν όχι μόνο εναντίον του κυβερνώντος κόμματος αλλά και ενάντια σε έναν ολόκληρο κρατικό μηχανισμό.

Τα ΜΜΕ είναι ένα πολύ σημαντικό πλαίσιο στη διαμόρφωση της πολιτικής σκηνής σε μία χώρα. Ο έλεγχος των ΜΜΕ και ο χρόνος που αφιερώνεται σε κάθε δρώντα στο δημόσιο βήμα, φανερώνει κατά ένα πολύ σημαντικό βαθμό την ποιότητα της πολιτικής σκηνής. Στα 13 χρόνια του στην εξουσία, το ΑΚΡ κατέβαλε σημαντική προσπάθεια για τον έλεγχο των κύριων μέσων μαζικής ενημέρωσης, καθώς χτίζει ένα κυβερνητικό μπλοκ μέσων ενημέρωσης. Αυτές οι προσπάθειες αποδείχθηκαν ιδιαίτερα επιτυχημένες στη δημιουργία άνισων πολιτικών όρων. Μετά τις εκλογές του 2015, για παράδειγμα, ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) δημοσίευσε μια έκθεση που επισημαίνει την άνιση πρόσβαση του ΑΚΡ στα μέσα ενημέρωσης μέσω δημόσιων και ιδιωτικών μέσων. Συγκεκριμένα, ο κρατικός σταθμός τουρκικού ραδιοφώνου και τηλεόρασης (TRT) που ελέγχεται στενά από το κυβερνών κόμμα υπήρξε προπύργιο της κυβερνητικής προπαγάνδας.⁴ Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του Ιουνίου 2015, η TRT διέθεσε το 46% του χρόνου ομιλίας της στο κυβερνών ΑΚΡ, χωρίς να υπολογίζεται ο χρόνος ομιλίας προορίζεται για τον Πρόεδρο Ερντογάν, ο οποίος υποστήριξε ενεργά για το ΑΚΡ κατά τη διάρκεια των εκλογών.⁵

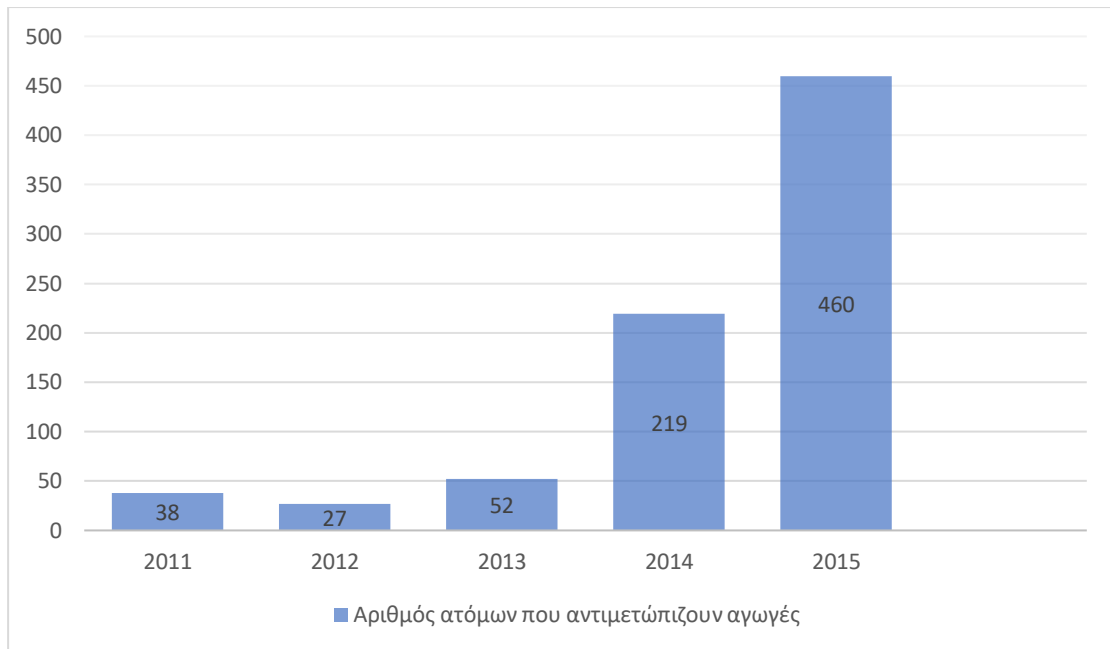
Το ΑΚΡ και ο Ερντογάν συστηματικά επιχείρησαν να μετατρέψουν όλα τα κρατικά εργαλεία και τους κρατικούς θεσμούς, οι οποίοι πολιτικά είναι ουδέτεροι, σε κυβερνητικούς οι οποίοι και θα προπαγανδίζουν το κυβερνητικό έργο, ιδιαίτερα τις προεκλογικές περιόδους. Η παραπάνω στρατηγική, δημιουργεί αμέσως ένα άνισο πολιτικό πεδίο, στο οποίο η αντιπολίτευση ουσιαστικά αντιμετωπίζει έναν ολόκληρο κρατικό μηχανισμό, οποίος μοιάζει πολύ ισχυρός, αντικαθιστώντας το κυβερνών κόμμα.

Ωστόσο, οι δείκτες οι οποίοι φανερώνουν ένα καθεστώς περιορισμένης δημοκρατίας ή αυταρχικού ανταγωνισμού είναι περισσότεροι. Η ελευθερία της έκφρασης είναι ένα κομμάτι στο οποίο το ΑΚΡ έδωσε μεγάλη βαρύτητα. Η πίεση της κυβέρνησης του ΑΚΡ έχει επίσης διεισδύσει στη ζωή των απλών πολιτών, περιορίζοντας ουσιαστικά την ελευθερία της έκφρασης. Οι περιορισμοί στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν σημαντική ανατροπή της ελευθερίας της έκφρασης στην Τουρκία. Μια εντυπωσιακή απόπειρα διάβρωσης των πολιτικών ελευθεριών ήρθε όταν η κυβέρνηση του ΑΚΡ, μέσω των ρυθμιστικών υπηρεσιών της, μπλόκαρε το YouTube και το Twitter μετά το σκάνδαλο διαφθοράς του Δεκεμβρίου 2013

⁴ <https://rsf.org/en/news/ban-sought-turkish-authorities-try-gag-independent-media-run-elections> ημερομηνία επίσκεψης 3/01/2021

⁵ <https://www.osce.org/files/f/documents/9/e/86845.pdf> ημερομηνία επίσκεψης 3/01/2021

έργων (Esen & Gumuscu, 2016). Και οι δύο αυτές πλατφόρμες απαγορεύτηκαν μέχρι τις τοπικές εκλογές του Μαρτίου 2014, στερώντας τους πολίτες από την ελευθερία της έκφρασης και πληροφορίες κατά τη διάρκεια αυτών των μεγάλων κρίσεων. Επιπλέον, η επιτήρηση της κυβέρνησης έχει επεκταθεί πέρα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και κατέληξε σε ευρεία λογοκρισία μέσω του διαδικτύου (Corke et al, 2014). Οι αγωγές δυσφήμισης προς του πολίτες έχουν συμπληρώσει τις προσπάθειες του AKP να καταστείλει την ελευθερία έκφρασης. Αυτές οι αγωγές έχουν στοχεύσει δημοσιογράφους, καθώς και εκατοντάδες άτομα από όλα τα κοινωνικά στρώματα, συμπεριλαμβανομένων καλλιτεχνών, ηθοποιών, συνθετών και απλών πολιτών. Το παρακάτω διάγραμμα δείχνει την αύξηση του αριθμού των ατόμων που αντιμετωπίζουν αγωγές δυσφήμισης από το 2011. Το 2015, από 460 άτομα που ερευνήθηκαν για προσβολή του Ερντογάν, 50 ήταν δημοσιογράφοι, ενώ 281 ήταν μέλη επίσημης αντιπολίτευσης (Esen & Gumuscu, 2016). Σοβαροί περιορισμοί στην ελευθερία της έκφρασης είναι εμφανείς στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την Τουρκία. Κατά συνέπεια, η φύση των παραβιάσεων των πολιτικών ελευθεριών υπό την κυβέρνηση του AKP που έχει καταχωριστεί από το Δικαστήριο έχει αλλάξει με την πάροδο των ετών. Μεταξύ 2011 και 2013, το τουρκικό κράτος κατηγορήθηκε για συχνές παραβιάσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και του δικαιώματος στην ελευθερία και την ασφάλεια (που αφορούν ζητήματα που αφορούν τη σύλληψη και την κράτηση). Το 2014, ωστόσο, οι παραβιάσεις της ελευθερίας της έκφρασης κατατάσσονται τρίτες στη λίστα μετά το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (Corke et al, 2014).

6

Το παραπάνω διάγραμμα, καταδεικνύει την τεράστια αύξηση των αγωγών προς τους πολίτες με την κατηγορία της δυσφήμισης στο πρόσωπο του Ερντογάν. Οι αγωγές αυτές αφορούν απλούς πολίτες λόγω κάποιων δημοσιεύσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή και διάσημους Τούρκους καλλιτέχνες.

Ένας τελευταίος αλλά πολύ σημαντικός δείκτης στην τουρκική κοινωνία, ο οποίος φανερώνει την προβληματική δημοκρατία, είναι η βία απέναντι στην αντιπολίτευση, είτε θεσμική είτε κοινωνική. Στην έκθεσή του για το 2014, το Human Rights Watch υποστηρίζει: «Στην εξουσία για δώδεκα χρόνια υπό την ηγεσία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, το ΑΚΡ έχει δείξει αυξανόμενη μισαλλοδοξία στην πολιτική αντιπολίτευση, τη δημόσια διαμαρτυρία και τα μέσα ενημέρωσης» (HRW, 2014).⁷ Η αστυνομία έχει χρησιμοποιήσει εκτεταμένη και δυσανάλογη βία κατά των πολιτών σε αντικυβερνητικές διαδηλώσεις και δημόσιες διαμαρτυρίες που οργανώθηκαν από φοιτητές, συνδικάτα, επαγγελματικές ενώσεις και περιβαλλοντολόγους. (Esen & Gumuscu, 2016). Η αστυνομική βαρβαρότητα έφτασε σε μια νέα αιχμή κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων Gezi το 2013, όταν η αστυνομία τιμωρούσε διαδηλωτές με εκτεταμένη και παράνομη χρήση δακρυγόνων ως θανατηφόρο όπλο. Στις διαδηλώσεις σε όλη τη χώρα πέντε διαδηλωτές σκοτώθηκαν και περισσότεροι από 9000 τραυματίστηκαν, μερικοί

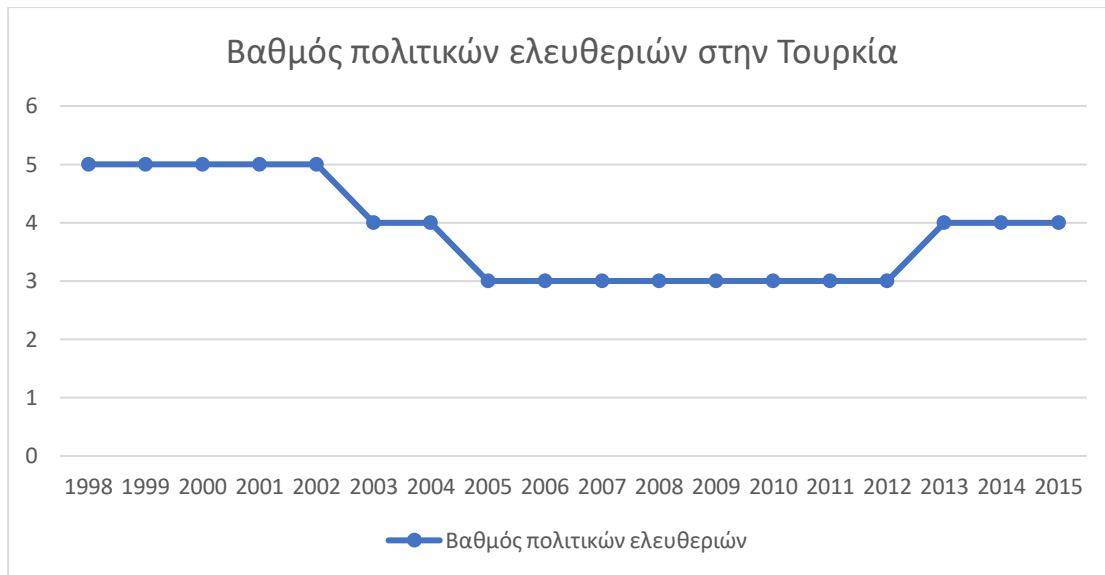
⁶ Πηγή: Αρχικά δεδομένα που συντάχθηκαν από τους συγγραφείς από αναφορές μέσω για αγωγές δυσφήμισης που υπέβαλε ο Ερντογάν μεταξύ Ιανουαρίου 2011 και Οκτωβρίου 2015, Berk Esen & Sebnem Gumuscu (2016): Rising competitive authoritarianism in Turkey, Third World Quarterly, DOI: 10.1080/01436597.2015.1135732

⁷ <https://www.hrw.org/report/2014/09/29/turkeys-human-rights-rollback/recommendations-reform>
 ημερομηνία επίσκεψης 3/01/2021

με σοβαρούς τραυματισμούς στα μάτια ή το κεφάλι τους. Μετά τις διαμαρτυρίες στο Gezi, το κυβερνών κόμμα διατήρησε επιθετική του στάση απέναντι στους εορτασμούς της πρωτομαγιάς το 2014, τις επετείους του Gezi αλλά και τις παρελάσεις του κινήματος ΛΟΑΤ (Λεσβία, Ομοφυλόφιλος, Αμφιφυλόφιλος και Τρανς) στις μεγαλύτερες πόλεις της Τουρκίας (Robert Holden, 2014).

Σε αυτό το πνεύμα ακτιβιστές και μαθητές που συμμετείχαν σε αντικυβερνητικές διαδηλώσεις κρατήθηκαν για αρκετούς μήνες για φερόμενες παραβιάσεις του αντιτρομοκρατικού νόμου. Αυτή η συστηματική παρενόχληση πήρε μια νέα στροφή μετά τις διαδηλώσεις του Gezi. Έκτοτε, 5500 διαδηλωτές αντιμετώπισαν κατηγορίες για τρομοκρατία, συμμετέχοντας σε μη εξουσιοδοτημένες διαδηλώσεις ενώ παράλληλη είναι και η εκρηκτική αύξηση των αγωγών με την κατηγορία της δυσφήμισης όπως αναλύθηκε και παραπάνω (HRW, 2014). Η κυβέρνηση στόχευσε επίσης στην οργανωμένη κοινωνία πολιτών ώστε να σιωπήσει τη δύναμη των κριτικών φωνών. Εκπρόσωποι επαγγελματικών ενώσεων και δεκάδες οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών με σκοπό τη διαφύλαξη του Gezi Park συνελήφθησαν και κατηγορήθηκαν στο δικαστήριο με τη κατηγορία της «ίδρυσης εγκληματικής οργάνωσης» με σκοπό την υποκίνηση βίας. Η κυβέρνηση ξεκίνησε επίσης έρευνες για οργανωμένους οπαδούς και το ρόλο τους στις διαμαρτυρίες. Τριάντα πέντε μέλη μιας ομάδας (Besiktas) οπαδών στην Τουρκία, με το όνομα Çarsı (Τσαρσί), δικάστηκαν για απόπειρα πραξικοπήματος και αντιμετώπισαν ποινές ισόβιας κάθειρξης. Το παραπάνω γεγονός υπήρξε μία από τις πρώτες απόπειρες επίθεσης στο οργανωμένο οπαδικό κίνημα της Τουρκίας, από το AKP, το οποίο είδε οργανωμένους οπαδούς να έχουν πολύ ενεργό και καθοριστικό ρόλο στις διαμαρτυρίες του Gezi αλλά και στη συνέχεια στην κριτική της κυβέρνησης AKP.

Η εξουσία της αστυνομίας και η ατιμωρησία της στις περιπτώσεις χρησιμοποίησης υπέρμετρής αστυνομικής βίας υποστηρίχθηκε σε όλα τα επίπεδα από τον πρόεδρο Ερντογάν. Η κυβέρνηση έλαβε μέτρα για να προστατεύσει τις αστυνομικές δυνάμεις από δικαστικό έλεγχο, εμβαθύνοντας έτσι την κουλτούρα της ατιμωρησίας στην Τουρκία (Esen & Gumuscu, 2016). Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται το σκορ των πολιτικών ελευθεριών από το 1998 έως και το 2015 όπως το έχει αξιολογήσει ο οίκος Freedom House στο (Esen & Gumuscu, 2016).

A. Ιστορική ανασκόπηση εσωτερικής ανασφάλειας στην Τουρκία

Αν κάποιος μελετήσει την κοινωνική ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας θα κατανοήσει τη δημιουργία και τη παρουσία, από την ίδρυσή της μέχρι και σήμερα, φυλετικών, θρησκευτικών, εθνοτικών αλλά και εκπαιδευτικών ταυτοτήτων, τα οποία και παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα «εσωτερικής» εμπιστοσύνης. (Esmer, 2019, Akkoyunlu & Öktem, 2016). Οι παραπάνω διαιρέσεις οι οποίες υπάρχουν και στηρίζονται μέχρι και σήμερα (Κοσμικοί εναντίον Ισλαμιστών, Τούρκοι εναντίον Κούρδων, Σουνίτες εναντίον Αλεβιτών), τροφοδοτούν το αίσθημα ανασφάλειας και νομιμοποιούν πολλές μη δημοκρατικές δομές και μη δημοκρατικούς πρόσκαιρους ή μη θεσμούς.

Η πρώτη σοβαρή πώλωση στην τουρκική κοινωνία που έφερε και τα πρώτα πρώιμα σημάδια ανασφάλειας, ήταν το πρώτο στρατιωτικό πραξικόπημα το οποίο πραγματοποιήθηκε το 1960. Πριν από το πραξικόπημα πραγματοποιήθηκε μια δεκαετία δημοκρατικά εκλεγμένων κυβερνήσεων υπό το συντηρητικό Δημοκρατικό Κόμμα (Demokratik Partisi) (DP). Το DP υιοθέτησε ένα αρχικό περίοδο οικονομικής ανάπτυξης και τη χαλάρωση των αυστηρών κοσμικών νόμων του κεμαλικού καθεστώτος, κάτι το οποίο αποδείχθηκε και αρκετά δημοφιλές στην τουρκική κοινωνία (Zürcher, 2004). Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, ήταν σημαδεμένο, παράλληλα με την επιβράδυνση της οικονομίας, αλλά και ταυτόχρονα την όλο και μεγαλύτερη ανησυχία του στρατιωτικού σώματος, οποίος με το πρόσχημα της μάχης κατά του κομμουνισμού επιχείρησε την εμπλοκή του στην πολιτική μέσω πραξικοπήματος. Το πραξικόπημα ανέτρεψε την κυβέρνηση του DP και απαχρονίστηκαν τρεις από τους ηγέτες του, συμπεριλαμβανομένου του πρωθυπουργού Adnan Menderes από κεμαλιστές κατώτερους αξιωματικούς που πίστευαν ότι η κεμαλική επανάσταση βρισκόταν κάτω υπαρξιακή απειλή.

Η συσσωρευμένη κοινωνική ένταση, οι κουρδικές αποσχιστικές τάσεις αλλά και το πολιτικό σύστημα που βρισκόταν σε αδιέξοδο, έφεραν το τρίτο πραξικόπημα στην πολιτική ζωή της χώρας μέσα σε διάστημα είκοσι χρόνων. Τα ξημερώματα της 12ης Σεπτεμβρίου 1980 ο στρατός πήρε και πάλι την εξουσία στα χέρια του. Για άλλη μια φορά ο στρατός παρουσίασε την επέμβαση του ως κίνηση προστασίας της Κεμαλικής λειτουργίας του κράτους και της δημοκρατίας. Η στρατιωτική χούντα του Evren, είχε ένα σαφή ακροδεξιό προσανατολισμό. Τα βασανιστήρια που δέχθηκαν μέλη των ακροαριστερών και αριστερών οργανώσεων είχαν πολλές φορές την μορφή της εκδίκησης, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου στελέχη των Γκρίζων Λύκων (επίσημη νεολαία του MHP «Milletçi Hareket Partisi», ακροδεξιό κόμμα της Τουρκίας) αξιοποιήθηκαν από την χούντα στον αγώνα κατά Κούρδων και Αρμενίων. Οι στρατιωτικοί έκαναν γνωστό ότι κάθε ιδεολογία πέραν της κεμαλικής, κάθε θρησκευμα πέραν του σουνιτισμού, και κάθε εθνική ταυτότητα πέραν της τουρκικής αποτελούσε «ανωμαλία» για την ηγεσία (Bozarslan, 2004). Με αφετηρία τα παραπάνω, η χρήση της κουρδική γλώσσας απαγορεύτηκε ξανά, ενώ τα χωριά όπου κατοικούσαν από Αλεβίτες απέκτησαν τζαμί.⁸ Η στρατιωτική ηγεσία προσπαθούσε να περάσει στην κοινωνία ένα διαφορετικό κεμαλισμό, ο οποίος ήταν εμπλουτισμένος με ένα συντηρητικό Ισλάμ. Τα πανεπιστήμια και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης όφειλαν να συμμορφωθούν με αυτούς τους κανόνες και ήταν υπό αυστηρότατο έλεγχο από την χούντα. Τέλος το καθεστώς ενίσχυσε την «Εστία των Διανοουμένων», η οποία είχε ιδρυθεί ήδη από το 1970 (Bozarslan, 2004), μία συντηρητική οργάνωση καθαρά στα στρατιωτικά πρότυπα όπου είχε ως στόχο την να πλαισιώσει την τουρκική κοινωνία και να περνάει τα μηνύματα των στρατιωτικών σε καθημερινή βάση με απλή και καθημερινή ρητορική.

Ως προπομπός του Ερντογάν, υπήρξε τη δεκαετία του 1980, ο Ozal, ο οποίος μέσα από μία ισλαμιστική συντηρητική ατζέντα και μίας μαζικής πλειοψηφίας κατάφερε να σχηματίσει μονοκομματικές κυβερνήσεις. Αντίστοιχα ο Ερντογάν, από το 2002 μέσα από συντριπτικές πλειοψηφίες, σχημάτισε μονοκομματικές κυβερνήσεις. Και οι δύο ηγέτες, εξαιτίας της μαζικής τους απήχησης, κατανόησαν την δημοκρατία διαδικαστικά και πλειοψηφικά, θεωρώντας την εκλογική διαδικασία την μοναδική πηγή δημοκρατικής νομιμότητας. Η προκλητική έκφραση αυτής της ιστορικής αφήγησης είναι το σύνθημα «Κρεμάσατε τους Μεντερές, δηλητηριάσατε τον Οζάλ, δεν θα σας αφήσουμε να καταβροχθίσετε τον Ερντογάν!», το οποίο εμφανίστηκε για πρώτη φορά σε αφίσες στις διαδηλώσεις «Σεβασμός της Εθνικής Θέλησης» (Milli İradeye Saygi), που διοργανώθηκαν από την κυβέρνηση του AKP ως απάντηση στις διαδηλώσεις του Gezi το 2013 (Akkoyunlu & Öktem, 2016).

⁸ Οι αλεβίτες αποτελούν μία θρησκευτική ομάδα του Ισλάμ, η οποία δεν χρησιμοποιεί το τζαμί ως τόπο άσκησης της λατρείας τους προς τον Θεό.

B. Η εργατική τάξη στην Τουρκία

Στο σύνθετο παζλ της τουρκικής κοινωνίας, αναζητώντας τους διαύλους πολιτικοποίησης και κινητοποίησης της κοινωνίας όπου το κράτος κλείνει, ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην κινητοποίηση και πολιτικοποίηση της εργατικής τάξης. Οι εργασιακές σχέσεις και οι κανονισμοί κατά την περίοδο του ΑΚΡ αποκαλύπτουν σημαντικές αυταρχικές πρακτικές, οι οποίες και έχουν ενσωματωθεί στην ιστορική πορεία του τουρκικού νεοφιλελευθερισμού. Η κυβέρνηση ΑΚΡ, ενσωμάτωσε μεγάλα τμήματα της κοινωνίας στο πολιτικό της έργο, οικοδομώντας έναν δεσμό μεταξύ του μεμονωμένου εργάτη και του κράτος όπου το τελευταίο έχει πλήρη ταύτιση με το κυβερνών κόμμα και τον ηγέτη του (Bozkurt-Güngen, 2018). Σύμφωνα με πολλούς αναλυτές, η ατζέντα της εργατικής πολιτικής που ακολουθήθηκε από το ΑΚΡ, υπήρξε μία από τις σημαντικότερες πηγές αυταρχισμού και καταπίεσης, οι οποίες εμπόδιζαν συνεχώς τη διαδικασία δημοκρατικής ενδυνάμωσης. Στην πολιτική ατζέντα του ΑΚΡ οι εργάτες ως κοινωνική τάξη, έχουν αποκλειστεί πλήρως από τη χάραξη πολιτικής και περιορίζονται αυστηρά, όπως ορίζει και ο νεοφιλελευθερισμός, στον ρόλο των καταναλωτών, των πιστωτικών χρηστών και των αποδεκτών της κοινωνικής πρόνοιας. Στην τουρκική περίπτωση, ο νεοφιλελεύθερος μετασχηματισμός έχει αποδυναμώσει την ταξική πολιτική. Ο στρατιωτικός κανόνας όπου έχει επιβληθεί ουκ ολίγες φορές, και η νομική-συνταγματική του κληρονομιά έχουν ανοίξει το δρόμο για ένα αυταρχικό καθεστώς συλλογικών εργασιακών σχέσεων (Çelik 2015).

Η μετάβαση της Τουρκίας στον νεοφιλελευθερισμό ξεκίνησε με ένα πρόγραμμα διαρθρωτικής προσαρμογής στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Η κρίση του ισοζυγίου πληρωμών της περιόδου 1977-1980 αντιμετωπίστηκε από ένα πρόγραμμα σταθεροποίησης που είχε ως στόχο την αύξηση των εξαγωγών. Σχετικά μέτρα - ιδίως η απόσβεση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, η συμπίεση των μισθών και η επέκταση των εξαγωγικών επιδοτήσεων - συνοδεύτηκαν από μια πιο συστηματική και διαρθρωτική προσαρμογή υπό την καθοδήγηση του ΔΝΤ (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Το κύριο πλαίσιο του προγράμματος καταρτίστηκε πριν από το πραξικόπημα του Σεπτεμβρίου 1980 και ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 1980 με το κυβερνητικό διάταγμα που αναφέρεται ως «Αποφάσεις 24 Ιανουαρίου» (Zürcher, 2004). Ωστόσο, το κατάλληλο πολιτικό περιβάλλον για την εφαρμογή του θα μπορούσε να διασφαλιστεί μόνο μέσω στρατιωτικής καταστολής, όπως και έγινε. Μετά το πραξικόπημα, όλα τα πολιτικά κόμματα έκλεισαν, οι συνδικαλιστικές δραστηριότητες απαγορεύθηκαν, οι συνεχιζόμενες απεργίες διακόπηκαν και οι συλλογικές διαπραγματεύσεις ακυρώθηκαν από το καθεστώς της χούντας (1980-1983) Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό της διαδικασίας μετάβασης, που διευκόλυνε την πολιτική μόνωση της ατζέντας των μεταρρυθμίσεων, ήταν η καταστολή των αντιπολιτευτικών δυνάμεων και των αντιφρονούντων τμημάτων της οργανωμένης εργασίας. Μετά τον επίσημο τερματισμό της

στρατιωτικής χούντας τον Νοέμβριο του 1983, οι απαγορεύσεις που περιόρισαν τα πολιτικά και συνδικαλιστικά δικαιώματα διατηρήθηκαν σε μεγάλο βαθμό μέχρι και τις γενικές εκλογές του 1987 (Çelik 2015, Bozarslan, 2004, Zürcher, 2004).

Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής στοχεύουν στο σχηματισμό ενός οργανωτικά εξασθενημένου και πειθαρχικού εργατικού δυναμικού που θα επέτρεπε μεγαλύτερη ευελιξία στους μισθούς. Σύμφωνα με αυτούς τους στόχους και ως αποτέλεσμα των αντίστοιχων μέτρων, σημειώθηκαν δραστικές μειώσεις των πραγματικών μισθών μεταξύ 1980 και 1988 (Bozkurt-Güngen, 2018). Επιπλέον, δύο νόμοι εκδόθηκαν το 1983 λίγο πριν από τις γενικές εκλογές, ένας για τα συνδικάτα και ο άλλος σχετικά με τις συλλογικές συμβάσεις διαπραγμάτευσης, απεργίες και αποκλεισμούς. Αυτοί οι νόμοι εγγυήθηκαν τη διατήρηση αυτού του περιοριστικού περιβάλλοντος για τις εργατικές οργανώσεις και τη συλλογική δράση μετά τη μετάβαση στην πολιτική κανονικότητα. Τα περιοριστικά μέτρα περιλάμβαναν κατώτατα αριθμητικά όρια που καθιστούσαν εξαιρετικά δύσκολο για ένα συνδικάτο να καταστεί επιλέξιμο για διαπραγμάτευση συλλογικής σύμβασης. αποκεντρωμένη συλλογική διαπραγματευτική δομή όπου δεν επιτρέπονται οι διαπραγματεύσεις σε επίπεδο τομέα, αλλά και περιορισμούς που επιβάλλονταν στην οικονομική αυτονομία των συνδικάτων · και έναν πολύ ευρύ ορισμό των παράνομων απεργιών και συλλογικών ενεργειών (Bozkurt-Güngen, 2018). Επιπλέον, δόθηκε στο συμβούλιο των υπουργών το δικαίωμα να αναστείλει τις απεργίες και τους αποκλεισμούς για έως και 60 ημέρες για λόγους εθνικής ασφάλειας και δημόσιας υγείας. Αυτά τα μέτρα ήταν αορίστου χρόνου και υπόκεινται σε ευέλικτες ερμηνείες ανάλογα με την πολιτική συγκυρία. Οι ακόλουθες πρακτικές χαρακτήρισαν κυρίως την αγορά εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις στη δεκαετία του 1980: μειώσεις μισθών, περιορισμοί στις οργανώσεις των εργαζομένων, στην κινητοποίηση και στις συλλογικές διαπραγματεύσεις · μείωση της γεωργικής παραγωγής και απασχόλησης · και επέκταση της μη κατοχυρωμένης απασχόλησης. Προς το τέλος της δεκαετίας, η κινητοποίηση της εργασίας ξέσπασε ως το αποκορύφωμα της δυσαρέσκειας με τη μείωση των πραγματικών μισθών και την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Για πρώτη φορά από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, οι εργαζόμενοι επανεμφανίστηκαν στην πολιτική σκηνή ως συλλογικός παράγοντας μέσω ενός κύματος συλλογικής κινητοποίησης στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ενώ τα χρόνια μετά τον τερματισμό της στρατιωτικής δικτατορίας και της μετάβασης σε μη στρατιωτική κυριαρχία, αν όχι καθαρά δημοκρατικό καθεστώς, είχε παρατηρηθεί χαμηλός αριθμός απεργιών (τέσσερις το 1984 και 46 συνολικά το 1984–86), τόσο ο αριθμός των απεργιών όσο και οι εμπλεκόμενοι εργαζόμενοι αυξήθηκαν εκρηκτικά μεταξύ 1987 και 1991.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, παρά την ύπαρξη νομικής απαγόρευσης, οι δημόσιοι υπάλληλοι άρχισαν να σχηματίζουν συνδικάτα. Μετά την εντατικοποίηση των συλλογικών

δράσεων υπό την ηγεσία αυτών των συνδικάτων, το 1995 μια συνταγματική τροποποίηση επανάφερε το δικαίωμα των δημοσίων υπαλλήλων στον συνδικαλισμό, το οποίο είχε αφαιρεθεί κατά τη στρατιωτική επέμβαση το 1971 (Bozarslan, 2004). Αυτή η νομιμοποίηση, ωστόσο, δεν περιλάμβανε τα δικαιώματα συλλογικών διαπραγματεύσεων και απεργίας. Ως κρατική απάντηση απέναντι στον συνδικαλισμό των δημοσίων υπαλλήλων, ουσιαστικά για πρώτη φορά στην ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας, ο κατώτατος μισθός και οι μισθοί και του δημόσιου τομέα μειώθηκαν περίπου κατά 25% από το 1993 έως το 1995, ενώ η μείωση των πραγματικών μισθών στον ιδιωτικό τομέα έφτασε περίπου το 31% την ίδια περίοδο (Koyuncu & Şenses 2004 στο Bozkurt-Güngen, 2018) . Αν και διοργανώθηκαν διαδηλώσεις από τα συνδικάτα εν μέσω της κρίσης, η επίσημη θεσμική πολιτική ήταν το κύριο κανάλι μέσω του οποίου εκφράστηκε η δημόσια δυσαρέσκεια. Ο προκάτοχος ιδεολογικά του AKP, RP (Refah Partisi) (Κόμμα Πρόνοιας), με το σύνθημά του «Just Order», το οποίο και ασκούσε κριτική στην κυβέρνηση ζητώντας κοινωνική δικαιοσύνη αλλά και εκβιομηχάνιση της έγινε εταίρος του κυβερνητικού συνασπισμού μετά την σημαντική αύξηση του μεριδίου ψήφου του τον Δεκέμβριο του 1995 εκλογές.

Αριθμός απεργιών στην Τουρκία 1977-2016

Έτος	Αριθμός απεργιών	Αριθμός εργατών που συμμετείχαν	Έτος	Αριθμός απεργιών	Αριθμός εργατών που συμμετείχαν
1977	59	15,682	1997	37	181,913
1978	87	426,127	1998	44	282,638
1979	126	21,011	1999	34	229,825
1980	220	84,832	2000	52	368,475
1981	0	0	2001	35	286,015
1982	0	0	2002	27	43,885
1983	0	0	2003	23	144,772
1984	4	561	2004	30	93,161
1985	21	2,410	2005	34	176,824
1986	21	7,926	2006	26	165,666
1987	307	29,734	2007	15	1,353,558
1988	156	30,057	2008	15	145,725
1989	171	39,435	2009	13	209,913
1990	458	166,306	2010	11	37,762
1991	398	164,968	2011	9	13,273
1992	98	62,189	2012	8	36,073

1993	49	6,908	2013	19	307,894
1994	36	4,782	2014	12	365,411
1995	120	199,867	2015	27	128,801
1996	38	5,461	2016	21	98,404

9

Η εποχή μετά το 2001 γνώρισε την εδραίωση του νεοφιλελεύθερου πλαισίου, όπου η κρίση - αντί να αντιπροσωπεύει μια «οργανική κρίση» ή μια «κρίση του νεοφιλελευθερισμού» πήρε τη μορφή «κρίσης στον νεοφιλελευθερισμό». Η διαφορά μεταξύ των δύο δεν σχετίζεται μόνο με τη σοβαρότητα στις οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης, αλλά το πιο σημαντικό, στις κοινωνικές αντιδράσεις και στις συστημικές εναλλακτικές λύσεις που προέκυψαν ως αντίδραση (Saad Filho, 2011). Η απουσία μίας ευρείας κοινωνικής κινητοποίησης κατά την περίοδο κρίσης στην Τουρκία οδήγησε στη λαϊκή δυσαρέσκεια που επικεντρώνεται στους πολιτικούς και τα πολιτικά κόμματα και όχι στις πολιτικές που εφαρμόζονται. Η αδυναμία των λαϊκών τάξεων και των οργανωτικών εκπροσώπων τους να πολιτικοποιήσουν και να αμφισβητήσουν το περιεχόμενο της πολιτικής ως τρόπο αντιμετώπισης της κρίσης του νεοφιλελευθερισμού, ο οποίος είχε και καταστροφικές συνέπειες για την κοινωνία, συρρικνώνοντας την πραγματική οικονομία των χαμηλότερων τάξεων αλλά και συρρικνώνοντας τις δημοκρατικές αξίες, οι οποίες ήδη είχαν περιοριστεί σε πολύ μεγάλο βαθμό από το 1980 και την στρατιωτική δικτατορία.

Οι κυβερνήσεις του AKP απαγόρευαν τη διαμόρφωση αυτών των ζητημάτων στις πολιτικές ατζέντες ως συλλογικές απαιτήσεις, χάρη στον συλλογικό, θεσμικό αποκλεισμό των εργατικών τάξεων από τις διαδικασίες χάραξης πολιτικής. Αυτό σηματοδότησε έναν τρόπο ενσωμάτωσης των εργατικών τάξεων ως κυρίως καταναλωτές και αποδέκτες κοινωνικής πρόνοιας. Όσον αφορά τις επιπτώσεις αυτής της πολιτικής οικονομίας για τη δημοκρατική διαδικασία, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2010 - τουλάχιστον μέχρι την τρίτη θητεία του AKP και την έκρηξη της κοινωνικής εξέγερσης του Gezi το 2013 - ήταν σύνηθες να υποστηρίζεται από κυρίως το κυβερνών κόμμα και υποστηρικτές του στην Τουρκία και το εξωτερικό ότι το μοντέλο του AKP, είναι ένα επιτυχημένο μοντέλο συμφιλίωσης του Ισλάμ, της δημοκρατίας αλλά και της ανοιχτής αγοράς, του καπιταλισμού δηλαδή. Η πορεία της επιτυχημένης δημοκρατικής διαδικασίας συσχετίστηκε κυρίως με τη σταδιακή εκτόπιση της στρατιωτικής ελίτ και τη μείωση της εξουσίας αρνησικυρίας τους επί των διαδικασιών χάραξης πολιτικής. Από την άλλη πλευρά, δημιουργήθηκε μια θετική αιτιώδης σχέση μεταξύ της υψηλής ανάπτυξης απόδοσης της οικονομίας και της δημοκρατικής διαδικασίας, κάτι το

⁹ Πηγή: Turkish Statistical Institute, Statistical Yearbooks στο Bozkurt-Güngen, 2018

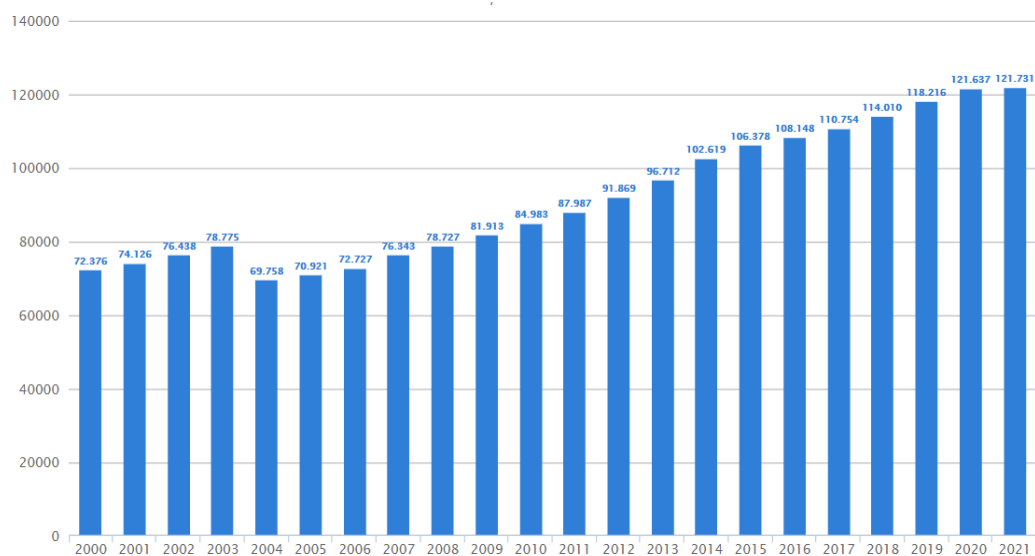
οποίο όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο φιλελεύθερος καπιταλισμός και η δημοκρατία είναι δύο έννοιες οι οποίες δεν μπορούν να συμβιώσουν.

Όπως απεικονίζεται παραπάνω, τα καθοριστικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας κατά την περίοδο του AKP ήταν τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και ανεπίσημης απασχόλησης και τα χαμηλά επίπεδα συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό. Αυτά τα χαρακτηριστικά υποστηρίχθηκαν από ένα πολιτικό περιβάλλον το οποίο, στην καλύτερη περίπτωση, μπορεί να ερμηνευτεί ως περιοριστικό όσον αφορά τη συλλογική ύπαρξη και δύναμη των εργαζομένων (Bozkurt-Güngen, 2018). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, ο αντίκτυπος των συνδικαλιστικών οργανώσεων στη διαμόρφωση πολιτικών σχετικών με τις εργατικές τάξεις παρέμεινε πολύ περιορισμένος. Η επιδείνωση στις συλλογικές και ατομικές εργασιακές σχέσεις τροφοδότησε η μία την άλλη, από τη μία πλευρά, οι δραματικές αλλαγές στις ατομικές εργασιακές σχέσεις εις βάρος των εργατικών τάξεων έχουν υπονομεύσει σημαντικά την οργανωτική ισχύ των εργαζομένων και από την άλλη πλευρά, καθώς τα συνδικάτα εξασθενούσαν, οι ατομικές ατζέντες της πολιτικής εργασίας αποκλείονταν ευκολότερα από τη δημόσια συζήτηση και τη συλλογική ή θεσμική συμμετοχή. Η περίοδος AKP χαρακτηρίστηκε από σημαντική μείωση της πυκνότητας των ενώσεων. Το συνδικαλιστικό ποσοστό μειώθηκε από περίπου 20% τη δεκαετία του 1980 σε 5,4% το 2011 (Çelik 2015). Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε ένας ποιοτικός μετασχηματισμός όσον αφορά την ένταξη σε συνδικαλιστικές οργανώσεις. Ενώ ο αριθμός των εργαζομένων που αλλά και οι ενώσεις στον ιδιωτικό τομέα έχει μειωθεί δραματικά σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1980 και της δεκαετίας του 1990, η συνδικαλιστική συμμετοχή μεταξύ δημοσίων υπαλλήλων αυξήθηκε σημαντικά, κυρίως λόγω των νέων μελών του MEMUR-SEN (Memur Sendikaları Konfederasyonu - Συνομοσπονδία Δημοσίων Υπαλλήλων), η οποία συνομοσπονδία ιδρύθηκε το 1995, ωστόσο μετά την ανάληψη της εξουσίας από το AKP, αποτελεί άτυπα το επίσημο συνδικαλιστικό όργανο του κυβερνών κόμματος (Çelik 2015). Οι υπόλοιπες συνδικαλιστικές ομοσπονδίες έχουν χάσει έδαφος, είτε λόγω της σκληρής κυβερνητικής πίεσης είτε για την αδυναμία ανταγωνισμού με τα κυβερνητικά συνδικάτα.

Γ. Η κοινωνία πολιτών στην Τουρκία

Η κοινωνία πολιτών στην Τουρκία υπό το καθεστώς του AKP έχει γνωρίσει μία αριθμητικά μία πολύ σημαντική αύξηση εκτοξεύοντας τους αριθμούς των οργανώσεων που συμπεριλαμβάνονται σε αυτή. Στο παρακάτω διάγραμμα φαίνεται η ολοένα και αυξανόμενη τάση του αριθμού των ιδρυμάτων στην Τουρκία ειδικότερα από το 2002 και μετά.

Αριθμός ιδρυμάτων/ οργανώσεων στην κοινωνία των πολιτών στην Τουρκία

10

Βλέποντας κανείς την αύξηση των οργανώσεων στην κοινωνία πολιτών της Τουρκίας θα μπορούσε να βγάλει ένα γρήγορο συμπέρασμα ότι η διαδικασία εκδημοκρατισμού προχωράει ομαλά και στην κοινωνία πολιτών επικρατεί ο πλουραλισμός. Ωστόσο στο συγκεκριμένο σημείο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον να εξετάσουμε την αντιμετώπιση της κυβέρνησης AKP προς αυτές τις οργανώσεις αλλά και τον χαρακτήρα αυτών των οργανώσεων απέναντι στο κυβερνών κόμμα. Η κυβέρνηση πρέπει να συντηρεί την κοινωνία πολιτών για να διατηρήσει το καθεστώς της, αλλά πρέπει επίσης να την καταστείλει, καθώς η κοινωνία πολιτών είναι η μόνη αρένα όπου οι διαφωνούμενες κοινωνικές δυνάμεις μπορούν ακόμα να χαράξουν θύλακες αντίστασης και να αμφισβητήσουν τα κυρίαρχα πρότυπα του καθεστώτος (Yabancı, 2019). Ο στόχος του AKP ήταν και είναι να συντηρήσει μία κοινωνία πολιτών, μακριά από την πολιτικοποίηση και την κινητοποίηση. Μία κοινωνία πολιτών η οποία θα είναι ενεργή αλλά σε θέματα που δεν αφορούν την κυβέρνηση, ή διαφορετικά σε θέματα τα οποία δεν έρχονται σε σύγκρουση με το κράτος και την κυβέρνηση. Ένα μέρος της επέκτασης πραγματοποιήθηκε κατά τα πρώτα χρόνια της κυβέρνησης του AKP υπό τον θετικό αντίκτυπο της διαδικασίας ένταξης στην ΕΕ. Ωστόσο, η επέκταση συνεχίστηκε και μετά τη διακοπή της διαδικασίας μεταρρύθμισης το 2005 και ακόμη και μετά το 2010, όταν η κυβέρνηση άρχισε να επιδεικνύει αυταρχικές τάσεις. Δεύτερον, η οργανωτική εμβέλεια, η δομή της κοινωνίας των πολιτών και το ρεπερτόριο δράσης έχουν επίσης διαφοροποιηθεί δραματικά, δεδομένης της

¹⁰ <https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-gore-faal-dernek-sayilari#> ημερομηνία επίσκεψης 5/01/2021, επίσημη κρατική διεύθυνση κοινωνίας των πολιτών του τουρκικού υπουργείου εσωτερικών.

αύξησης του αμφιλεγόμενου ακτιβισμού αρκετών κοινωνικών ομάδων κατά την περίοδο μετά το Gezi (Bee & Kaya, 2017). Κατ' αρχήν, η δραματική ποσοτική και ποιοτική επέκταση της κοινωνίας των πολιτών θα ήταν μια ευπρόσδεκτη εξέλιξη που θα συμβάλει σε περισσότερη πλουραλιστική εκπροσώπηση και ενεργό συμμετοχή των πολιτών σε μια δυναμική δημόσια σφαίρα (Putnam, 1993). Ωστόσο, η έκθεση του 2018 για την κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών της CIVICUS (2018) χαρακτήρισε την κοινωνία πολιτών της Τουρκίας ως «καταπιεσμένη» παράλληλα με τη Ρωσία, τη Βενεζουέλα και το Αφγανιστάν. Σύμφωνα με τους οργανισμούς παρακολούθησης, υπάρχει μια «αδιάκοπη επιλεκτική καταστολή» για την κοινωνία πολιτών (Yabanci, 2019).

Ωστόσο πριν εξετασθεί πιο λεπτομερώς το θέμα της κοινωνίας των πολιτών της Τουρκίας θα ήταν χρήσιμο να μπορέσουμε να ορίσουμε για τι πράγμα μιλάμε και να επιχειρήσουμε, αν είναι δυνατόν, με βάση την επιστημονική βιβλιογραφία να εξετάσουμε τα όρια της κοινωνίας των πολιτών. Δεν υπάρχει κάποιος κοινά αποδεκτός ορισμός για την έννοια του όρου «κοινωνία πολιτών». Ωστόσο, ο όρος αυτός μπορεί να αναφέρεται σε ένα σύνολο οργανώσεων στις οποίες περιλαμβάνονται, οι παράγοντες της αγοράς εργασίας (συνδικαλιστικές οργανώσεις και ομοσπονδίες εργοδοτών, δηλαδή με δυο λόγια, οι κοινωνικοί εταίροι), ενώσεις που αντιπροσωπεύουν οικονομικούς και κοινωνικούς φορείς οι οποίοι δεν είναι κοινωνικοί εταίροι με την στενή έννοια του όρου (όπως οι οργανώσεις καταναλωτών), οι ΜΚΟ οι οποίες ενώνουν ανθρώπους γύρω από έναν κοινό σκοπό, όπως οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, οι οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι φιλανθρωπικές οργανώσεις, οι οργανώσεις στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης κλπ, οι οργανώσεις που βασίζονται στις τοπικές κοινωνίες (δηλαδή οι οργανώσεις που δημιουργούνται από την βάση της κοινωνίας και επιδιώκουν στόχους προσανατολισμένους στα μέλη τους), όπως οργανώσεις νέων, οικογενειακές ενώσεις και όλες οι οργανώσεις μέσω των οποίων οι πολίτες συμμετέχουν στην τοπική και δημοτική ζωή, οι θρησκευτικές κοινότητες Σύμφωνα με τον Gramsci, η κοινωνία πολιτών αντιστοιχεί στο «σύνολο των οργανισμών των λεγόμενων κοινώς «ιδιωτικών», αυτοί αντιστοιχούν στην ηγεμονική λειτουργία την οποία ασκεί η δεσπόζουσα ομάδα σε ολόκληρη την κοινωνία».

Οι εμπειρικές αναλύσεις δείχνουν ότι η κοινωνία πολιτών σε αντιδημοκρατικά πλαίσια ενεργεί σύμφωνα με τους στόχους του πολιτικού καθεστώτος (Yabanci, 2019). Οι σχέσεις προστάτη-πελάτη ωθούν επίσης την κοινωνία πολιτών να οργανωθεί μέσω κάθετων δεσμών. Γράφοντας ειδικά για τα καθεστώτα τα οποία συντηρούν ένα καθεστώς περιορισμένης δημοκρατίας ή αυταρχικού ανταγωνισμού στη Μαλαισία, οι Giersdorf και Croissant (2011) υποστηρίζουν ότι η κοινωνία πολιτών μπορεί να συμβάλει στην επιμονή του καθεστώτος ενεργώντας ως «μηχανισμός ανατροφοδότησης», απορροφώντας τις απαιτήσεις της κοινωνίας και παρέχοντας εκλογική κινητοποίηση στην κυβέρνηση. Θεωρητικά, αυτό σημαίνει ότι ο δημοκρατικός ρόλος

της κοινωνίας των πολιτών δεν πρέπει να θεωρείται ως κανόνας ,αλλά αντιθέτως πρέπει να επιβεβαιώνεται σε κάθε πλαίσιο.

Η ποσοτική αύξηση, όπως ήδη έχει ειπωθεί, της κοινωνίας των πολιτών κατά την διακυβέρνηση του AKP οφείλεται σε πολλούς παράγοντες. Τα πρώτα χρόνια εξουσίας του AKP η ευρωπαϊκή προοπτική, έδωσε μία πολύ σημαντική ώθηση σε οργανώσεις οι οποίες βρίσκονταν στον συγκεκριμένο χώρο να αυξήσουν τις δραστηριότητές τους αλλά και την παρουσία τους. Ωστόσο, η αυταρχική στροφή του AKP, δεν σήμαινε και την παράλληλη συρρίκνωση της κοινωνίας των πολιτών καθώς το AKP προσπάθησε να αντιμετωπίσει την ισχυρή κοινωνία πολιτών με επιλεκτική καταστολή αλλά και την οικοδόμηση μίας άλλης ενναλακτικής κοινωνίας των πολιτών, η οποία θα είναι πιστή στο κόμμα και στα έργα της κυβέρνησης.

Κατά τα πρώτα χρόνια της θητείας του, το AKP τροποποίησε δύο φορές το νομικό πλαίσιο που αφορά την κοινωνία πολιτών, αλλάζοντας τον «νόμο για τις ενώσεις». Το 2004 και το 2008 εισήγαγε δύο νέους νόμους για τα ιδρύματα. (Yabancı, 2019). Και στις δύο περιπτώσεις, η κυβέρνηση κατήργησε τις περιοριστικές διατάξεις και διευκόλυνε τις κανονιστικές ρυθμίσεις πλαισίου σχετικά με τις εσωτερικές λειτουργίες και την ξένη χρηματοδότηση των οργανώσεων υπό τον θετικό αντίκτυπο των συνομιλιών για ένταξη στην ΕΕ και του νέου νομοθετικού πλαισίου, οι οργανώσεις συνεπώς συμμετείχαν στη χάραξη πολιτικής και στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Ωστόσο, η νέα νομοθεσία έχει θέσει την εγγραφή, τη συλλογική δράση και τη συγκέντρωση χρημάτων από τις οργανώσεις σε αυστηρή κυβερνητική έγκριση (Yabancı, 2019). Σύμφωνα με την έκθεση της CIVICUS (2018), «το νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει την κρατική επιθεώρηση των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών είναι περίπλοκο, περιοριστικό και γραφειοκρατικό». Το αποτυχημένο πραξικόπημα το 2016 ήταν το πραγματικό σημείο καμπής μετά το οποίο, σύμφωνα με εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών, η κυβέρνηση επαναβαθμονόμησε το ρεπερτόριο των επίσημων και ανεπίσημων περιορισμών σε πολιτική βία με στόχο την κοινωνία πολιτών (Yabancı, 2019). Όπως παρουσιάζεται στη CIVICUS (2018), το AKP χρησιμοποιεί τη δύναμή του για να απαγορεύει αυθαίρετα, να περιορίζει ή να διαλύει τις συγκεντρώσεις ή να προλαμβάνει αναταραχές με τη σύλληψη διοργανωτών. Κατά τη διάρκεια δύο ετών από την κατάσταση έκτακτων μέτρων (2016–2018), η κυβέρνηση κατάσχεσε την περιουσία πολλών οργανώσεων και κατέφυγε σε διαδικασίες κλεισίματος χωρίς να ληφθούν οι απαραίτητες δικαστικές αποφάσεις. Συνολικά, έχουν κλείσει 1600 οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (IHOP, 2017). Το πιο σημαντικό είναι ότι η κρατική καταστολή έχει γίνει επιλεκτική με στόχο τον μεμονωμένο ακτιβισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως οι «Ακαδημαϊκοί Ειρήνης» (Baser, Akgönlü, & Öztürk, 2017) ή κρατήσεις για δημοσιεύσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τρομοκρατικές ή κατηγορίες εγκληματικής δυσφήμισης (HRW, 2018).

Η κοινωνία πολιτών δέχθηκε αυξανόμενη πίεση, ιδίως ενόψει ενός μεγάλου αριθμού συλλήψεων ακτιβιστών και της επαναλαμβανόμενης χρήσης απαγορεύσεων διαδηλώσεων, που οδήγησαν σε έναν ταχέως συρρικνωμένο χώρο για θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες. Πολλοί οργανισμοί που βασίζονται σε δικαιώματα παρέμειναν κλειστοί και δεν υπήρχε αποτελεσματική νομική λύση.

Η επιλεκτική καταστολή στοχεύει συνήθως οργανισμούς που ασχολούνται με πολιτικά ευαίσθητα θέματα, όπως η παρακολούθηση και υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το κράτος δικαίου, τα μειονοτικά θέματα, ιδίως τα κουρδικά δικαιώματα, ο πολιτιστικός διάλογος, η κοινωνική δικαιοσύνη, η ειρήνη και η συμφιλίωση. Η περίοδος μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα, ήταν αυτή που έφερε το μεγαλύτερο κύμα στοχοποίησης των οργανισμών των οποίων ασχολούνται με θέματα τα οποία είναι κόντρα στην κυβέρνηση, ενώ αντιθέτως έφερε την άνθηση σε συγκεκριμένους τύπους οργανώσεων οι υποστήριζαν την κυβερνητική πολιτική ή δεν ασκούσαν καμία αντιπολίτευση. Ως αποτέλεσμα, νέες ομάδες και δίκτυα εμφανίστηκαν μετά από τις διαδηλώσεις του Gezi για να αναζητήσουν σύγχρονες ευκαιρίες βάσης για να διατυπώσουν κοινωνικοοικονομικά και πολιτικά παράπονα μέσω τοπικών κοινωνικών κινημάτων και θεμάτων που αντιτίθενται, για παράδειγμα, στην κατασκευή φράγματος ή σταθμού παραγωγής ενέργειας που θα καταστρέψει τα προς το ζην μιας τοπικής κοινωνίας. Αυτές οι οργανώσεις υποστηρίζουν τα δικαιώματα των μικρότερων εκλογικών περιφερειών τους χωρίς να διακινδυνεύονται να χαρακτηριστούν «πολιτικές». Η τακτική προδιάθεση για λιγότερο πολιτικοποιημένη δράση ή διάλογο και η τοπική και βασισμένη σε θέματα πέραν πολιτικής, κοινωνία πολιτών θεωρείται ως ο μόνος δρόμος για την επέκταση της δημοκρατίας και της αυτόνομης κοινωνίας των πολιτών από τη βάση. Την ίδια ώρα η κυβέρνηση «καλλιεργεί» τη δική της κοινωνία πολιτών, η οποία είναι πλήρως «εξημερωμένη» με τις απαιτήσεις και τα θέλω του AKP (Yabanci, 2019).

Οι εξαρτώμενες από την κυβέρνηση οργανώσεις περιλαμβάνουν μέλη της οικογένειας του Ερντογάν ή υψηλού επιπέδου εκπροσώπους του AKP στα διοικητικά ή συμβουλευτικά τους συμβούλια. Η συνεργασία της κοινωνίας των πολιτών πραγματοποιείται είτε με αντικατάσταση της ηγεσίας των προϋπάρχοντων οργανισμών με φιλοκυβερνητικές προσωπικότητες είτε με διορισμό των υπαρχόντων ηγετών σε κυβερνητικές υπηρεσίες. Αναλαμβάνουν έτσι έναν «συστατικό ρόλο» επαναπροσδιορίζοντας τα κοινωνικά ζητήματα με την προσέγγιση της κυβέρνησης. Ένα παράδειγμα είναι το Τουρκικό Ίδρυμα Νεολαίας (TÜGVA). Ιδρύθηκε το 2014 και ίδρυσε γραφεία σε κάθε πόλη και σε περισσότερες από 250 επαρχίες. (Yabanci, 2019). Η TÜGVA διαθέτει το μεγαλύτερο οργανωτικό δίκτυο οργανώσεων νεολαίας στην Τουρκία. Πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη μίας φιλοκυβερνητικής κοινωνίας των πολιτών, έχουν και οι γυναικείες οργανώσεις, ενώ αρκετές φεμινιστικές οργανώσεις έκλεισαν μεταξύ 2016 και 2018 μέσω κυβερνητικών διαταγμάτων υπό την κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο έχουν

αναπτυχθεί κυβερνητικές γυναικείες οργανώσεις στις οποίες δόθηκαν διαπιστευτήρια για τη δημιουργία γραφείων σε ολόκληρη την Τουρκία. Η προφανής περίπτωση είναι η Ένωση Γυναικών και Δημοκρατίας (KADEM). Ιδρύθηκε το 2013, άνοιξε 46 γραφεία σε όλη την Τουρκία και έχει γίνει η πιο αναγνωρίσιμη οργάνωση γυναικών στα μέσα ενημέρωσης καθώς και στις συμβουλευτικές διαδικασίες χάραξης πολιτικής σε υπουργικό επίπεδο. Σήμερα, αυτές οι γυναικείες οργανώσεις έχουν προσαρμοστεί ως επί το πλείστον την ατζέντα τους σύμφωνα με την πολιτική του AKP για τις γυναίκες και επικεντρώνονται στην οικογένεια. Αυτό που είναι αξιοσημείωτο, είναι ότι αυτοί οι οργανισμοί θεωρούν τις πολιτικές του AKP σύμφωνες με το φεμινισμό που οι ίδιες ισχυρίζονται ότι υποστηρίζουν. Σε αυτό το σημείο ωστόσο, είναι πολύ σημαντικό να επισημανθεί ότι οι γυναικείες οργανώσεις οι οποίες είναι στο πλευρό του AKP δεν είναι οι μόνες που υπάρχουν στην Τουρκία, καθώς πολλές γυναικείες οργανώσεις παρά το ασφυκτικό κλίμα που υπάρχει για αυτές συνεχίζουν τον αγώνα τους ενάντια στη βία κατά των γυναικών και στα καθολικά δικαιώματα των γυναικών.

Το AKP δημιουργεί με τις παραπάνω στρατηγικές, ένα περιβάλλον κοινωνίας των πολιτών το οποίο να μην είναι ποσοτικά πλούσιο, ωστόσο αποτελείται στη συντριπτική πλειοψηφία του από οργανώσεις οι οποίες βρίσκονται κοντά στην κυβέρνηση και ασκούν «νόμιμο/ θεσμικό ακτιβισμό». Από την άλλη πλευρά, το περιβάλλον και το πλαίσιο για τις οργανώσεις, οι οποίες προέρχονται από αληθινά κοινωνικά κινήματα και έχουν αξιώσεις αλλά και διεκδικήσεις απέναντι στην κυβέρνηση, είναι ασφυκτικό και κλειστό, μη επιτρέποντας ουσιαστική δράση. Βλέποντας εν κατακλείδι, μία κοινωνία πολιτών ποσοτικά πλούσια, αλλά ποιοτικά πολύ φτωχή με κανένα ίχνος πλουραλισμού.

Οι παραβιάσεις των πολιτικών ελευθεριών και ουσιαστικά η πίεση της κυβέρνησης του AKP προς κάθε αντιπολιτευτική φωνή, δημιούργησε ένα πολιτικό περιβάλλον, σαφώς αυταρχικό, στο οποίο η αντιπολίτευση, είτε προερχόταν από το θεσμικό επίπεδο (κοινοβουλευτική) είτε από το κοινωνικό/ κινηματικό (κοινωνικά κινήματα) δέχεται επίθεση και έχει να αντιμετωπίσει κλειστούς διαύλους κινητοποίησης απέναντι σε μία κυβέρνηση η οποία ταυτίζεται και χρησιμοποιεί σε όλα τα επίπεδα τους κρατικούς μηχανισμούς αλλά και τα ΜΜΕ. Όπως θα αναλυθεί και παρακάτω η κοινωνία όταν αντιμετωπίζει ένα τόσο ασφυκτικό πολιτικό περιβάλλον το οποίο αποτρέπει κάθε παραδοσιακή είτε θεσμική είτε όχι κινητοποίηση και πολιτικοποίηση στρέφεται προς μη παραδοσιακούς χώρους, οι οποίοι φαινομενικά φαίνονται έξω από τον τομέα της πολιτικής, ωστόσο δίνουν τον χώρο απλόχερα για κινηματική δράση. Ένας από αυτούς τους χώρους, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή είναι το ποδόσφαιρο, το οποίο στην Τουρκία έχει πολύ μεγάλο και σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων. Η κοινωνία δεν εγκαταλείπει την πολιτική αρένα όταν βρίσκει κλειστούς διαύλους ή περνάει κάποια κρίση αντιπροσώπευσης, αλλά αντιθέτως μέσα από εναλλακτικούς χώρους κινητοποιείται, ασκεί αντιπολίτευση και διεκδικεί.

Η πολιτική στο ποδόσφαιρο και το ποδόσφαιρο στην πολιτική

Το ποδόσφαιρο, αποτελεί εδώ και πολλές δεκαετίες το δημοφιλέστερο άθλημα στον πλανήτη. Ένας από τους λόγους που κάνει το ποδόσφαιρο, το πιο δημοφιλές άθλημα είναι η απλότητα και ο μηδαμινός σχεδόν εξοπλισμός που χρειάζεται για να παιχτεί. Το ερασιτεχνικό ποδόσφαιρο (μη επαγγελματικό) το οποίο περιλαμβάνει τα παιδιά που παίζουν σε κάποιο οικόπεδο μέχρι και ποδοσφαιριστές σε κάποια ερασιτεχνική κατηγορία, διέπτετε από μία αίσθηση συλλογικότητας η οποία και καλλιεργείται μέσω της νόρμας του αθλήματος, των προπονήσεων αλλά και των αγώνων. Η προεξέχουσα θέση του ποδοσφαίρου στο κοινωνικό γίνεσθαι του προσδίδει μία εξουσία. Προσελκύει τη μάζα, χωρίζει και ενώνει ανθρώπους. Ο John Williams (2003) σημειώνει «το να επιχειρούμε να αποκόψουμε την πολιτική από το ποδόσφαιρο, είναι σαν να επιχειρούμε να αποκόψουμε τη βροχή από το βρετανικό κλίμα».

Αν κανείς ανατρέξει στην ιστορία θα διαπιστώσει ότι οι εμφανέστερες πολιτικές προεκτάσεις στο ποδόσφαιρο έχουν να κάνουν πάντα με την εξουσία και το εκάστοτε καθεστώς. Οι πολιτικοί επιδιώκουν την λαϊκή υποστήριξη μέσα από το ποδόσφαιρο, ταυτίζοντας συχνά αθλητικές επιτυχίες με πολιτικές.

Στην παγκόσμια ιστορία, πολλά ολοκληρωτικά καθεστάτα εργαλειοποίησαν το ποδόσφαιρο ώστε το καθεστώς τους να γίνει αποδεκτό σε μία μεγάλη μερίδα του κόσμου. Μία από τις πρώτες προσπάθειες στην Ευρώπη, είναι η διοργάνωση του παγκοσμίου κυπέλλου ποδοσφαίρου το 1934 στην Ιταλία, η οποία βρισκόταν υπό το φασιστικό καθεστώς του Μπενίτο Μουσολίνι. Οι οπαδοί στα στάδια αλλά και οι ποδοσφαιρικές ομάδες που συμμετείχαν, απέδωσαν χαιρετισμούς στο φασιστικό καθεστώς χαιρετώντας με τη γνωστή χειρονομία. Η κατάκτηση του κυπέλλου από την ομάδα της Ιταλίας, υπήρξε και ένα γεγονός το οποίο συνέβαλε στην ευρεία αποδοχή του καθεστώτος και την ισχυροποίησή του.

Στη μελέτη του Bar-on (1997) σχετικά με το ποδόσφαιρο και την πολιτική στην Λατινική Αμερική, υποστηρίζει, ότι η κατάκτηση του παγκοσμίου κυπέλλου από την ομάδα της Βραζιλίας το 1970, εξασφάλισε τουλάχιστον άλλα πέντε χρόνια εξουσίας της δικτατορίας στη χώρα.

Το ναζιστικό καθεστώς ωστόσο δεν κατάφερε ποτέ να χειραγωγήσει πλήρως το ποδόσφαιρο προς όφελός του. Η εθνική ομάδα της Γερμανίας αποσύρθηκε από το παγκόσμιο κύπελλο το 1942 έπειτα από δύο σερί ήττες, φοβούμενο το ναζιστικό καθεστώς το ξέσπασμα διαμαρτυριών με αφορμή το ποδόσφαιρο. (Κουν, 2020). Ωστόσο η επίθεση των ναζί στους εβραϊκούς αθλητικούς συλλόγους ήταν πολύ έντονη, απαγορεύοντας σε πολλούς τη λειτουργία τους αλλά και τη σύλληψη και εκτέλεση πολλών Εβραίων αθλητών.

Σε πολλές χώρες όπου κυβερνούσε κάποιο απολυταρχικό καθεστώς, πολλοί ποδοσφαιρικοί σύλλογοι τελούσαν υπό την πλήρη κηδεμονία του καθεστώτος και εξυπηρετούσαν σκοπούς προπαγάνδας για το καθεστώς. Το παραπάνω φαινόμενο ονόμασαν οι Kuper και Szymanski

(2018) ως απολυταρχικό ποδόσφαιρο. Το απολυταρχικό ποδόσφαιρο έχει αντίκτυπο και στις ίδιες τις ομάδες και τους παίκτες τους. Πολύ χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της εθνικής ομάδας της Ακτής Ελεφαντοστού όπου μετά από κακές εμφανίσεις το 2000, ολόκληρη η ομάδα φυλακίστηκε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι και οι περιπτώσεις ιρακινών ποδοσφαιριστών που υπέστησαν βασανιστήρια από το καθεστώς του Σαντάμ Χουσεΐν (Κουν, 2020). Στη γενικότερη αντίληψη, το ποδόσφαιρο έχει αποτελέσει γενικά ένα πολύ σημαντικό εργαλείο στα χέρια απολυταρχικών καθεστώτων. Τα καθεστώτα αντανακλούσαν πάνω στους ποδοσφαιρικούς συλλόγους είτε την ακραία καταστολή τους, είτε χρησιμοποιούσαν ποδοσφαιρικές επιτυχίες ως πολιτικές κατευνασμού της ανήσυχης κοινωνίας.

A. Ποδόσφαιρο, αντίσταση και κοινωνικά κινήματα

Η μελέτη των κοινωνικών κινήματων στον αθλητισμό είναι σημαντική, δεδομένου ότι ο Melucci (1996) επεσήμανε ότι οι προϋποθέσεις της συλλογικής δράσης είναι να υπάρχει μια ομάδα ανθρώπων που θα συνέρχονταν τακτικά με παρόμοιους σκοπούς και θα ανανεώνουν τις πεποιθήσεις / ταυτοποιήσεις τους με ένα κίνημα. Αυτό ισχύει για το ποδόσφαιρο (και άλλα αθλήματα θεατών) όπου οι οπαδοί συγκεντρώνονται με τον κοινό σκοπό να υποστηρίξουν μια ομάδα. Ο Crossley (2002) υποστήριξε ότι υπάρχουν αναμφίβολα πολλοί λόγοι για τους οποίους τα κοινωνικά κινήματα πρέπει να είναι ένα βασικό κοινωνιολογικό ζήτημα, αλλά υποστήριξε συγκεκριμένα ότι οι διαμαρτυρίες και οι κινητοποιήσεις είναι σημαντικά σύνθετα των καθημερινών ειδήσεων και γι' αυτό πρέπει να αναζητηθούν να γίνουν κατανοητά. Ο αθλητισμός, μπροστά από τις καθημερινές κοινωνικές και πολιτικές ειδήσεις, αναμφίβολα κατέχει παρόμοια θέση στην καθημερινή ενημέρωση.

Ο Tarrow (1998) υποστήριξε ότι «τα κινήματα δημιουργούν προκλήσεις μέσω της διαταραχής άμεσης δράσης εναντίον ελίτ, αρχών και άλλων ομάδων ή πολιτιστικούς κώδικες», ενώ οι Goodwin και Jasper (2004) συμπεραίνουν ότι πολλές κινητοποιήσεις ξεκίνησαν να αλλάζουν τις συνθήκες του κράτους. Υπό το πρίσμα της κοινωνικοπολιτισμικής αξίας του ποδοσφαίρου, τα κινήματα που σχετίζονται με την ιδιοκτησία των ποδοσφαιρικών συλλόγων προκάλεσαν πολιτική απάντηση τόσο στα μανιφέστα των Εργατικών όσο και των Συντηρητικών κομμάτων για τις βρετανικές γενικές εκλογές του 2010 (Millward, & Poulton, 2014).

Παρά τις μακροχρόνιες διαμαρτυρίες διαφόρων οπαδών ομάδων, είτε για απομακρύνσεις προπονητών, ιδιοκτητών είτε άλλων θεμάτων, ποτέ δεν υπήρξε άμεση συσχέτιση της συλλογικής δράσης και της κινητοποίησης με τις κοινότητες των οπαδών και τη δράση τους. Ο μεγάλος κανόνας της κινητοποίησης δεν εφαρμόστηκε ποτέ πλήρως από την επιστημονική κοινότητα στις δράσεις των οπαδών. Ωστόσο οι Wilson και White (2002) προσπάθησαν να

εντάξουν τον αγώνα που έδωσαν οι οπαδοί μίας ομάδας στον Καναδά για την άνοδο της, σε ένα πλαίσιο νέου κοινωνικού κινήματος και νέα μορφής κινητοποίησης.

Είναι πολύ σημαντικό να κατανοηθεί η σημαντικότητα αλλά και η επίδραση της συγκρότησης συλλογικών ταυτοτήτων μέσα από τους οπαδούς και γενικότερα τον αθλητισμό και το ποδόσφαιρο. Το ποδόσφαιρο κατέχει τη μερίδα του λέοντος καθώς πρόκειται και για το πιο δημοφιλές και λαϊκό άθλημα στον πλανήτη. Οι ποδοσφαιρικές κοινότητες είναι συχνά ένα ορατό υπόλειμμα μιας εναλλακτικής, κολεκτιβιστικής προσέγγισης στη ζωή στις κοινωνίες του ύστερου εκσυγχρονισμού που προσφέρουν ευκαιρίες για την κατασκευή συλλογικών ταυτοτήτων. Αυτές οι κοινότητες δημιούργησαν και πραγματοποίησαν τις ταυτότητές τους δημιουργώντας συμβολικά όρια με άλλες διαφορετικές ταυτότητες είτε βάση επαγγέλματος είτε βάση ιδιότητας: αντίπαλους οπαδούς, ποδοσφαιρικές αρχές και αστυνομία (Zaimakis, 2018). Σε περιόδους κρίσης, οι πολιτικές ιδεολογίες τείνουν να διαπερνούν και τους αθλητικούς κόσμους με αποτέλεσμα νέα μοντέλα συλλογική δράσης όπου το ποδοσφαιρικοί οπαδοί συναντούν τον κοινωνικοπολιτικό ακτιβισμό. Υπό αυτές τις συνθήκες, το ποδόσφαιρο λειτουργεί ως πολιτιστικός χώρος που δραματοποιεί και κωδικοποιεί την ευρύτερη πολιτική και ιδεολογική αντιπαράθεση υπό τον τρόπο σκέψης του ποδοσφαίρου.

Ο ακτιβισμός ποδοσφαίρου μπορεί να θεωρηθεί ως πρακτική αντίστασης που προσπαθεί να αλλάξει το status quo στις σχέσεις ισχύος του κόσμου του ποδοσφαίρου. Όταν ο ακτιβισμός ποδοσφαίρου κινείται πέρα από αθλητικά ζητήματα και προσεγγίσεις ευρύτερες κοινωνικές ή πολιτικές υποθέσεις μπορεί να αντιμετωπιστεί με τη θεωρία νέων πολιτικών κινήματων δημιουργώντας ένα χώρο όπου μπορούν να καλλιεργηθούν πολιτικές ιδέες, συμμετοχική δημοκρατία και περιοχές αντίστασης, σε κυρίαρχες δομές πολιτικές και κοινωνικές (Armstrong, 1999). Οι ταυτότητες αντίστασης κατασκευάζονται από οπαδούς που βρίσκονται στο τέλος της κοινωνικής κυριαρχίας, με την έννοια ότι αποκλείονται ή θεωρούνται κοινωνικά αποκλεισμένοι ή στιγματισμένοι στο υπάρχον πλαίσιο ισχύος. Το ποδόσφαιρο, ως ένα αμφισβητούμενο ιδεολογικό έδαφος, προσφέρει δυνατότητες συλλογικής δράσης και αντίστασης στον ηγεμονικό λόγο που μπορεί να κινηθεί προς το ρεπερτόριο δράσης κοινωνικών κινήματων.

Σύμφωνα με τους Snow και Soule (2010), τα κοινωνικά κινήματα είναι αμφισβητικές ή υπερασπιστές υφιστάμενων δομών ή συστημάτων αρχών μέσω συλλογικών επιχειρημάτων που ενεργούν σε διάφορους βαθμούς εκτός των υφιστάμενων θεσμικών ή οργανωτικών ρυθμίσεων. Στον παραπάνω ορισμό αλλά και γενικότερα σε ορισμούς οι οποίοι ήδη έχουν αναφερθεί σχετικά με τα κοινωνικά κινήματα φαίνεται ότι ταιριάζουν κατά περιπτώσεις, κοινότητες οπαδών οι οποίες στην Ευρώπη έχουν μία εμφανή πολιτική δράση μέσω των συνδέσμων τους και αρθρώνουν διεκδικητικό λόγο. Πολιτισμένες καλλιέργειες θαυμαστών, όπως το

Ανεξάρτητο Κίνημα Συνεργατών Υποστηρικτών στην Αγγλία, οπαδοί οι οποίοι ανήκουν στον χώρο ακροαριστεράς στην Ισπανία, οπαδοί του νεοφασιστικού ρεύματος ή οι αριστεροί υποστηρικτές στην Ιταλία και της Γερμανίας, κατασκευάζουν ταυτότητες πολιτικού προσανατολισμού, αντιμετωπίζουν πολιτικά ή πολιτιστικά ζητήματα και εκθέτουν τον ριζοσπαστισμό της κοινωνίας (Zaimakis, 2018). Αυτές οι κοινότητες οπαδών συχνά αμφισβητούν κυρίαρχους κώδικες με την παραγωγή εναλλακτικών πρακτικών και ομιλιών και δράσεων, οι οποίες πολύ συχνά ξεπερνούν τα όρια της ποδοσφαιρικής κοινότητάς τους και απευθύνονται στο μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας (Kennedy & Kennedy , 2016).

Σύμφωνα με τον Lagroye (2003) υπάρχει μία κατηγορία πολιτικοποίησης η οποία έχει να κάνει με την υπέρβαση των εκάστοτε ορίων που ορίζει η κάθε δραστηριότητα στην οποία εμπλέκεται ο δρώντας. Η υπέρβαση των ορίων, συνεπάγεται με προσπάθειες από δρώντες που βρίσκονται εκτός της εξειδικευμένης πολιτικής σφαίρας να επαναπροσδιορίσουν τη δράση τους δίνοντάς τους μια πολιτική διάσταση. Με άλλα λόγια, είναι ένας τρόπος αυτοί οι παράγοντες να ξεπεράσουν τα όρια που επιβάλλονται από την ταξινόμηση ορισμένων τύπων δραστηριότητας. Προέρχεται γενικά από μια ορισμένη «ευαισθητοποίηση» των δρώντων η οποία εξελίσσεται εκτός του συνηθισμένου πολιτικού χώρου και των ειδικών του ζητημάτων, σχετικά με αυτό που αποκαλούν «διάσταση» ή «πεδίο» των πολιτικών τους δραστηριοτήτων (Lagroye 2003). Σε αυτούς περιλαμβάνονται οπαδοί ποδοσφαίρου που χρησιμοποιούν το γήπεδο να εκφράσουν μια σειρά πολιτικών απαιτήσεων είτε ποδοσφαιριστών που ασχολούνται με τον πολιτικό ακτιβισμό είτε που κάνουν πολιτικές δηλώσεις.

Στην περίπτωση των οπαδών, η συλλογική δράση μπορεί να γίνει κατανοητή με μία ευρεία έννοια. Με την πιο θεμελιώδη έννοια, είναι μια κοινοτική εμπειρία στην οποία οι οπαδοί πανηγυρίζουν, τραγουδούν, αντιδρούν μαζί σε κάποιες καταστάσεις ή και ταξιδεύουν μαζί. Με μια ευρύτερη έννοια, η συλλογική δράση αφορά έναν πολυδιάστατο χώρο δραστηριότητας. Πολλοί τύποι πρωτοβουλιών οπαδών αντιμετωπίζουν τοπικά προβλήματα και λαμβάνουν μια θεσμική μορφή (Kossakowski, 2020). Πολλές από αυτές τις νέες μορφές ακτιβισμού έχουν διερευνηθεί από ερευνητές: διαμαρτυρίες ενάντια, στις υψηλές τιμές εισιτηρίων, σε νομικούς περιορισμούς, σε μετεγκατάσταση συλλόγων και αντίσταση στις αλλαγές ιδιοκτησίας συλλόγων (Millward 2011). Η συλλογική δράση λοιπόν προκύπτει από την κυριαρχία του κοινοτικού πνεύματος στα ατομικά συμφέροντα συγκεκριμένων οπαδών. Στη σύγχρονη κουλτούρα, που χαρακτηρίζεται από ατομικισμό και «κρίσεις» ταυτότητας, οι ποδοσφαιρικοί οπαδοί δημιουργούν ένα εξαιρετικό είδος συλλογικού κόσμου στον οποίο υπερισχύει το ενδιαφέρον του συλλόγου και της κοινότητας. Η συλλογική δράση βασίζεται στο ανθρώπινο δυναμικό και στο κοινωνικό κεφάλαιο ομάδων θαυμαστών (Kossakowski, 2020).

Σε μια ανάλυση της κοινωνικής δράσης των θαυμαστών, το βασικό στοιχείο δεν είναι το μεμονωμένα μέλη της ομάδας αλλά οι αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ τους. Αυτό καθιστά απαραίτητο να ληφθεί υπόψη η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, «το άθροισμα των πόρων, πραγματικών ή εικονικών, που προέρχεται από ένα άτομο ή μια ομάδα λόγω του ότι διαθέτει ένα ανθεκτικό δίκτυο περισσότερο ή λιγότερο θεσμοποιημένων σχέσεων αμοιβαίας γνωριμίας και αναγνώρισης» (Bourdieu and Wacquant 1992: 4). Η συλλογική πτυχή αυτών των σχέσεων είναι ακόμη πιο σημαντική στο πλαίσιο τέτοιων ερμητικών ομάδων όπως οπαδοί του ποδοσφαίρου, που χαρακτηρίζονται από περιορισμένη εμπιστοσύνη σε «εξωτερικές» δομές: την αστυνομία, τις πολιτικές αρχές ή τα μέσα ενημέρωσης. Γι' αυτό το λόγο το κοινωνικό κεφάλαιο των οπαδών είναι κυρίως του τύπου «bonding» (Kossakowski, 2020). Από τη μία πλευρά, η συλλογική τους ταυτότητα βασίζεται σε μια κοινή συνείδηση και ένα σύστημα αξιών, που αναφέρεται ως πολιτιστικό κεφάλαιο, με το βασικό στοιχείο να είναι αυτό της ομάδας, που θεωρείται ως μια αυτόματη αξία. Από την άλλη πλευρά, αυτή η ταυτότητα ενοποιείται κατά τη διάρκεια δραστηριοτήτων οι οποίες απαιτούν την ενεργοποίηση και τη δραστηριοποίηση όλων των εμπλεκομένων. Αυτό διευκολύνει την κινητοποίηση των πόρων των μελών της ομάδας σε καταστάσεις που απαιτούν, για παράδειγμα, την οργάνωση ενός ταξιδιού μερικών εκατοντάδων ή μερικών χιλιάδων υποστηρικτών σε έναν αγώνα εκτός έδρας ή την προετοιμασία μιας διαμαρτυρίας στο δρόμο. Αυτό δεν θα ήταν δυνατό χωρίς τη δυνατότητα ενεργοποίησης αυτού του εξαιρετικά σημαντικού κοινωνικού κεφαλαίου. Εκτός από την παροχή ισχυρού δεσμού, έχει επίσης και άλλες σημαντικές λειτουργίες, όπως είναι να καταστεί δυνατή η επίτευξη στόχων που θα ήταν ανέφικτοι για ένα άτομο, ακόμη και αν ήταν εξοπλισμένοι με τους απαιτούμενους τεχνολογικούς ή χρηματικούς πόρους. (Kennedy & Kennedy, 2016)

Στην περίπτωση των οπαδών του ποδοσφαίρου, το κοινωνικό κεφάλαιο έχει σίγουρα συλλογικό χαρακτήρα. Οι ομάδες υποστηρικτών έχουν μια δομή (που χαρακτηρίζεται από συνοχή, κανόνες, ισχυρό έλεγχο, ιεραρχία, πίστη και εμπιστοσύνη) που επιτρέπει τη δημιουργία εξαιρετικού κοινωνικού κεφαλαίου, σημαντικό για συλλογικές δράσεις. Οι κοινωνικοί πόροι επιτρέπουν στους οπαδούς να αναλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, τόσο με θεσμοθετημένο όσο και άτυπο τρόπο (Hodges & Brentin, 2018). Επομένως μέσα από τη συλλογική ταυτότητα τους αλλά και τις υπάρχουσες οργανωτικές δομές, δραστηριοποιούνται σε ένα ευρύτερο φάσμα, πέρα από την υποστήριξη της εκάστοτε ομάδας τους. Ένας από τους χώρους στον οποίο οι οπαδοί δραστηριοποιούνται και διεκδικούν είναι ο πολιτικός χώρος. Οι διεκδικήσεις τους, έρχονται μέσα από τη συλλογική ταυτότητα που τους χαρακτηρίζει, η οποία και σε πολλές περιπτώσεις ανάλογα τη χώρα έχει και ξεκάθαρο πολιτικό πρόσημο. Η εργαλειοποίηση λοιπόν της οπαδικής συλλογικής ταυτότητας, είναι κάτι το οποίο συμβαίνει και το οποίο απασχολεί τη συγκεκριμένη εργασία. Χαρακτηριστικό

παράδειγμα οπαδών οι οποίοι εργαλειοποίησαν την οπαδική τους ταυτότητα ώστε να προβούν σε συλλογικές δράσεις πολιτικού χαρακτήρα, υπήρξε η συσπείρωση των ultras στην Αίγυπτο και ο πολύ σημαντικός τους ρόλος στην ανατροπή του καθεστώτος Μουμπάρακ. Παρακάτω θα γίνει αναφορά στο ρόλο των Αιγύπτων ultras, αλλά και τον τρόπο οργάνωσής τους.

B. Η δράση των Ultras στην Αίγυπτο

Η περίοδος από το 2010 έως και το 2014 αποτέλεσε μία περίοδο μέσα στην οποία ξέσπασαν στην Βόρεια Αφρική αλλά και στην Μέση Ανατολή, εξεγέρσεις οι οποίες είχαν ως στόχο την ανατροπή των ολοκληρωτικών καθεστώτων που επικρατούσαν. Πιο συγκεκριμένα στην Αίγυπτο από τις 25 Ιανουαρίου 2011 και με αφορμή τις πρόσφατες τότε εξεγέρσεις στην Τυνησία, πλήθος κόσμου διεκδικούσε την απομάκρυνση του επί 30 χρόνια προέδρου Μουμπάρακ. Οι διαδηλώσεις και οι διεκδικήσεις του κόσμου είχαν και βίαιο χαρακτήρα, καθώς η καταστολή από τις δυνάμεις ασφαλείας του κράτους ήταν άγρια και ολοκληρωτική. Οι διαδηλωτές και οι εξεγερμένοι πέτυχαν αυτό που ήθελαν και ο Μουμπάρακ παραιτήθηκε στις 11 Φεβρουαρίου 2011.

Οι παραπάνω εξελίξεις αποτέλεσαν μία πολύ σημαντική σελίδα στην πολιτική ιστορία της Αιγύπτου, και ο ρόλος των οργανωμένων οπαδών (Ultras) υπήρξε πολύ σημαντικός στην ανατροπή του καθεστώτος.

Οι Αιγύπτιοι οπαδοί του ποδοσφαίρου έχουν μια μακρά ιστορία των συναντήσεων με τις αστυνομικές δυνάμεις. Σε γενικές γραμμές, ultras είναι ομάδες των οποίων οι δραστηριότητες έχουν ως κέντρο το στάδιο, τους χώρους γύρω από αυτό, και την υποστήριξη για την ομάδα τους. Οι ultras, καταφεύγουν στη βία σε περιπτώσεις "αυτοάμυνας", κυρίως όταν ενοχλούνται από την αστυνομία στο τέλος των ποδοσφαιρικών αγώνων λόγω της χρήσης φωτοβολίδων και «πολιτικά λανθασμένων» συνθημάτων (Gibril, 2015). Οι αστυνομικές δυνάμεις συλλαμβάνουν συστηματικά υποστηρικτές το βράδυ πριν από το παιχνίδι για «ανάκριση», ώστε να διασφαλίσουν ότι δεν αποτελούν απειλή για την «εθνική ασφάλεια» και τους απελευθερώνουν την επόμενη μέρα, μερικές φορές σε κακή κατάσταση. Η χρήση βίας δεν περιορίζεται μόνο στην αυτοάμυνα. Οι Ultras ταυτίζονται μέσω της αγάπης τους για την ομάδα τους και κατευθύνουν τις κινητοποιήσεις τους προς την προβολή και την υποστήριξη της. Στο πλαίσιο της Αιγυπτιακής Επανάστασης, ωστόσο, οι ενέργειές τους πήραν μια άκρως πολιτική τροπή, σύμφωνα με τους (Gibril, 2015, De Waele et al, 2018), όχι επειδή επέλεξαν να πολεμήσουν για πολιτικά ιδανικά, αλλά επειδή οι ενέργειές τους χαρακτηρίστηκαν από τους διαδηλωτές αλλά και το καθεστώς ως πολιτικές. Οι διαδηλωτές επιδίωξαν την επικοινωνία τους με τους ultras καθώς οι συγκρούσεις με την αστυνομία και τις δυνάμεις ασφαλείας για αυτούς ήταν κάτι γνωστό, οπότε θεωρήθηκε από το πληθυσμό ως μία ομάδα ικανή ώστε να αντισταθεί στη βία της αστυνομίας. Οι Ultras έγιναν ένας εκπληκτικά κεντρικός παράγοντας στις μεγάλης

κλίμακας λαϊκές εξεγέρσεις, φέρνοντας την οργανωτική τους ενότητα, το ταραχώδες πνεύμα τους και την πολεμική τους εμπειρία στην πλατεία Ταχρίρ (το επίκεντρο της Αιγυπτιακής Επανάστασης). Καθώς οι ενέργειές τους κατά της αστυνομίας έγιναν όλο και πιο ορατές, και η συμμετοχή και ο αριθμός τους αυξήθηκαν, η φήμη τους μετατοπίστηκε. Έγιναν από «εγκληματίες χούλιγκαν» σε «εθνικούς ήρωες» (Ismail, 2012). Οι προσπάθειές τους αναμεταδόθηκαν μαζικά σε κοινωνικά δίκτυα όπως το Facebook και το Twitter με υποστηρικτικά σχόλια για τη δράση τους (Gibril, 2015).

Η συμμετοχή των Ultras στην αιγυπτιακή επανάσταση μπορεί να γίνει κατανοητή με τη χρησιμοποίηση των θεωριών της συλλογικής ταυτότητας. Είναι σημαντικό, ωστόσο, να τονίσουμε ότι η συλλογική ταυτότητα αναφέρεται σε ένα αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ των μελών μιας κοινωνικής ομάδας, βοηθά στον καθορισμό των συμφερόντων και των πολιτιστικών χαρακτηριστικών της ομάδας, συμπεριλαμβανομένων των δεξιοτήτων, των συνηθειών, της αφοσίωσης, των πεποιθήσεων και των ιδεολογιών. Στην περίπτωση των Ultras, αυτή η συλλογική ταυτότητα καθορίζει ποιοι είναι ως ομάδα, αλλά και τι υποστηρίζουν. Παρόλο που οι Ultras απέχουν από την πολιτική, ορισμένες από τις βασικές αξίες τους περιλαμβάνουν τις έννοιες της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της αξιοπρέπειας. Το πρώτο στοιχείο σχετίζεται με τον κώδικα των Ultras και την αποφασιστικότητά τους να κάνουν το σωστό. Στο αίσθημα της δικαιοσύνης αλλά και του «σωστού», οι ultras βρέθηκαν στην πλατεία Ταχρίρ του Καΐρου ώστε να αντιμετωπίσουν τις αδικίες που οι ίδιοι έβλεπαν. Η μη πολιτική τους στάση μέχρι εκείνη τη στιγμή, βοήθησε στην ταύτιση σχεδόν όλου του πληθυσμού στο πρόσωπο τους. Κάνοντας «ό,τι ήταν σωστό» κατά τη γνώμη τους, οι οπαδοί ενέπλεξαν τους εαυτούς τους σε έναν πολιτικό αγώνα μαζί με πολιτικούς ακτιβιστές και πολίτες. Συμμετείχαν, πρώτον επειδή η βία αποτελεί κεντρικό μέρος των δραστηριοτήτων τους, αλλά κυρίως επειδή η χρήση βίας, η οποία περιορίζεται στην αυτοάμυνα, δικαιολογείται από την ηθική τους υποχρέωση – ως μέλη των Ultras – να ενεργούν για λογαριασμό της «ηθικής» και της «δικαιοσύνης» (Gibril, 2015).

Η βιβλιογραφία που έχει αναπτυχθεί για τη συμμετοχή και τον ενεργό ρόλο των Αιγύπτων ultras στην εξέγερση το 2011 στην Αίγυπτο, είναι πολύ μεγάλη. Οι ultras της Αιγύπτου, από ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας περιγράφονται ως ένα νέο κοινωνικό κίνημα το οποίο πρόβαλλε πολιτικά μηνύματα, διεκδικήσεις, με συγκεκριμένα ρεπερτόρια δράσης, ωστόσο ένα άλλο μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας υποστηρίζει ότι οι ultras δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ένα κοινωνικό κίνημα εξαιτίας της μη σταθερής αφοσίωσής τους στην πολιτική. Η βιβλιογραφία είναι διχασμένη, ωστόσο η σημαντική υπόθεση που πρέπει να γίνει συγκεκριμένη χρονική στιγμή, είναι το πώς η δραστηριότητα κάποιων μη πολιτικών ομάδων, φέρνει άμεσα ή έμμεσα πολιτικές συνέπειες, μέσα από την εργαλειοποίηση τους από είτε παραδοσιακά είτε νέα κοινωνικά κινήματα.

Οι ultras στην Αίγυπτο αποτέλεσαν ένα εργαλείο στα χέρια των πολιτικών ακτιβιστών, οι οποίοι για στρατηγικούς λόγους χρειάστηκαν τη «δύναμη» των ultras. Οι ultras πρόβαλλαν τα πολιτικά μηνύματα που ήθελαν και διεκδίκησαν αυτά τα οποία οι ίδιοι θεωρούσαν σωστά τη δεδομένη χρονική στιγμή απέναντι σε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς αλλά και απέναντι σε δυνάμεις καταστολής, όπου ιστορικά οι ομάδες των ultras, δεν έχουν καλή σχέση. Το ρεπερτόριο δράσης των ultras θεωρήθηκε απαραίτητο ώστε η εξέγερση να πετύχει το σκοπό της, την ανατροπή του Μουμπάρακ, το οποίο θα γινόταν μόνο με τη νίκη απέναντι στις κατασταλτικές δυνάμεις. Στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και γενικότερα του μουσουλμανικού κόσμου δύο χρόνια αργότερα από την εξέγερση στην πλατεία Ταχρίρ, η εμπλοκή οργανωμένων οπαδών σε λαϊκή εξέγερση συνέβη στην Τουρκία στα γεγονότα του Gezi Park, η οποία θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Ποδόσφαιρο στην Τουρκία

A. Ιστορική ανασκόπηση του ποδοσφαίρου στην Τουρκία

Το ποδόσφαιρο στην Τουρκία από την στιγμή της καθιέρωσής του ως το πιο δημοφιλές άθλημα, χρησιμοποιήθηκε αμέσως για ιδεολογικούς σκοπούς. (Talimciler, 2011 στο Μιχαλακόπουλος, 2011). Διάφοροι πολιτικοί ηγέτες, προσπάθησαν μέσω του ποδοσφαίρου στην Τουρκία να «ακουμπήσουν» είτε ιδεολογικά είτε κοινωνικά ζητήματα, με την ενσωμάτωση στα ψηφοδέλτια τους βετεράνων ποδοσφαιριστών ή με την απεύθυνση σε συγκεκριμένους φιλάθλους ομάδων.

Η γέννηση των ποδοσφαιρικών σωματείων στην Τουρκία, ήρθε τη στιγμή της εθνογένεσης του τουρκικού έθνους μέσα από το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το κοινό χαρακτηριστικό οπότε των ποδοσφαιρικών σωματείων της εποχής, ήταν ότι αποτελούσαν σύμβολα αντίστασης στην ξένη κατοχή (Μιχαλακόπουλος, 2011). Η συγκρότηση της ενιαίας τουρκικής ταυτότητας, είχε σημαντικό έρεισμα στο ποδόσφαιρο, καθώς ο ίδιος ο Μουσταφά Κεμάλ έστειλε τα μεγαλύτερα σωματεία της Κωνσταντινούπολης για τη διεξαγωγή αγώνων σε όλη την επικράτεια με σκοπό την διάδοση της ενιαίας τουρκικής ταυτότητας. Οι δεκαετίες 1950 και 1960 για την Τουρκία, ήταν πολύ σημαντικές καθώς σε αυτές τις δύο δεκαετίες το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα το οποίο είχε ιδρυθεί από τον ίδιο τον Μουσταφά Κεμάλ, έχασε για πρώτη φορά την εξουσία, και την κυβέρνηση ανέλαβε το Δημοκρατικό Κόμμα, το οποίο ακολούθησε ένα δρόμο μεγαλύτερης εξωστρέφειας, ειδικά στον οικονομικό τομέα. Το Δημοκρατικό Κόμμα, επιχείρησε πολύ έντονα να αντλήσει υποστήριξη μέσα από το ποδόσφαιρο. Η υποστήριξη εξασφαλίστηκε μέσω της διοίκησης των ποδοσφαιρικών σωματείων, μέλη της οποίας ήταν βουλευτές του Δημοκρατικού Κόμματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ομάδα της Φενερμπαχτσέ (Fenerbahçe) της οποίας η συντριπτική πλειοψηφία των προέδρων της τη δεκαετία 1950-1960 αποτελούσαν παράλληλα βουλευτές του Δημοκρατικού Κόμματος (Μιχαλακόπουλος, 2011)

Η δεκαετία του 1960, φέρνει στην ποδοσφαιρική ιστορία την αέναη διαμάχη μεταξύ των μεγάλων πόλεων και της περιφέρειας. Αποτέλεσμα αυτής της διαμάχης, ο πολλαπλασιασμός και η ενδυνάμωση των ποδοσφαιρικών σωματείων σε πόλεις της Τουρκίας, όπως η Τραπεζούντα, η Προύσα, η Σαμψούντα και το Εσκισεχίρ. Η διάχυση του ποδοσφαίρου και στην επαρχία, πέρα από τα μεγάλα αστικά κέντρα, ήταν πλέον δεδομένη. Με αφετηρία το 1960 και την ίδρυση και άλλων κατηγοριών, η καθολικότητα του ποδοσφαίρου στη χώρα ήταν αδιαμφισβήτητη. Το 1980, το ποδόσφαιρο στην Ευρώπη περνάει σε μία διαφορετική φάση, καθώς ο επαγγελματισμός κυριαρχεί και τα οικονομικά μεγέθη στον αθλητισμό μεγαλώνουν ολοένα και περισσότερο, πλέον τα ποδοσφαιρικά σωματεία αποτελούν μεγάλες εταιρίες, ενώ οι θεατές πέρα από φίλαθλοι, θεωρούνται και καταναλωτές ή πελάτες. Στην Τουρκία της

δεκαετίας του 1980, η οποία μόλις είχε βγει από μία στρατιωτική χούντα μέχρι και το 1983, πρόεδρος ήταν ο Οζάλ, ο οποίος ακολούθησε μία πολύ φιλικά προσκείμενη προς το ποδόσφαιρο πολιτική. Ο ίδιος υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος της Τουρκίας, ο οποίος ανοιχτά δήλωσε την υποστήριξή του στην ομάδα της Fenerbahçe (Yarar, 2005). Η πολιτική νομιμοποίηση της κυβέρνησης Οζάλ ερχόταν πολλές φορές μέσα από τον αθλητισμό και το ποδόσφαιρο. Επιπλέον, τα σωματεία έλαβαν πολύ μεγάλα χρηματικά κεφάλαια σχετικά από την ίδια την κυβέρνηση, η οποία κατόρθωσε να οικοδομήσει, μέσω των χρηματικών κεφαλαίων, μία δημόσια σφαίρα μέσα σε ένα περιβάλλον το οποίο θα είναι πολιτικά απαθές απέναντι στις πολιτικές του.

Οι δεκαετίες του 1980 και του 1990 για το ποδόσφαιρο στην Τουρκία, ήταν αυτές που το μετέτρεψαν από ένα αθλητικό γεγονός σε ένα προϊόν το οποίο απευθύνεται σε φιλάθλους καταναλωτές. Η οικονομική επιφάνεια των ιδιοκτητών των ομάδων είναι πλέον πολύ μεγάλη, ενώ η ιδιοκτησία ενός ποδοσφαιρικού συλλόγου σημαίνει και την αύξηση της δύναμης του εκάστοτε προέδρου.

Η πολιτική εκμετάλλευση του ποδοσφαίρου στις δύο παραπάνω δεκαετίες ωστόσο, δεν έπαψε να υπάρχει. Η στρατιωτική χούντα το 1980 στην Τουρκία, προσπάθησε να δημιουργήσει ένα χώρο αποπολιτικοποίησης για την νεολαία. Αυτός ο χώρος ήταν το ποδόσφαιρο, καθώς μέσω αυτού η στρατιωτική ηγεσία πίστευε οι αριστερές ιδεολογίες και οι κουρδικές αποσχιστικές τάσεις θα εξασθενούσαν. Επιπλέον η ενίσχυση πολλών ομάδων από συγκεκριμένες περιοχές σε προεκλογικές περιόδους ήταν ένα σύνηθες γεγονός κυρίως από τον πρόεδρο Οζάλ (Μιχαλακόπουλος, 2011). Η συγκεκριμένη τακτική ακολουθήθηκε και τη δεκαετία του 1990, όπου ο κουρδικός εθνικισμός είχε περάσει στο στάδιο του ένοπλου αγώνα. Με την παρότρυνση της ποδοσφαιρικής ομοσπονδίας, πολλές φορές αγωνιστικές των πρωταθλημάτων αφιερόνονταν σε νεκρούς στρατιώτες ενώ το κλίμα μίσους προς τους κουρδικούς πληθυσμούς διαχέοταν και από τις αθλητικές εφημερίδες.¹¹ Ειδικότερα ομάδες οι οποίες προέρχονταν από περιοχές με κουρδικούς πληθυσμούς πριμοδοτήθηκαν ώστε να μπορέσουν να ανέβουν στην υψηλότερη κατηγορία και ουσιαστικά να αποτελέσουν έναν χώρο αποπολιτικοποίησης των πληθυσμών της περιοχής. Το ποδόσφαιρο στην Τουρκία και ειδικότερα οι οργανωμένοι οπαδοί μέχρι και τα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας, αποτελούσαν ένα «εργαλείο» στα χέρια του κράτους και εξυπηρετούσε εθνικιστικούς σκοπούς απέναντι σε μειονότητες οι οποίες ήταν διεκδικητικές.

¹¹ http://www.futbolekonomi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1048:gecmten-gelecee-tuerk-futbolun-toplumsal-balar&catid=259:ahmet-talimciler&Itemid=58 ημερομηνία επίσκεψης 15/1/2021

B. Διεκδίκηση, Ποδόσφαιρο και Πολιτική στην Τουρκία

Ο μετασχηματισμός των μεσαίων τάξεων μέσω των οικονομικών και δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων μετατοπίστηκε σε μια σύγχρονη, αστική και κοσμική αντί-ηγεμονική αντίσταση που βασίζεται στον τρόπο ζωής. Αυτό ένωσε τις διάφορες ομάδες που απειλούνταν από το σύνολο των νόμων που επέβαλε η κυβέρνηση του AKP, όπως η κοινότητα LGBTQ, οι κεμαλιστές και οι αντί καπιταλιστές μουσουλμάνοι. (Toktamis & David, 2015). Οι οπαδοί του ποδοσφαίρου μοιράστηκαν παρόμοιες ανησυχίες σχετικά με τις νέες συνήθειες και τους νόμους που επιβλήθηκαν από την κυβέρνηση AKP, όπως ηλεκτρονικές κάρτες φιλάθλου, κανονισμοί κατά της βίας του πλήθους, περιορισμούς στα ταξίδια εκτός έδρας και απαγορεύσεις αλκοόλ μέσα στα γήπεδα ή έξω από αυτά. Όλες αυτές οι ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των οπαδών του ποδοσφαίρου από τις τρεις μεγαλύτερες ομάδες της Κωνσταντινούπολης αλλά και της Τουρκίας (Fenerbahçe, Galatasaray και Beşiktaş) εκδηλώθηκαν στις διαμαρτυρίες του Gezi τον Ιούνιο του 2013, υπό την ομπρέλα του ονόματος «Istanbul United». Οι ultras, εξαιτίας της εμπειρίας τους σχετικά με τις συγκρούσεις με την αστυνομία είχαν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στις συγκεντρώσεις για το Gezi, ο οποίος δεν περιορίστηκε μόνο στις συγκρούσεις, αλλά είχε μεγάλη επίδραση και στην πλαισίωση των διεκδικήσεων, (Taştan, 2013) κάτι στο οποίο θα γίνει εκτενής αναφορά στο επόμενο κεφάλαιο.

Στη δεκαετία του 1970, όταν τα πολιτικά κινήματα των νέων στην Τουρκία ήταν πολύ δραστήρια, το ποδόσφαιρο απορρίφθηκε από αυτά ως «όπιο των μαζών» και οι οπαδοί του ποδοσφαίρου αποκλείστηκαν από τις διεκδικητικές δράσεις. Το εμφυλιακό κλίμα που επικρατούσε τη δεκαετία του 1970 αλλά και του 1980 στην Τουρκία, είχε αφήσει έξω το ποδόσφαιρο, ειδικά από την πλευρά της αριστεράς, καθώς οι εξέδρες αποτελούσαν έναν φιλικά προσκεϊμένο χώρο στην δεξιά και στην εκάστοτε κυβέρνηση.

Τη δεκαετία του 1990, με την άνοδο του λαϊκού εθνικισμού που προκλήθηκε από την επιδείνωση του κουρδικού ζητήματος και την απομόνωση από την Ευρώπη, το ποδόσφαιρο φάνηκε να είναι το κατάλληλο πεδίο για τη μεταφορά εθνικιστικών μηνυμάτων και εθνικιστικών οργανώσεων (Toktamis & David, 2015). Το MHP (Εθνικιστικό Κόμμα Τουρκίας) προσπάθησε να εκμεταλλευτεί το γενικότερα κλίμα εθνικισμού που επικρατούσε στη χώρα μέσα από τις εξέδρες. Αρχικά το κατάφερε θεσμικά όταν ένα ενεργό μέλος του κόμματος κατάφερε να εκλεχθεί ως πρόεδρος στην Fenerbahçe το 1993. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε και την αρχή για την οργανωμένη παρουσία εθνικιστικών στις ποδοσφαιρικές εξέδρες, καθώς έως τότε υπήρχε η παρουσία εθνικιστών αλλά μεμονωμένα και χωρίς κάποια οργάνωση και δομή.

Η άνοδος στην εξουσία του ΑΚΡ, το κόμμα το οποίο βρίσκεται ακόμα στην εξουσία συνεχόμενα από το 2002, έφερε ένα πιο φιλοευρωπαϊκό πνεύμα στη χώρα, κάτι που είχε και αντίκτυπο στο ποδόσφαιρο και φυσικά στους οπαδούς του ποδοσφαίρου. Το ΑΚΡ, επιχείρησε να έχει καταλυτικό ρόλο σε όλες τις πτυχές της ζωής των πολιτών και η προσπάθεια για ηγεμονία του άφησε το ποδόσφαιρο. Η ηγεμονία αυτή εκδηλώθηκε με την οικονομική ενίσχυση πολλών ομάδων της επαρχίας, οι οποίες σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα κατάφεραν να διεκδικήσουν εγχώριους τίτλους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το πρωτάθλημα του 2010 το οποίο κατακτήθηκε και από την ομάδα της Προύσας, η οποία και μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχε κάποια διάκριση. (Irak, 2018). Επιπλέον η εκλογή ανθρώπων οι οποίοι είχαν άμεση σχέση με το κυβερνών κόμμα, έγινε ολοένα και πιο συχνή στις μεγάλες αλλά και στις πιο μικρές ομάδες. Το κυβερνών κόμμα, ουδέποτε έκρυψε την επιθυμία του για πλήρη έλεγχο του ποδοσφαίρου αλλά και των οπαδών του, δημιουργώντας ομάδες δορυφόρους του κράτους, οι οποίες μέσα από οικονομικές επιχορηγήσεις θα όφειλαν την παρουσία τους στο τουρκικό κράτος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ηγεμονίας του ΑΚΡ στο ποδόσφαιρο, είναι η κατασκευή υπερσύγχρονων σταδίων σε όλες σχεδόν τις ομάδες του τουρκικού πρωταθλήματος είτε της πρώτης κατηγορίας είτε της δεύτερης. Ποδοσφαιρικά γήπεδα τα οποία αντανακλούν κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό την κουλτούρα του ΑΚΡ, και είναι δυσανάλογα μεγάλα σε σχέση με το μέγεθος των ομάδων (Irak, 2020).

Μία από τις πρώτες φορές που η ηγεμονία του ΑΚΡ φαίνεται να κλονίστηκε στο χώρο του ποδοσφαίρου, ήταν στα εγκαίνια του νέου γηπέδου της Galatasaray, μία από τις μεγαλύτερες ομάδες της Τουρκίας. Ο συνεντευξιαζόμενος #1 οποίος ήταν αυτόπτης μάρτυρας του του γεγονότος αναφέρθηκε λέγοντας πως για τον ίδιο ήταν η πρώτη φορά στην οποία συμμετείχε σε κάτι μη ποδοσφαιρικό φορώντας τα διακριτικά της Galatasaray στην κοινωνική του ζωή.

Τον Ιανουάριο του 2011, εγκαινιάστηκε το νέο στάδιο της Galatasary, με την χρηματοδότηση να προέρχεται κυρίως από το κράτος. Στα εγκαίνια του γηπέδου ομιλητές ήταν ο τότε πρωθυπουργός Ερντογάν αλλά και ο επικεφαλής του Κρατικού Ταμείου Χρηματοδοτήσεων (ΤΟΚΙ) Μπαϊρακτάρ. Στην τελετή έναρξης, ο Μπαϊρακτάρ εκφώνησε μία ομιλία η οποία πρόσβαλλε τον πρώην πρόεδρο της Galatasaray Özhan Canaydin, ο οποίος είχε πεθάνει πρόσφατα. Το παραπάνω γεγονός είχε ως αποτέλεσμα τις αποδοκimasίες από ένα μεγάλο μέρος του γηπέδου προς τον πρωθυπουργό Ερντογάν και τον Μπαϊρακτάρ. Σημαντικό είναι να τονιστεί πως η πλειοψηφία των θεατών στο γήπεδο ήταν επίσημα μέλη του συλλόγου της Galatasaray, τα οποία και προέρχονται από την αστική τάξη της Τουρκίας και ειδικότερα της Κωνσταντινούπολης, καθώς για να έχεις τη δυνατότητα να γίνεις μέλος του συλλόγου, θα πρέπει να έχεις τελειώσει το λύκειο του Galata, το οποίο είναι γαλλικό σχολείο στο κέντρο της Κωνσταντινούπολης και το οποίο είναι διάσημο για το φιλελεύθερο, φιλοδυτικό του πνεύμα. Ο Ερντογάν προέρχεται από έναν χώρο ο οποίος είναι εκ διαμέτρου αντίθετος με αυτόν που

αντιπροσωπεύει το σχολείο του Galata, κάτι το οποίο με αφορμή κάποιες δηλώσεις, το γήπεδο εκείνη τη μέρα μετατράπηκε σαν ένας χώρος πολιτικής αμφισβήτησης προς το πρόσωπό του με αποτέλεσμα τη φυγή του πριν την έναρξη του αγώνα. Επιπλέον σε συνέχεια του παραπάνω γεγονότος, πολλές καφετέριες και μπαρ τα οποία φιλοξενούσαν παραδοσιακά οπαδούς της Galatasaray, και τα οποία βρίσκονταν στο κέντρο της πιο ιστορικής γειτονιάς της Κωνσταντινούπολης, βρέθηκαν στο στόχαστρο του ΑΚΡ, δυσκολεύοντας τη λειτουργία τους δημιουργώντας απαγορεύσεις σχετικά με την πώληση αλκοόλ και άλλων απαγορεύσεων (Irak, 2018).

Επιπλέον το 2011 και πιο συγκεκριμένα το καλοκαίρι, οι οπαδοί της Beşiktaş η οποία και εδρεύει στην ομώνυμη γειτονιά της Κωνσταντινούπολης, στην οποία βρίσκεται και το προεδρικό γραφείο του Ερντογάν, ήρθαν πολλές φορές σε σύγκρουση με τις αστυνομικές δυνάμεις οι οποίες ολοένα και αύξαναν την παρουσία τους στη γειτονιά του Beşiktaş. Παρόμοια περιστατικά συνέβησαν και το 2012 με τη συμμετοχή των οπαδών της Fenerbahçe στη δική τους γειτονιά στην ασιατική πλευρά της πόλης, όπου οι συγκρούσεις των Ultras με την αστυνομία ολοένα και πλήθαιναν (Turan, & Özçetin, 2019).

Παρόλ' αυτά η προσπάθεια κυριαρχίας του κόμματος στο ποδόσφαιρο δε σταμάτησε, ακόμα μία ομάδα της Κωνσταντινούπολης η οποία και προέρχεται από τη γειτονιά στην οποία γεννήθηκε και μεγάλωσε ο Ερντογάν, η Kasimpasa το 2013 αποκτήθηκε από ένα μεγάλο επιχειρηματικό project το οποίο και βρισκόταν πολύ κοντά στον πρόεδρο Ερντογάν, με αποτέλεσμα η μικρή ομάδα της Κωνσταντινούπολης να γίνει ιδιαίτερα ανταγωνιστική αποκτώντας διάσημους παίκτες παγκοσμίου φήμης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ανάμειξης του κυβερνώντος κόμματος και ειδικότερα του Ερντογάν στην εν λόγω ομάδα, αποτελεί το όνομα το νεότευκτου σταδίου της το οποίο έχει το όνομα του προέδρου της χώρας «Recap Tayyip Erdoğan Stadium»¹². Σε πολλές περιπτώσεις ο ίδιος ο Ερντογάν σε επαρχιακές πόλεις της Τουρκίας φοράει στις δημόσιες ομιλίες του φοράει τα κασκόλ τοπικών ομάδων, δείχνοντας με ακόμη ένα τρόπο την προσπάθεια της ηγεμονίας του στο ποδόσφαιρο, και πιο συγκεκριμένα μέσα από την οικονομική κυρίως εξάρτηση των ποδοσφαιρικών σωματείων (Irak, 2020).

Παρακολουθώντας τα παραπάνω γεγονότα, γίνεται αμέσως αντιληπτό, ότι η πολιτική εμπλέκεται με άμεσο τρόπο στο ποδόσφαιρο. Ωστόσο στη συγκεκριμένη εργασία αυτό το οποίο αναδεικνύεται είναι η συγκρότηση μίας συλλογικής ταυτότητας μέσω του ποδοσφαίρου και των οπαδών του, μέσω της οποίας πλαισιώνονται πολιτικές διεκδικήσεις από τα κοινωνικά κινήματα. Σε προηγούμενα κεφάλαια έγινε αναφορά σχετικά με το περιορισμένο πολιτικό

¹² <http://www.kasimpasa.com.tr/en/our-club> Ημερομηνία επίσκεψης 21/4/2021

περιβάλλον στην Τουρκία καθώς και για τις δράσεις του εργατικού κινήματος αλλά και γενικότερα των κοινωνικών κινημάτων. Η πρώτη εμφάνιση μίας ενιαίας συλλογικής ταυτότητας η οποία προήλθε μέσα από τους κόλπους των Ultras έγινε στα γεγονότα του Gezi Park το καλοκαίρι του 2013 στην Κωνσταντινούπολη. Στο παρακάτω κεφάλαιο θα παρουσιαστούν τα γεγονότα του Gezi Park μέσα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία αλλά και από δύο προσωπικές επικοινωνίες δύο ανθρώπων οι οποίοι συμμετείχαν στο Gezi Park και αποτελούν μέλη οργανωμέν σε τουρκικές ομάδες.

Γ. Το Gezi Park και ρόλος των οπαδών

Στις 28 Μαΐου μία μικρή ομάδα ακτιβιστών πραγματοποίησε κατάληψη στο πάρκο «Gezi» της Κωνσταντινούπολης, που βρίσκεται στην κεντρική πλατεία της πόλης (πλατεία Taksim). Η κατάληψη πραγματοποιήθηκε με σκοπό την παρεμπόδιση της καταστροφής του πάρκου ώστε στη θέση του να φτιαχτεί ένα εμπορικό κέντρο έπειτα από άδεια της τουρκικής κυβέρνησης. Το τίμημα του πάρκου ήταν ακόμα μεγαλύτερο καθώς πολύ γρήγορα οι διαδηλώσεις πήραν την μορφή αντι-κυβερνητικών διαμαρτυριών απέναντι, κατά τα λεγόμενα των ίδιων, αυταρχικό καθεστώς. Η αστυνομία και η κυβέρνηση δεν έδειξαν καμία ανοχή, και το ίδιο βράδυ πραγματοποίησαν προσπάθεια εκκένωσης του πάρκου από τους ακτιβιστές, χρησιμοποιώντας δακρυγόνα και εκτεταμένη χρήση βίας. Η υπέρμετρη αστυνομική βία που χρησιμοποιήθηκε, είχε ως αποτέλεσμα την διάχυση των διαμαρτυριών σε μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας όπως η Άγκυρα και η Σμύρνη, ενώ στο πάρκο συγκεντρώθηκαν συλλογικότητες, κόμματα της αντιπολίτευσης, μειονότητες και οργανωμένοι οπαδοί ποδοσφαιρικών ομάδων, πραγματοποιώντας μεγάλες διαμαρτυρίες είτε με ειρηνικό είτε με συγκρουσιακό χαρακτήρα. Η διαμαρτυρία και οι διαδηλώσεις έληξαν στις 15 Ιουνίου, όταν μετά από μία μεγάλη επιχείρηση της αστυνομίας η πλατεία και το πάρκο εκκενώθηκαν πλήρως από τους ακτιβιστές και διαδηλωτές. Σε αυτές τις 17 ημέρες διαμαρτυριών οι διαδηλωτές με διάφορες ενέργειες και δράσεις προσπάθησαν να νομιμοποιήσουν τις διαμαρτυρίες τους και να πλαισιώσουν τον αγώνα τους με ένα θετικό πρόσημο απέναντι όχι μόνο στην τουρκική κοινωνία αλλά και γενικότερα στον κόσμο.

Το καλοκαίρι του 2013 αποτέλεσε αναμφίβολα, η περίοδος όπου το καθεστώς Ερντογάν αμφισβητήθηκε περισσότερο από κάθε άλλη φορά μέχρι εκείνη τη στιγμή, αλλά ίσως και μέχρι σήμερα. Το πάρκο Gezi αποτέλεσε μία πολύ καλή αφορμή για τα κινήματα και την κοινωνία ώστε να περάσουν στο φάσμα των διεκδικήσεων, διεκδικώντας περισσότερη δημοκρατία και δικαιοσύνη, αλλά και κατά της νεοφιλελεύθερης και δεσποτικής πολιτικής που ακολουθούσε ιδιαίτερα από το 2010 το ΑΚΡ.

Σε καιρούς ταχείας διαρθρωτικής αλλαγής ή έντονης πολιτικής σύγκρουσης, μπορεί να παρατηρηθούν ταχείες και αποφασιστικές αλλαγές στα ρεπερτόρια δράσης των κινημάτων.

Αυτό ακριβώς συνέβη κατά τις διαμαρτυρίες στο πάρκο Gezi. Η εξαιρετική κλίμακα των γεγονότων και η έκταση της μαζικής υποστήριξης, καθώς και η ταχεία επέκταση διαδηλώσεων σε εθνικό επίπεδο, αποκάλυψε την ύπαρξη πρωτοφανούς πολιτικής ενέργειας που οδήγησε στη συγχώνευση του προηγούμενες εμπειρίες διαμάχης και συλλογικής δράσης με νέες μορφές αντίστασης (Turan, & Özçetin, 2019).

Οι οργανωμένοι οπαδοί και οι σύνδεσμοί τους, ειδικά ο σύνδεσμος «Çarşı» ο οποίος και αποτελείται από οπαδούς της Beşiktaş, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στις διαμαρτυρίες του πάρκου Gezi, καθώς ήταν πολύ ενεργοί κατά τη διάρκεια συγκρούσεων με την αστυνομία. Στην πραγματικότητα, η σημασία του ρόλου που έπαιξε ο Çarşı σχετίζεται με τον παράγοντα της απειρίας των διαδηλωτών σε σχέση με τις συγκρούσεις με την αστυνομία, σε κάτι που οι ultras έχουν αποκτήσει μία σημαντική εμπειρία. Καθ' όλη τη διάρκεια των διαμαρτυριών, τα μέλη του Çarşı φορούσαν τα μπλουζάκια του συνδέσμου τους και προσπαθούσαν να οργανώσουν την αντίσταση και την στρατηγική των διαδηλωτών στις συγκρούσεις με την αστυνομία. (Turan, & Özçetin, 2019, Irak, 2018, Tastan, 2013). Επίσης, ο λογαριασμός Twitter του Çarşı ήταν μια από τις λίγες αξιόπιστες πηγές ειδήσεων αλλά και ένα μέσο επικοινωνίας καθ' όλη τη διάρκεια των διαμαρτυριών. Καθώς οι επίσημοι λογαριασμοί των συνδικάτων που συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις (KESK, DİSK) είχαν πάψει να λειτουργούν μετά από το μπλοκάρισμα της κυβέρνησης.

Η συλλογική μάθηση και οι συσσωρευμένες εμπειρίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση συλλογικής δράσης και πράξεων διαμάχης. Αν και για πολλούς, η συμμετοχή του Çarşı στις διαδηλώσεις στο Πάρκο Gezi ήταν απροσδόκητη, μια πιο προσεκτική ματιά στην ταυτότητα του Çarşı και οι πρόσφατες συναντήσεις με τις δυνάμεις ασφαλείας θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα την πορεία των γεγονότων.. Η πρώτη συνάντηση πραγματοποιήθηκε στις 7 Απριλίου του 2013 στην οδό İstiklal, μια πεζοδρομημένη περιοχή δίπλα στην πλατεία Ταξίμ και αφορούσε την κατεδάφιση του Emek Sineması, ενός ιστορικού κινηματογράφου. Μεταξύ των διαδηλωτών ήταν μια ομάδα νεαρών ανδρών που φορούσαν φανέλες της Beşiktaş και κρατούσαν ένα πανό που έγραφε: «Ο Çarşı είναι ενάντια στην κατεδάφιση του θεάτρου Emek». Η ειρηνική διαμαρτυρία που πραγματοποιήθηκε από καλλιτέχνες και πολίτες διακόπηκε βίαια όταν η αστυνομία παρενέβη με δακρυγόνα και αέρια νερού. Το δεύτερο περιστατικό συνέβη την 1η Μαΐου του 2013, όταν για ακόμη μία χρονιά απαγορεύτηκαν οι συγκεντρώσεις στην πλατεία Taksim. Η παρουσία του συνδέσμου της Beşiktaş στην πλατεία ως ένα ξεχωριστό μπλόκο ήταν πολύ έντονη, ενώ ακολούθησαν σκληρές συγκρούσεις με την αστυνομία στην ομώνυμη γειτονιά της Κωνσταντινούπολης. Ιδιαίτερα ήταν και τα πανό τα οποία χρησιμοποίησαν για την πλαισίωση των ενεργειών τους και των

διεκδικήσεων τους οι δρώντες.¹³ Τα πανό εμπεριείχαν πολλές φορές χιουμοριστικές φράσεις, αλλά και ιδιαίτερα πνευματικές, καθώς αντιλαμβάνονται την ταυτότητα των ultras ως κάτι ανώτερο από υποστηρικτές μίας συγκεκριμένης ομάδας. Η συλλογική ταυτότητα των Çarsı, όπως δηλώνουν και οι ίδιοι (Turan, & Özçetin, 2019, Irak, 2018, Tastan, 2013, Helvacı et al, 2013) είναι ένας τρόπος ζωής, ο οποίος και συσσωρεύεται στην φράση «Çarsı her şeyde karsı» (μτφρ: Çarsı εναντίον όλων). Οι οργανωμένοι οπαδοί με αφορμή για ακόμη μία φορά την υπερβολική βία του κράτους προς την κοινωνία, έλαβαν θέση στο δίπολο κοινωνίας – κράτους, με το προσωπικό τους αίσθημα δικαίου. Με βάση το παραπάνω αίσθημα, έλαβαν μέρος στις κινητοποιήσεις, κάτι το οποίο δεν ήταν καθόλου τυχαίο αν εξετάσει κανείς τα γεγονότα τα οποία είχαν προηγηθεί σε βάθος χρόνου.

Η συμμετοχή των οπαδών στις κινητοποιήσεις του πάρκου Gezi δεν περιορίστηκε μόνο στους οργανωμένους οπαδούς της Beşiktaş αλλά υπήρξε μία διάχυση στους τυρήνες των οπαδών και στους τρεις μεγάλους συλλόγους της Κωνσταντινούπολης. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκαν δύο προσωπικές επικοινωνίες με οργανωμένους οπαδούς της Galatasaray οι οποίοι μετείχαν στα γεγονότα του Gezi και αποτελούν μέλη του φιλικού περιβάλλοντος του γράφοντος. Στα πλαίσια των παραπάνω επικοινωνιών, δηλώθηκε, ότι στο Gezi Park, η παρουσία των οργανωμένων οπαδών ήταν κάτι παραπάνω από έντονη καθώς στις συγκρούσεις με την αστυνομία ήταν αυτοί οι οποίοι είχαν τον πρωταγωνιστικό ρόλο αλλά και στις συνελεύσεις του πάρκου, η συμμετοχή τους ήταν διαρκής και έντονη. Οι ultras έκαναν αισθητή την παρουσία τους, όταν έκανε την εμφάνισή του ένα πανό το οποίο έγραφε «Istanbul United» και στο οποίο συμμετείχαν με τις εμφανίσεις των συνδέσμων τους οπαδοί και από τους τρεις μεγάλους συλλόγους της πόλης. Η πλαισίωση της διαμαρτυρίας, υπό την οπτική των οργανωμένων οπαδών, ήταν κάτι το οποίο έδωσε πρόσθεσε το χιούμορ σαν πλαισίωση των διεκδικήσεων, Χαρακτηριστικό παράδειγμα του δυναμισμού που πρόσθεσαν οι οπαδοί στο Gezi, ήταν η επιστράτευση ενός εκσκαφέα εναντίον των αστυνομικών δυνάμεων, από οπαδούς της Beşiktaş και της Galatasaray. Η χρήση του εκσκαφέα έγινε διάσημη κυρίως μέσω του διαδικτύου, ως μία ενέργεια η οποία χρεώθηκε στους οπαδούς και βρήκε την αποδοχή από την πλειοψηφία των διαδηλωτών. Επιπλέον ένα από τα συνθήματα το οποίο ακούστηκε χιλιάδες φορές από το στόμα των διαδηλωτών, προέρχεται από τον οπαδικό χώρο «Sık Bakalım sık bakalım Biber gazını sık bakalım Kaskını çikar, copunu bırak Delikanlı kim bakalım» (Μτφρ: έλα πιο κοντά, χωρίς τα δακρυγόνα, χωρίς το κράνος, χωρίς το γκλομπ, να δούμε ποιος είναι το παλικάρι).

¹³ Στο τέλος της εργασίας υπάρχει παράρτημα με φωτογραφίες από τα πανό στο Gezi Park, τα οποία και φανερώνουν τη συμμετοχή οργανωμένων οπαδών στις κινητοποιήσεις.

Ρωτώντας τις δύο φιλικές επαφές σχετικά με την οργανωμένη συμμετοχή και των άλλων συνδέσμων των μεγάλων ομάδων της πόλης, η απάντηση και από τους δύο, ήταν η ίδια. «Υπήρχαν οι οπαδοί από όλες τις ομάδες, όμως αυτοί του *Çarsi* φορούσαν πάντα τα διακριτικά τους και ήταν οργανωμένοι ως συλλογικότητα». Η επιστημονική βιβλιογραφία που έχει αναπτυχθεί γύρω από το Gezi Park στην Τουρκία, επιβεβαιώνει τα λόγια των παραπάνω, καθώς ο ρόλος των οπαδών της Beşiktaş φάνηκε να είναι πιο ενεργός σε σχέση με τους υπόλοιπους συνδέσμους. Ωστόσο, σε καμία των περιπτώσεων δεν θα πρέπει να υποβαθμιστεί η συμμετοχή των υπόλοιπων συνδέσμων, καθώς το καλοκαίρι του 2013 στην Κωνσταντινούπολη επιτεύχθηκε κάτι το οποίο φάνταζε αδύνατο για πολλά χρόνια, τη συμμαχία δηλαδή των οπαδών των τριών μεγάλων ομάδων της πόλης.

Δ. Η εποχή μετά το Gezi

Οι διαμαρτυρίες στο Gezi έφεραν μεγάλες αλλαγές στο τουρκικό κράτος και την τουρκική δημοκρατία. Η ανοιχτή αμφισβήτηση του AKP από την τουρκική κοινωνία αποτυπώθηκε δύο χρόνια αργότερα στις βουλευτικές εκλογές, το καλοκαίρι του 2015, όταν για πρώτη φορά στην ιστορία του το AKP δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει την απαιτούμενη πλειοψηφία στην τουρκική εθνοσυνέλευση ώστε να έχει την αυτοδυναμία. Επιπλέον στην τουρκική βουλή κατάφερε να εισέλθει έναν νέο κόμμα, το HDP «Halk Demokratik Partisi» το οποίο ήταν φιλοκουρδικό, ενώ αποτελούσε και την κύρια αντιπολιτευτική τάση προς το AKP, συσπειρώνοντας γύρω του ανθρώπους από το χώρο της αριστεράς.

Οι ενέργειες της κυβέρνησης μετά την καταστολή της εξέγερσης του Gezi, ήταν άμεσες και πολλές κατευθύνθηκαν προς τον οπαδικό χώρο. Η επόμενη χρονιά εισήγαγε για πρώτη φορά στην ιστορία του τουρκικού ποδοσφαίρου το Pasolig το οποίο αποτελεί και μέχρι σήμερα τον μοναδικό τρόπο για να εισέλθει κάποιος στο γήπεδο. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα ηλεκτρονικό πάσο/ ταυτότητα, το οποίο και περιέχει όλες τις πληροφορίες του κατόχου του. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε σε μία επικοινωνία μία από τις προσωπικές επαφές οι οποίες βοήθησαν στη συγγραφή της εργασίας, εκτός από τις προσωπικές πληροφορίες που εμπεριέχονται στο πάσο, υπάρχουν και στοιχεία των τραπεζικών λογαριασμών του κατόχου και μάλιστα από μία συγκεκριμένη τράπεζα, η οποία έχει ταυτιστεί με το AKP και τον Ερντογάν. Οι διαμαρτυρίες των οπαδών ήταν για ακόμη μία φορά έντονες, η απόχη τους από το γήπεδο την πρώτη χρονιά εφαρμογής του νέου πάσου ήταν χαρακτηριστική, επιπλέον οι δράσεις τους δεν περιορίστηκαν στο γήπεδο, αλλά επεκτάθηκαν και στην δημόσια σφαίρα και χώρο διοργανώνοντας συλλαλητήρια είτε ξεχωριστά οι οπαδοί είτε όλοι μαζί. Επιπλέον η αυστηρότερη επιτήρηση των χώρων των γηπέδων ήταν κάτι το οποίο έκανε τις κερκίδες των οργανωμένων οπαδών να χάσουν την «ιδιωτικότητά» τους αλλά και την αυστηρότερη πλαισίωση της εκδήλωσης των συναισθημάτων.

Παρατηρώντας τα γήπεδα της επόμενη σεζόν μετά το Gezi στην Τουρκία, εύκολα καταλαβαίνει κανείς, ότι η σχέση μεταξύ οπαδών και κράτους ήταν σε μία ολοένα και αυξανόμενη ένταση. Πολλά συνθήματα τα οποία αντηχούσαν κατά τη διάρκεια των διαμαρτυριών στο Gezi, είχαν γίνει πλέον ποδοσφαιρικά, ενώ συνθήματα στον ρυθμό κάποιων κεμαλικών τραγουδιών και ύμνων ήταν πλέον πολύ συχνά (Nuhurat, 2017). Τα γήπεδα, όπως και μετά το πραξικόπημα του 1980, έγιναν οι μόνοι χώροι που χωρίς την παρουσία προληπτικών αστυνομικών δυνάμεων, μπορούσαν να γίνουν χώροι έκφρασης, κινητοποίησης και πολιτικοποίησης. Το κράτος προσπάθησε να επιβληθεί και σε αυτόν τον χώρο εκφράζοντας την ηγεμονία του, χρησιμοποιώντας τα μεγάφωνα του γηπέδου κάθε φορά που ακουγόταν κάποιο σύνθημα το οποίο είχε αναφορά στο Gezi, ή πολλές φορές με τις προληπτικές συλλήψεις οργανωμένων οπαδών, πριν την έναρξη των αγώνων. Επιπλέον, η οικονομία δεν έπαψε να κυριαρχεί, καθώς οι μεγάλες οικονομικές διευκολύνσεις που γινόντουσαν από το AKP προς τους ιδιοκτήτες των ομάδων, ήταν κάτι που συνεχίστηκε δημιουργώντας εξαρτημένες σχέσεις μεταξύ κράτους και ποδοσφαιρικών ομάδων. . Τον Σεπτέμβριο του 2013, μετά από ένα ντέρμπι ανάμεσα σε Beşiktaş και Galatasaray, στον οποίο κυριάρχησαν συνθήματα σχετικά με το Gezi, 62 οργανωμένοι οπαδοί της Beşiktaş συνελήφθησαν μέσα από τα σπίτια τους με κατηγορίες για πώληση εισιτηρίων στην μαύρη αγορά (Nuhurat, 2017). Λίγο αργότερα, σχεδόν 100 μέλη του Çarsı τέθηκαν υπό κράτηση επειδή εμπλέκονται στο Gezi, ενώ 35 από αυτούς οδηγήθηκαν σε δίκη για λόγους σχηματισμού τρομοκρατικής οργάνωσης και συνωμοσίας εναντίον του κράτους μέχρι τον Δεκέμβριο του 2015 όπου και αθωώθηκαν. Κατά τη διάρκεια της δίκης, ο Σύνδεσμος Δικαιωμάτων των Οπαδών (Fan's Right Association) δεσμεύτηκε να κινητοποιήσει και άλλους οπαδούς για αλληλεγγύη με τους Çarsı υποστηρίζοντας ότι η υπόθεση Çarsı αντιπροσώπευε ένα μεγαλύτερο πρόβλημα που απειλούσε όχι μόνο το Çarsı αλλά και όλες τις άλλες οργανώσεις οπαδών οι οποίες κάποια στιγμή θα έρθουν αντιμέτωπες με το κράτος.

Τα γήπεδα στην Τουρκία, όπως αναφέρουν και δύο φιλικές επαφές, μετά το Gezi πλησίασαν ακόμα περισσότερα τα ευρωπαϊκά πρότυπα δημιουργώντας έτσι μία απολιτικοποιημένη σφαίρα κάτι το οποίο συνεπάγεται με μία φιλοκυβερνητική στάση. Ο κυβερνητικός έλεγχος στους οπαδούς επεκτάθηκε μέσω του ηλεκτρονικού πάσου αλλά των χιλιάδων καμερών που τοποθετήθηκαν στα γήπεδα. Οι οργανωμένοι οπαδοί το 2013, λειτούργησαν σαν ένας εναλλακτικός χώρος κινητοποίησης κυρίως στην εξέγερση του Gezi. Σήμερα, και προοδευτικά από το 2013 η κρατική καταστολή στα αντιπολιτευτικά θεσμικά μέσα ολοένα και μεγαλώνει, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, τα κόμματα και τα συνδικάτα αλλά και οι απεργίες θεωρούνται πολλές φορές εκτός νόμου και διώκονται ποινικά. Το παραπάνω έχει ως αποτέλεσμα την κοινωνία να στρέφεται σε μη θεσμικά και μη παραδοσιακά μέσα, όχι όμως

σαν ελεύθερη επιλογή με βάση κάποια συγκεκριμένης ιδεολογίας αλλά ως απαραίτητη επιλογή, νιώθοντας την ασφυκτική πίεση της κρατικής καταστολής.

Ο οργανωμένος οπαδικός χώρος το 2013 έδειξε ότι μπορεί να ανταπεξέλθει σε αυτό το ζητούμενο, αλλά μέχρι και σήμερα, μπορεί να συσπειρώνει γύρω του ανθρώπους οι οποίοι είναι αδύνατον να πολιτικοποιηθούν ή να κινητοποιηθούν μέσα από ένα θεσμικό φορέα, είτε γιατί αυτοί βρίσκονται υπό διωγμό από το καθεστώς του ΑΚΡ είτε επειδή το ΑΚΡ μέσα από την κυβερνητική προπαγάνδα αποδοκιμάζει και υποβαθμίζει πλήρως το πολιτικό γίγνεσθαι της χώρας. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε συμμετέχοντες στο Gezi Park το 70% των ερωτηθέντων στην ερώτηση αν αισθάνεται κοντά με κάποιο πολιτικό κόμμα απάντησε όχι (Ercan & Kafkaslı, 2013).

Συμπεράσματα- Συζήτηση

Μέσα από τη μελέτη του οργανωμένου οπαδικού χώρου (ultras) με τα εργαλεία που μας προσφέρει η συγκρουσιακή πολιτική και οι θεωρίες των κοινωνικών κινημάτων μπορούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για τον τρόπο δομής και κυρίως πλαισίωσης των διεκδικήσεων τους. Στη συγκεκριμένη εργασία, η μελέτη των Ultras στην Τουρκία στο περιορισμένο πολιτικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί από το 2002 και έπειτα με την κυβέρνηση ΑΚΡ προσπάθησε να παρατηρήσει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των κοινωνικών κινημάτων μέσα σε οργανώσεις οπαδών οι οποίες εκ πρώτης όψεως δεν είχαν καμία πολιτική χροιά. Η εξέγερση του Gezi, αποτέλεσε μία εξαιρετική ευκαιρία για τους ultras της Τουρκίας να προβάλλουν τα πολιτικά τους θέλω και τον πολιτικό ακτιβισμό τους.

Στην αρχή της εργασίας γίνεται αναφορά στην παρούσα βιβλιογραφία σχετικά με τους εναλλακτικούς χώρους δράσης και κινητοποίησης. Η παραπάνω αναφορά γίνεται καθώς τα εργαλεία που έχει κάποιος μελετητής στα χέρια του ο οποίος μελετάει τους συγκεκριμένους χώρους είναι αυτά, ωστόσο είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί μία ειδοποιός διαφορά που πρέπει η επιστημονική βιβλιογραφία να λάβει υπόψιν της και οποιοδήποτε αποφασίζει να μελετήσει τους συγκεκριμένους χώρους. Η μελέτη των ultras στην Τουρκία, κατέδειξε στον γράφοντα, ότι δεν αποτελούν έναν «εναλλακτικό χώρο δράσης» όπως αναφέρεται στην δυτική επιστημονική βιβλιογραφία, αλλά αντιθέτως αποτελεί τη μόνη επιλογή για την επιβίωση των διεκδικήσεων της κοινωνίας. Η συγκεκριμένη διαφορά, αποτελεί και την πολύ μεγάλη βαρύτητα που έχουν οι δύο χώροι μεταξύ τους. Αναλυτικότερα, στην υπάρχουσα επιστημονική βιβλιογραφία, όπως έχουμε αναφέρει και ομώνυμο κεφάλαιο, οι εναλλακτικοί χώροι δράσης υπάρχουν στις χώρες όπου κυριαρχεί η νεοφιλελεύθερη δημοκρατία και ουσιαστικά αποτελούν μία επιλογή των κινημάτων και της κοινωνίας για δράση πέρα από τα θεσμικά και παραδοσιακά μέσα αλλά και χώρους. Αντιθέτως, σε χώρε στις οποίες η ποιότητα της δημοκρατίας είναι σε χαμηλά επίπεδα, επιπλέον η κρατική καταστολή σε πολύ μεγάλο βαθμό, η ανάγκη για τη δημιουργία των εναλλακτικών χώρων δεν αποτελεί μία επιλογή αλλά τον μονόδρομο για την άσκηση οποιασδήποτε αντιπολιτευτικής φωνής. Πιο συγκεκριμένα, στην Τουρκία, όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια το πολιτικό πλαίσιο είναι ασφυκτικό για οποιαδήποτε αντιπολιτευτική φωνή, είτε αυτή εκφράζεται μέσω κάποιου κόμματος είτε μέσω κάποια οργάνωσης. Οι οργανωμένοι οπαδοί το 2013, αλλά με ενέργειες οι οποίες είχαν ξεκινήσει από το 2011, όταν και η κρατική καταστολή άρχισε και να ανεβαίνει, εξέφρασαν έντονα έναν πολιτικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα μέσα από τις συγκρούσεις τους με την αστυνομία αλλά και την πλαισίωση τους στην εξέγερση του Gezi. Οι δύο προσωπικές επαφές, των οποίων η βοήθεια τους, έγινε αρωγός για τα μέγιστα στη συγγραφή αυτής της εργασίας, ανέφεραν ότι η πολιτικοποίηση και η κινητοποίηση στην Τουρκία ιδιαίτερα μετά το Gezi, δεν πραγματοποιείται σε κανέναν θεσμικό πολιτικό φορέα (κόμμα, συνδικάτο) καθώς η

απαγόρευση και η καταστολή στους συγκεκριμένους χώρους είναι πολύ μεγάλη, κάτι που το καθιστά αδύνατο. Ωστόσο, η συμμετοχή της κοινωνίας σε εναλλακτικούς χώρους, όπως τους ονομάζουμε στη δύση, παραμένει σε υψηλά επίπεδα μετά το Gezi, καθώς μέσα από φαινομενικά μη πολιτικές οργανώσεις, οι οποίες δεν βρίσκονται και απευθείας στο στόχαστρο της κρατικής καταστολής, η κοινωνία οργανώνεται, πολιτικοποιείται και κινητοποιείται. Δεδομένου αυτού, ένας από τους προβληματισμούς που ο γράφων φιλοδοξεί να προσθέσει στην επιστημονική βιβλιογραφία, είναι η ανάγκη διαχωρισμού των εναλλακτικών χώρων δράσης με βάση την αναγκαιότητα τους στο πολιτικό πλαίσιο που υπάρχουν.

Επιπλέον, μία μελέτη των Ultras, είναι χρήσιμη, καθώς παρέχει νέες γνώσεις για τη μελέτη της αμφιλεγόμενης πολιτικής στη Μέση Ανατολή αλλά και στις χώρες οι οποίες έχουν το ίδιο ή παρόμοιο πολιτικό πλαίσιο με αυτό της Τουρκίας. Αυτές οι καθημερινές δυναμικές αναδιαμορφώνουν τις κοινωνίες στη Μέση Ανατολή και στην Τουρκία με τρόπους που συνήθως δεν κατανοούνται από τους δυτικούς σχολιαστές. Η αναγνώριση της δύναμης των τοπικών παραγόντων, όπως οι Ultras, και η εξέταση των καθημερινών δραστηριοτήτων αυτών των «μη πολιτικών κινημάτων» ρίχνει φως στους νέους τρόπους με τους οποίους οι μη πολιτικές οργανώσεις μειώνουν τη συντριπτική δύναμη του κράτους, με αποτέλεσμα βαθιές αλλαγές εντός των κοινοτήτων τους. Η ιδέα εδώ δεν είναι να επεξεργαστούμε ή να αναπτύξουμε υπάρχουσες θεωρίες, αλλά μάλλον να αναλύσουμε και να αμφισβητήσουμε τη δράση αυτών των υποστηρικτών μέσω της χρήσης των υφιστάμενων θεωριών και εννοιών που σχετίζονται με θεωρίες συλλογικής δράσης, συλλογικής ταυτότητας και κινητοποίησης. Αν και η συλλογική δράση αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό των κοινωνικών κινημάτων, είναι πολύ νωρίς, κατά την άποψή μου, για να ονομάσουμε αυτούς τους υποστηρικτές «κοινωνικό κίνημα» λόγω της ξεκάθαρης θέλησής τους να απέχουν από την πολιτική συζήτηση. Ωστόσο αναμφίβολα, σε περιπτώσεις της Τουρκίας ή της Αιγύπτου, οι ultras κινητοποίησαν ένα μέρος της κοινωνίας κάτω από την ομπρέλα και για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα αποτέλεσαν μία κινητήρια πολιτική δύναμη, έξω από τα θεσμικά και παραδοσιακά πλαίσια η οποία ήταν απαραίτητη για την επίτευξη των διεκδικήσεων της εκάστοτε εξέγερσης.

Κατά τη γνώμη του γράφοντος, είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα διαφορετικό πλαίσιο χαρακτηρισμού των εναλλακτικών χώρων δράσης, μέσα στους οποίους υπόκεινται και ο οργανωμένος οπαδικός χώρος. Η μεταδημοκρατία και η πτώση της ποιότητας της δημοκρατίας στη δύση, είναι κάτι που σύντομα θα φέρει τη συζήτηση στην δυτική επιστημονική βιβλιογραφία στους εναλλακτικούς χώρους δράσης, αλλά όχι με την έννοια που υπάρχουν τώρα. Η δημιουργία απολιτικοποιημένων σφαιρών μέσα στην κοινωνία από τις κυβερνήσεις αποτελεί μία εξαιρετική ευκαιρία για κοινωνικά κινήματα να οργανωθούν μέσα σε αυτούς τους χώρους, με τις πολιτικές ζυμώσεις να πραγματοποιούνται κάτω από «μη πολιτικές δράσεις», όπως είναι η παρουσία σε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα ή η δημιουργία μίας χορογραφίας για το

γήπεδο. Οι ultras στην Τουρκία κατάφεραν το 2013 να ακουστούν στην κυβέρνηση και να συσπειρώσουν γύρω τους ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας το οποίο έμοιαζε απογοητευμένο από την πολιτική και παραδομένο στον νόμο του ΑΚΡ.

Τα κοινωνικά κινήματα άλλωστε δεν είναι οργανισμοί οι οποίοι είτε υπάρχουν είτε δεν υπάρχουν. Τα κοινωνικά κινήματα σε οποιοδήποτε πολιτικό πλαίσιο συνεχίζουν να υφίστανται με άλλες μορφές, με διαφορετικές διεκδικήσεις και διαφορετικές πλαισιώσεις. Άλλωστε όπως μας ανέφερε και στην πρώτη γνωριμία μας ο επιβλέπων καθηγητής της συγκεκριμένης εργασίας Σεραφείμ Σεφεριάδης, «η κανονικότητα είναι η διαρκής κίνηση, όχι η στασιμότητα».

Παράρτημα φωτογραφιών

Στο συγκεκριμένο παράρτημα παρατίθεται μία σειρά φωτογραφιών κυρίως από τις συγκεντρώσεις στο Gezi Park. Δείχνουν την αναμφίβολη οργανωμένη παρουσία των Ultras στις εξελίξεις και τις πολιτικές διεκδικήσεις που πρόβαλλαν.

Εικόνα 1 Πρόκειται για μία εικόνα η οποία δημιουργήθηκε στα πλαίσια του Gezi Park και δείχνει την ένωση των Ultras των τριών μεγάλων ομάδων της Κωνσταντινούπολης.

Εικόνα 2 Μπφρ «Δεν υποστηρίζουμε κανένα κόμμα, είμαστε ο λαός» Πανό κατά τη διάρκεια του Gezi Park.

Εικόνα 3 Μπφρ «Είναι ωραίος θάνατος μαμά να πεθαίνεις για την ελευθερία Çarsi» Πανό κατά τη διάρκεια του Gezi Park το οποίο έχει την υπογραφή των ultras της Beşiktaş.

Εικόνα 4 Εικόνα από οργανωμένο μπλοκ οπαδών της Gençlerbirliği (ομάδα της Αγκυρας) στον εορτασμό της Εργατικής Πρωτομαγιάς στην Τουρκία.

Εικόνα 5 Άλλη μία φωτογραφία από ένα οργανωμένο μπλοκ της Βεσικτας στις διαδηλώσεις του Gezi. Χαρακτηριστικό αποτελεί και το γράμμα Α που παραπέμπει στο σήμα του αναρχισμού.

Εικόνα 6 «Η ομάδα του λαού» αναφέρει το πανό του μπλοκ των Çarşı, ενώ πίσω τα πολιτικά σύμβολα είναι εμφανή.

Εικόνα 7 Η συγκεκριμένη φωτογραφία είναι από το νέο γήπεδο της Beşiktaş και απεικονίζει ένα εθνικιστικό τεραστίων διαστάσεων πανό το οποίο αναφέρει «Αυτή είναι η τιμή της χώρας μας, Η δική μας δημοκρατία». Ενώ στον αγωνιστικό χώρο αναγράφει «Οι μάρτυρες δεν πεθαίνουν, η πατρίδα δεν διαιρείται». Πρόκειται για ένα πανό το οποίο προέρχεται από τη διοίκηση της ομάδας, και όχι από τους Ultras, και αναφέρεται στις πολεμικές διαμάχες της Τουρκίας με τους κουρδικούς πληθυσμούς αλλά και την απόπειρα του αποτυχημένου πραξικοπήματος το 2016.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Altunbaş F. (2015). Sosyal medya ve toplumsal olaylar: gezi parki olaylari örneği. *Social Media and Riots: Case Study of Gezi Park Demonstration*.

Andrew Hodges & Dario Brentin (2018) Fan protest and activism: football from below in South-Eastern Europe, *Soccer & Society*, 19:3, 329-336, DOI: 10.1080/14660970.2017.1333674

Armstrong, G. (1999). *Football cultures and identities*. Springer.

Bar-On, T. (1997). The ambiguities of football, politics, culture, and social transformation in Latin America. *Sociological research online*, 2(4), 15-31.

Baser, B., Akgönül, S., & Öztürk, E. (2017). “Academics for peace” in Turkey: A case of criminalizing dissent and critical thought via counterterrorism policy. *Critical Studies on Terrorism*, 10(2) 274–296.

Bee, C., & Kaya, A. (2017). Youth and active citizenship in Turkey. *JSEBSS*, 17(1), 129–143.

Berk Esen & Sebnem Gumuscu (2016): Rising competitive authoritarianism in Turkey, *Third World Quarterly*, DOI: 10.1080/01436597.2015.1135732

Bilge Yabancı (2019): Turkey’s tamed civil society: Containment and appropriation under a competitive authoritarian regime, *Journal of Civil Society*, DOI: 10.1080/17448689.2019.1668627

Bilgiç, Esra Ercan and Zehra Gencim Kafkaslı. (2013). *Özgürlükçüyüm, Ne İstiyorum?: #direngeziparkı anketi sonuç raporu*. Istanbul: Istanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. University of Chicago press.

Çelik, A. (2015) ‘Turkey’s new labour regime under the Justice and Development Party in the first decade of the twenty-first century: Authoritarian flexibilization’, *Middle Eastern Studies*, vol. 51, no. 4, pp. 618–635.

CIVICUS. (2018). *State of civil society report 2018*.

Corke, S., Finkel, A., Kramer, D. J., Robbins, C. A., & Schenkkan, N. (2014). *Democracy in crisis: Corruption, media, and power in Turkey* (pp. 1-20). Washington, DC: Freedom House.

Crossley, N. (2002). *Making sense of social movements*. McGraw-Hill Education (UK).

Dağhan Irak (2020): *Football in Turkey during the Erdoğan regime*, *Soccer & Society*

De Waele, J. M., Gibril, S., Glorizova, E., & Spaaij, R. (Eds.). (2018). *The Palgrave International Handbook of Football and Politics*. Palgrave Macmillan.

De Waele, J. M., Gibril, S., Glorizova, E., & Spaaij, R. (Eds.). (2018). *The Palgrave International Handbook of Football and Politics*. Palgrave Macmillan.

Delaney, T., & Madigan, T. (2015). *The sociology of sports: An introduction*. McFarland.

Della Porta, D. & Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell
democracy, Democratization, DOI: 10.1080/13510347.2018.1485015

Doidge, M., Kossakowski, R., & Mintert, S. (2020). *The formation of the ultras*. In *Ultras*. Manchester University Press.

- Esmer, Y. (2019). Identity Politics: Extreme Polarization and the Loss of Capacity to Compromise in Turkey. In *Democracy under Threat* (pp. 121-146). Palgrave Macmillan, Cham.
- García, B., & Zheng, J. (Eds.). (2017). *Football and supporter activism in Europe: whose game is it?*. Springer.
- Gibril, S. (2015). Contentious politics and bottom-up mobilization in revolutionary Egypt: The case of Egyptian football supporters in Cairo. In *Contentious politics in the middle East* (pp. 305-329). Palgrave Macmillan, New York.
- Gibson-Graham, J. K. (2006). *A postcapitalist politics*. U of Minnesota Press.
- Giersdorf, S., & Croissant, A. (2011). Civil society and competitive authoritarianism in Malaysia. *Journal of Civil Society*, 7(1), 1–21.
- Goldblatt, D. (2007). *The ball is round: a global history of football*. Penguin UK.
- Goodwin, J., και Jasper, J. (2004), «Caught in a winding, snarling vine: The structural bias of political process theory», στο J. Goodwin και J. Jasper (επιμ.), *Rethinking Social Movements. Structure, Meaning, and Emotion*, Νέα Υόρκη: Rowman and Littlefield, σ. 3-30.
- Hammami, R. (2000). Palestinian NGOs Since Oslo: From NGO Politics to Social Movements? *Middle East Report*, (214), 16-48. doi:10.2307/1520188
- Helvacı A, Dadyan S and Erte Ö (eds) (2013) *Çarşı Geliyoooo! Istanbul: Okuyan Us*.
- Hodges, A. (2018). *Fan activism, protest and politics: Ultras in post-socialist Croatia*. Routledge.
- Holden R. (2014). Taksim Gezi Park Istanbul: Why under threat?. *Landscape*.pp 172-177
- HRW. (2018). *Turkey: Crackdown on social media posts*.
- Hutter, S. and Grande, E. (2014) 'Politicizing Europe in the national electoral arena: A comparative analysis of five West European countries, 1970–2010', *Journal of Common Market Studies* 52 (5): 1002–18.
- Irak, D. (2018). 'Shoot some pepper gas at me!' football fans vs. Erdoğan: organized politicization or reactive politics?. *Soccer & society*, 19(3), 400-417.
- Karabekir Akkoyunlu & Kerem Öktem (2016) Existential insecurity and the making of a weak authoritarian regime in Turkey, *Southeast European and Black Sea Studies*, 16:4, 505-527, DOI: 10.1080/14683857.2016.1253225
- Kennedy, P., & Kennedy, D. (2016). *Football in neo-liberal times: a marxist perspective on the European football industry*. Routledge.
- Kossakowski, R. (2020). *Hooligans, Ultras, Activists: Polish Football Fandom in Sociological Perspective*. Springer Nature.
- Kozanoğlu, C. (1990) *Bu Maçı Alacağız [We Will Get This Match]*. Istanbul: K1y1.
- Kuper, S., & Szymanski, S. (2018). *Soccernomics: Why England Loses, Why Germany and Brazil Win, and Why the US, Japan, Australia, Turkey--and Even Iraq--are Destined to Become the Kings of the World's Most Popular Sport*. Hachette UK.
- Lagroye, J. (2003). *La politisation* (Vol. 1270). Paris: Belin.
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Maguire, J. (2005). *Power and global sport*. J. Maguire. London: Routledge, 207-233.

- Martin, G. (2002). Conceptualizing cultural politics in subcultural and social movement studies. *Social Movement Studies*, 1(1), 73-88
- Matthijs Bogaards (2018): *De-democratization in Hungary: diffusely defective*
- McAdam, D. (1996). *Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions*. Στο: McAdam, D., Mc Carthy, J. & Zald, M. (επιμ.). *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. Cambridge: Cambridge University Press, 23-40
- McManus, J. (2018). *Welcome to hell?: In search of the real Turkish football*. Weidenfeld & Nicolson.
- Melucci, A. (1989). *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Philadelphia: Temple University Press
- Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge University Press.
- Millward, P. (2011). *The global football league: Transnational networks, social movements and sport in the new media age*. Springer.
- Millward, P., & Poulton, G. (2014). Football fandom, mobilization and Herbert Blumer: A social movement analysis of FC United of Manchester. *Sociology of Sport Journal*, 31(1), 1-22.
- Musil, P. (2011). *Authoritarian party structures and democratic political setting in Turkey*. Springer.
- Polo, J. F. (2018). La politisation des supporters de football et leur engagement dans l'espace public. *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*, (26).
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- S. Ismail (2012), "The Egyptian Revolution against the police" *Social Research*, 79 (2), p. 438
- Saad Filho, A. (2011) 'Crisis in neoliberalism or crisis of neoliberalism?', *Socialist Register* 2011, vol. 47, pp. 242–259.
- Schmid, A. P. (2013). Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review. *ICCT Research Paper*, 97(1), 22.
- Snow, D. A., & Soule, S. A. (2010). *A primer on social movements*. WW Norton.
- Sümercan Bozkurt-Güngen (2018): *Labour and Authoritarian Neoliberalism: Changes and Continuities Under the AKP Governments in Turkey*, *South European Society and Politics*, DOI: 10.1080/13608746.2018.1471834
- Swen Hutter & Hanspeter Kriesi (2019) *Politicizing Europe in times of crisis*, *Journal of European Public Policy*, 26:7, 996-1017, DOI: 10.1080/13501763.2019.1619801
- Tarrow, S. (1998) *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 2η έκδοση, Cambridge/Νέα Υόρκη: Cambridge University Press.
- Taştan, C. (2013). The Gezi Park Protests in Turkey: A Qualitative Field Research. *Insight Turkey*, 15(3).
- Tilly C (2008) *Contentious Performances*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2003). Inequality, democratization, and de-democratization. *Sociological theory*, 21(1), 37-43.

- Tilly, C. (2004). *Social Movements*. London: Paradigm Publishers, 1768-2004
- Toktamis, K. F., & David, I. (2015). *Everywhere Taksim: Sowing the seeds for a new Turkey at Gezi* (p. 296). Amsterdam University Press.
- Turan, Ö., & Özçetin, B. (2019). Football fans and contentious politics: The role of Çarşı in the Gezi Park protests. *International Review for the Sociology of Sport*, 54(2), 199-217.
- Williams, J. (2003). Football, politics and war. *Leicester Mercury Columns*, April, 4.
- Wilson, B., & White, P. (2002). "Revive the Pride": Social Process, Political Economy and a Fan-Based Grassroots Movement. *Sociology of Sport Journal*, 19(2), 119-148.
- Wolfgang Merkel Director of the Research Unit, Professor of Political Science (2004): *Embedded and defective democracies, Democratization*, 11:5, 33-58
- Yağmur Nuhurat (2017): *Ultras in Turkey: othering, agency, and culture as a political domain*, *Sport in Society*, DOI: 10.1080/17430437.2017.1300388
- Yarar, B. (2005). Hegemonic struggle, the state and popular culture The case of football in Turkey. *European Journal of Cultural Studies*, 8(2), 197-216.
- Yiannis Zaimakis (2018) *Football fan culture and politics in modern Greece: the process of fandom radicalization during the austerity era*, *Soccer & Society*, 19:2, 252-270, DOI: 10.1080/14660970.2016.1171214
- Zürn, M. (2019) 'Politicization compared: at global, European and national levels', this collection
- Ελληνικη βιβλιογραφία*
- Bozarlan H. (2004). *Ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας*, μετ. Οικονόμου Μάρθα, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.
- Crouch C.(2006), *Μεταδημοκρατία*, , μτφρ. Αλέξανδρος Κιουπκιολής, εκδ Εκκρεμές Αθήνα.
- Kriesi, H. (1998) «Νέα Κοινωνικά Κινήματα στη Δυτική Ευρώπη», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 11, σ. 5-2
- Neveu, E. (2002). *Κοινωνιολογία των Κοινωνικών Κινήματων*. Αθήνα: Σαββάλας
- Zürcher, E. J. (2004). *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*.
- Καβουλάκος, Κ. Ι. & Γριτζάς, Γ. (2015). *Κινήματα και εναλλακτικοί χώροι στην Ελλάδα της κρίσης: Μια νέα κοινωνία των πολιτών*. Στο: Δεμερτζής, Ν. κ.ά. (επιμ.). *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Καβουλάκος, Κ. Ι. (2013). *Κινήματα και δημόσιοι χώροι στην Αθήνα: Χώροι ελευθερίας, χώροι δημοκρατίας, χώροι κυριαρχίας*. Στο: Κανδύλης, Γ., Καντατζόγλου, Ρ., Μαλούτας, Θ., Πέτρου, Μ., Σουλιώτης, Ν. (επιμ.). *Το κέντρο της πόλης ως (νέο) πολιτικό διακύβευμα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Καβουλάκος, Κ. Ι., & Γριτζάς, Γ. (2015). *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι*.
- Κανελλοπούλου, Ν. Α. (2004). Πηνελόπη Φουντεδάκη, *Το τουρκικό πολίτευμα: Το χωλό δημοκρατικό πρότυπο και οι θεσπισμένες παρεκκλίσεις του*. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 358-366.
- Σερντεδάκης, Ν. (2011). Η συμβολή της έρευνας των γεγονότων διαμαρτυρίας στην κατανόηση της συλλογικής δράσης, στο *Ερευνητικές υποδομές και δεδομένα στην εμπειρική κοινωνική έρευνα*. Ζητήματα καταγραφής, τεκμηρίωσης και ανάλυσης κοινωνικών δεδομένων, Γιώργος Τσιώλης, Νίκος Σερντεδάκης και Γιάννης Κάλλας, επιμ. Αθήνα: Νήσος, σσ, 349-376.

Σεφεριάδης Ι. Σ. (2008) Ομιλία στη Διημερίδα: Εθελοντισμός, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, Συλλογική Δράση και Κοινωνικά Κινήματα. ΠΜΣ, Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Σεφεριάδης, Σ. (2006). Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: Μια αποτύπωση. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 27, 7-42.

Συλλογικό. Σεφεριάδης Σ. (επιμ), (2014). Η δημοκρατική λειτουργία σε καμπή, , Νήσος.

Touraine, A. (1981). *The Voice and the Eye. An Analysis of Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press

Ψημίτης, Μ. (2006). Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα. Ατραπός: Αθήνα.

Ψημίτης, Μ. (2017). Μη κυβερνητικές οργανώσεις και κοινωνικά κινήματα βάσης : θεσμικοί και συγκρουσιακοί προσανατολισμοί. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 32, 64-94.

Διαδίκτυο

http://www.futbolekonomi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1048:gecmten-gelecee-tuerk-futbolun-toplumsal-balar&catid=259:ahmet-talimciler&Itemid=58 « Geçmişten Geleceğe Türk Futbolunun Toplumsal Bağları» προσπελάστηκε 15/01/2021

<http://www.kasimpasa.com.tr/en/our-club> προσπελάστηκε 21/04/2021

<https://freedomhouse.org/country/hungary/freedom-world/2017> «Hungary Report 2017» προσπελάστηκε 9/12/2020

<https://rsf.org/en/news/ban-sought-turkish-authorities-try-gag-independent-media-run-elections> « Ban sought. Turkish authorities try to gag independent media in run-up to elections» προσπελάστηκε 3/01/2021

<https://t24.com.tr/haber/hdpye-yapilan-saldirilar-ve-cezasizlik-sistemli-mi,296981> « HDP'ye yapılan saldırılar ve cezasızlık sistemli mi?» προσπελάστηκε 20/01/2021

<https://www.bti-project.org/en/reports/country-report-HUN-2020.html> « Hungary Country Report 2020» προσπελάστηκε 9/12/2020

<https://www.civicus.org/index.php/state-of-civil-society-report-2018> «2018 state of civil society report» προσπελάστηκε 10/01/2021

<https://www.hrw.org/report/2014/09/29/turkeys-human-rights-rollback/recommendations-reform> « Turkey's Human Rights Rollback Recommendations for Reform» προσπελάστηκε 3/01/2021

<https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/turkey> « Turkey Events of 2015» προσπελάστηκε 3/01/2021

<https://www.osce.org/files/f/documents/9/e/86845.pdf> « OSCE/ODIHR Seçim Gözlem Mısyonu Raporu» προσπελάστηκε 3/01/2021

Προσωπικές επαφές

Συζήτηση με τον Selim Yunam στις 24/02/2021 μέσω της πλατφόρμας Zoom. Οργανωμένος οπαδός της Galatasaray

Συζήτηση με τον Yiğit Akbaba στις 11/03/2021 μέσω της πλατφόρμας Zoom. Οργανωμένος οπαδός της Beşiktaş.